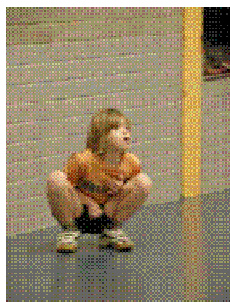

Oplossingsgericht werken met een kind met het syndroom van Down

Anja Poppe - vd Kaag

Studentnummer: 2047114

Master Special Educational Needs

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute: Gedragspecialist /Cursuscode FGSD0101180

Begeleid door: W. Vonck

Mei 2010

Dankwoord

Gedurende dit onderzoek zijn een aantal mensen voor mij heel belangrijk geweest. Graag wil ik over ieder van hen iets zeggen. In de eerste plaats Sander. Zonder jou was het onderzoek niet mogelijk geweest. Dank je wel voor je vertrouwen, voor je vrolijkheid en voor het plezier dat we samen hebben gehad. Ik hoop nog heel lang met je te mogen werken. Jij bent een van de kinderen die mijn werk zo bijzonder maken.

Verder wil ik graag de mensen bedanken die mij toestemming voor dit onderzoek gaven: de ouders van Sander, de ouders van de kinderen van groep 5, de directeur van de school. Naast toestemming heb ik ook medewerking gekregen tijdens het onderzoek. Mijn collega Edith wil ik bedanken voor het feit dat ik zoveel weken achter elkaar met haar mee kon naar de gym. Edith, ik weet hoe je het vindt als iemand met je meekijkt, maar ik heb me alle weken welkom gevoeld. Dank je wel daarvoor! Ik moet niet alleen de juf bedanken. Ook de kinderen van groep 5 waren geweldig. In de laatste week hebben we dit uitgebreid met elkaar gevierd. Jullie zijn kanjers!! Het onderzoek ging niet vanzelf. Tijdens het onderzoek had ik twee keer extra hulp nodig. Lenie en Marieke, bedankt dat jullie wilden observeren.

Ook het schrijven van het onderzoek ging niet vanzelf. Tijdens het uitwerken van het onderzoek heb ik veel steun gehad aan Dieudonné. Bedankt dat je steeds naar me wilde luisteren. Bedankt voor het nalezen van alle hoofdstukken en het geven van tips. Het was fijn iemand te hebben waar ik mijn gedachten mee kon delen.

Wilbert Vonck wil ik graag bedanken voor de begeleiding tijdens het onderzoek. Voor de aanwijzingen, correcties enz..Hoewel ik niet altijd blij was als ik een stuk over moest schrijven, heb ik wel veel aan de tips gehad.

Mijn man, Aad, en mijn beide meiden Linda en Yvonne wil ik bedanken voor het geduld dat ze met me hadden.

De laatste die ik noem is mijn vader. Lieve pap, als kind kon ik al op je rekenen, maar ook nu heb je me weer onwijs geholpen. Pa, ik hou van je! Bedankt voor alles wat je voor me hebt gedaan.

Inhoudsopgave

		Bladzijde
	Samenvatting	6
	Inleiding	8
Hoofdstuk 1	Aanleiding en probleemstelling	
1.1	Inleiding	9
1.2	Situatie beschrijving	9
1.3	Platform	10
1.4	Het belang van het onderzoek voor alle betrokkenen	10
1.5	Doelen	11
1.6	Mijn onderzoeksvraag is:	11
1.7	Verzamelen van data	
Hoofdstuk 2	Theoretische onderbouwing	12
2.1	Oplossingsgericht werken	12
2.1.1	Interventies oplossingsgericht werken aangepast aan een kind dat verbaal niet goed kan communiceren	13
2.1.2	Stap 1: Contact leggen	13
2.1.3	Stap 2: Context verkennen	14
2.1.4	Stap 3: Doelen stellen	14
2.1.5	Stap 4: Sterke punten markeren en krachtbronnen aanboren	15
2.1.6	Stap 5: Complimenten geven	15
2.1.7	Stap 6: Differentiatiemogelijkheden aanreiken	15
2.1.8	Stap 7: Je op de toekomst oriënteren	16
2.2	Hulpmiddelen die gebruikt kunnen worden bij oplossingsgericht werken	16
2.2.1	Foto's en afbeeldingen	16
2.2.2	Handpop	17
2.2.3	Verhalen	17
2.2.4	Tekeningen maken	18
2.2.5	Spel	18
2.3	Mijn rol tijdens de begeleiding	18
2.4	Angst	18
2.5	Sterkte / zwakte analyse Sander	20
2.6	Oplossingsgericht werken met Sander	21
2.7	Samenvatting	22
Hoofdstuk 3	Opzet van dit onderzoek	
3.1	Terugkoppeling naar mijn onderzoeksvraag	23
3.2	Mijn onderzoeksvraag is	23
3.3	Deelvragen	23
3.4	Onderzoek	23
3.5	Verzamelen van gegevens	24
3.6	Ethische kwesties	26
3.7	Plan van aanpak	26
3.8	Betrouwbaarheid en validiteit	26

3.9	Puntsgewijze weergave van de onderzoeksopzet	27
3.9.1	Ik heb gegevens verzameld bij:	27
3.9.2	De manier waarop de gegevens verzameld zijn	27
3.9.3	Instrumenten waar ik gebruik van maak	28
3.9.4	Regelmaat waarop gegevens zijn verzameld	28
3.9.5	Ethische kwesties	28
3.9.6	Tijdpad	29
3.10	Samenvatting	29
Hoofdstuk 4	Resultaten	
4.1	Nulmeting	30
4.1.1	Vragenlijst	30
4.1.2	Observatie 05-01-2010	31
4.1.3	Samenvatting nulmeting	31
4.2		
4.2.1	Week 1	31
4.2.2	Week 2	33
4.2.3	Week 3	34
4.2.4	Week 4	35
4.3	Tussenevaluatie (week 5)	36
4.3.1	Vragenformulier	36
4.3.2	Observatie 08-02-2010	36
4.3.3	Open observatie door ambulant begeleider	37
4.3.4	Gesprek met Sander	37
4.3.5	Samenvatting tussentijdse evaluatie	38
4.4		
4.4.1	Week 6	38
4.4.2	Week 7	39
4.4.3	Week 8	40
4.4.4	Week 9	41
4.5	Eindevaluatie (week 10)	41
4.5.1	Vragenformulier	41
4.5.2	Observatie 23-02-2010	42
4.5.3	Interview met de directeur	43
4.5.4	Evaluatiegesprek met Sander	44
4.5.5	Samenvatting van de eindevaluatie	44
4.5.6	Betrouwbaarheid van de resultaten	47
4.6	Overzicht van de gebruikte interventies en de effecten hiervan op de begeleiding van Sander	48
4.7	Afsluiting	49
Hoofdstuk 5	Conclusies	51
5.1	Onderzoeksvraag en deelvragen	51
5.2	Conclusies naar aanleiding van de vorderingen van Sander	51
5.3	Nut van de begeleiding	52
5.4	Eindconclusies	52
5.5	Aanbevelingen met betrekking tot mijn eigen praktijk	52
Hoofdstuk 6	Evaluatie onderzoek	54

6.1	Reflectie volgens het model van Korthagen op mijn eigen handelen	54
6.2	Reflectie op het onderzoek	58
6.3	Tot slot	58
Literatuurlijst		59
Bijlagen		61
Bijlage 1	Toestemming ouders Sander	62
Bijlage 2	Toestemming ouders leerlingen groep 5	63
Bijlage 3	Sterkte / zwakte analyse van Sander	64
Bijlage 4	Dagboekverslag	65
Bijlage 5	Een gedeelte van de gebruikte materialen	72
Bijlagen 6	Vragenformulieren	75
6.1	Vragenformulier voor aanvang van de begeleiding	75
6.2	Vragenformulier tussenevaluatie	76
6.3	Vragenformulier eindevaluatie	78
Bijlagen 7	Observatiegegevens	80
7.1	Observatiegegevens voor de begeleiding	80
7.2	Observatiegegevens van de tussenevaluatie	81
7.3	Observatiegegevens van de eindevaluatie	82
Tabellen en grafieken		
Tabel 1	Wat maakt kinderen bang op verschillende leeftijden?	19
Grafiek 1	Observatie nulmeting	31
Grafiek 2	Observatie tussenevaluatie	36
Grafiek 3	Observatie eindevaluatie	42
Grafiek 4	Gegevens van alle observaties	44
Grafiek 5	Cijfer voor de mate waarin Sander mee kan doen tijdens een balspel. Gegevens ouders.	45
Grafiek 6	Cijfer voor de mate waarin Sander mee kan doen tijdens een balspel. Gegevens groepsleerkracht.	45
Grafiek 7	Cijfer voor de mate waarin Sander mee kan doen tijdens een balspel. Gegevens vakdocent gym.	45
Grafiek 8	Cijfer voor de vooruitgang van Sander gedurende de begeleiding	46
Grafiek 9	Cijfer voor het nut van de begeleiding	46
Grafiek 10	Intensiteit van de begeleiding	47
Grafiek 11	Cijfer voor het nut van de begeleiding	52

Samenvatting

In het kader van mijn afstudeeropdracht van de Master Sen opleiding gedragsspecialist heb ik onderzoek gedaan naar de mogelijkheden die oplossingsgericht werken biedt om een kind met het syndroom van down te begeleiden. Hierbij heb ik gewerkt met Sander, een jongen van 9 jaar die in verschillende situaties heel angstig is. Sander is bang voor geluiden, maar was ook heel angstig om met een bal te spelen. Door zijn angst voor een bal, was het onmogelijk om hem mee te nemen naar de gym. Aan het begin van mijn onderzoek stelde ik mezelf de volgende vraag: Hoe kan ik Sander, een jongen van 9 jaar met het syndroom van Down, die niet in staat is goed verbaal te communiceren, door middel van oplossingsgericht werken begeleiden, om hem te leren met zijn angst om te gaan, zodat hij met zo min mogelijk belemmeringen, deel kan nemen aan de balspellessen?

In de literatuur (Bannink en Roeden (2007) en Berg en Steiner (2009)) worden verschillende manieren aangegeven om oplossingsgericht te werken met verstandelijk beperkten en met kinderen. In alle gevallen wordt echter uitgegaan van een situatie waarbij het kind in staat is te communiceren.

Aangezien dit een probleem is bij Sander heb ik de standaard methode bij oplossingsgericht werken iets moeten aanpassen. Daarbij heb ik bekeken welke hulpmiddelen ik kan gebruiken in een dergelijke situatie.

Na literatuur onderzoek heb ik een plan van aanpak gemaakt, waarbij ik nagegaan ben welke zaken vooraf geregeld moesten worden. Vervolgens heb ik een tijdschema gemaakt voor de verschillende stappen in het onderzoek. Daarna ben ik met Sander oplossingsgericht aan de slag gegaan.

Gedurende een periode van 10 weken heb ik Sander begeleid. Aan het begin van de begeleiding heb ik Sander tijdens de gymles geobserveerd. Hij zat toen 100 % van de tijd aan de kant en was niet te motiveren om met de groep mee te doen.

In het eerste gesprek hebben we samen gekeken wat hij wil bereiken en wat hij nu al beheerst. Dit is gedaan met behulp van foto's en plaatjes. Daarna zijn we gaan oefenen. Al vrij snel werd duidelijk dat het oplossingsgericht werken aan sloeg. Sander nam zelf het initiatief om mee te gaan naar de gymles en was zeer enthousiast als we gingen oefenen. In de loop van de tijd bleef hij stappen voorwaarts maken. In eerste instantie had hij mijn begeleiding heel hard nodig.

Gedurende de gehele les moest ik bij hem blijven om hem actief bij de les te betrekken. Na een paar weken, kon ik hem al voor een groot deel van de les vanaf de zijlijn begeleiden. Aan het eind van de begeleiding (na 10 weken) was Sander in staat om een groot deel van de les actief mee te spelen. Mijn hulp had hij nog wel regelmatig nodig, maar de mate waarin dat nodig was, was flink afgenomen. Nadat het officiële onderzoek gestopt was, bleef Sander doorgroeien. Nu (mei 2010) is hij in staat om zelfstandig de les te volgen. De afgelopen les, gaf hij aan dat hij graag de tikker wilde zijn bij tikkertje met de bal. En tijdens het paaltjesvoetbal voetbalde hij enthousiast mee. Ik ben nog wel bij de les aanwezig, om hem te ondersteunen als dat nodig is, maar waarschijnlijk kan de groepsleerkracht hem binnenkort zelf begeleiden en heeft hij mijn steun niet meer nodig.

De aanpassing van de hulpmiddelen die bij dit onderzoek nodig waren hebben goed gewerkt. De verkregen resultaten zijn zeer positief. Aan het begin van het onderzoek was er voor een gedeelte van de angstproblemen van Sander geen oplossing. Door dit onderzoek heeft Sander beter leren omgaan met zijn angsten.

Voor Sander, maar ook voor zijn ouders en de school, is dit een mooie overwinning. Uiteraard kan op grond van dit onderzoek waarbij slechts één pupil met het syndroom van Down werd begeleid niet de conclusie worden getrokken dat begeleiding van deze kinderen met het oplossingsgericht werken altijd succesvol zal zijn.

Mijn verwachtingen voor deze methode van werken zijn echter hoog gespannen. In overleg met de directeur van onze school is naar voren gekomen, dat ook hij mogelijkheden ziet om leerlingen in de toekomst volgens deze methode te begeleiden. Informatie over deze manier van werken zou voor ons team zeer gewenst zijn. Mij is gevraagd of ik dat zou willen doen.

Zelf heb ik door de praktijkopdracht veel ervaring opgedaan en voel ik mij beter in staat om het “oplossingsgericht werken” in de praktijk toe te passen.

Inleiding

Mijn naam is Anja Poppe – van der Kaag. Na de pedagogische academie heb ik gewerkt bij verschillende vormen van onderwijs. Ik ben in het reguliere, speciaal en voortgezet onderwijs werkzaam geweest. Twee jaar na mijn afstuderen heb ik de opleiding ‘speciaal onderwijs’ gevolgd en zes jaar geleden ben ik afgestudeerd als remedial teacher. In 2006 heb ik me laten registreren bij de Landelijke beroepsvereniging voor remedial teachers. Momenteel ben ik werkzaam als remedial teacher op een reguliere basisschool waar ik leerlingen begeleid die tijdelijk of langdurig extra zorg nodig hebben.

Voor mijn afstudeeropdracht van de Master Sen opleiding gedragsspecialisatie heb ik onderzoek gedaan naar de mogelijkheden die oplossingsgericht werken ons biedt. Tijdens het lezen over oplossingsgericht werken, werd ik geboeid door deze manier van werken. Al snel stond voor mij vast dat ik meer over dit onderwerp wilde weten en ook dat ik er in de praktijk wat mee zou willen doen. In eerste instantie besloot ik me verder in de stof te verdiepen en om een jongen met (faal)angst in de praktijk te gaan begeleiden.

Omdat ik op school ook te maken heb met een jongen met het syndroom van Down, leek het mij bij nader inzien interessanter om deze pupil in het onderzoek te betrekken. Ook omdat ik in de literatuur over toepassing van deze werkmethode bij kinderen met het syndroom van Down niets kon vinden.

Sander is een jongen van 9 jaar met het syndroom van Down die vanaf groep 1 bij ons op school zit. Hij heeft wel aparte begeleiding nodig en het is niet altijd mogelijk om hem op de gebruikelijke manier dingen aan te leren. Ik vind het een uitdaging om met hem te werken. Om te zoeken naar mogelijkheden en oplossingen voor ondervonden problemen. Door Sander blijf ik alert, word ik gedwongen te blijven nadenken. Het is een feest om met hem te mogen werken en hem te begeleiden in zijn ontwikkeling. Zo nu en dan lopen we bij de begeleiding van Sander tegen problemen aan. Veelal zijn die van didactische aard, maar het gebeurt ook regelmatig dat we geconfronteerd worden met gedragsproblemen waar we zo één twee drie geen oplossing voor kunnen bedenken. Eén van die problemen is dat Sander angstig reageert in verschillende situaties. Hierdoor wordt hij in zijn dagelijks leven regelmatig belemmerd. Op school durfde hij niet goed te spelen op het schoolplein en ook de gymlessen vormden een probleem.

Door middel van dit onderzoek wilde ik mijn eigen kennis van oplossingsgericht werken vergroten, maar ook mijn kennis leren toepassen in de praktijk. Voor Sander hoopte ik te bereiken dat ik hem voor een deel over zijn angst heen kan helpen, zodat hij minder problemen ervaart in het dagelijks leven.

De ouders van Sander, de directie en de groepsleerkracht stonden achter mijn onderzoek.

1. Aanleiding en probleemstelling

1.1 Inleiding

Voor mijn afstudeeropdracht van de Master Sen opleiding gedragsspecialisatie heb ik onderzoek gedaan naar de mogelijkheden die oplossingsgericht werken ons biedt om een kind met het syndroom van Down te begeleiden. Er is al veel bekend over oplossingsgericht werken met kinderen zonder verstandelijke beperking, maar er is nog weinig bekend over oplossingsgericht werken met kinderen met het syndroom van Down. Tijdens de opleiding hebben we veel informatie gekregen over oplossingsgericht werken en hebben we ook met deze manier van werken geoefend. Bij oplossingsgericht werken, wordt voornamelijk gebruik gemaakt van verbale communicatie. Deze manier van communiceren is bij de leerling die ik op school begeleid niet mogelijk. Tijdens mijn onderzoek heb ik bekeken of het toch mogelijk is om oplossingsgericht met deze leerling aan de slag te gaan. Ik ga in dit hoofdstuk nader in op de problemen en geef aan wat ik met het onderzoek wil bereiken. Dit resulteert in mijn doelstellingen en de doelstelling van het onderzoek.

1.2. Situatie beschrijving

Op school, een reguliere basisschool, begeleid ik, als remedial teacher, een jongen van 9 jaar met het syndroom van Down. Hij zit bij ons op school vanaf groep 1. In de kleuterperiode heeft hij zoveel mogelijk met de groep meegewerkt. Vanaf groep 3 volgt hij een individueel programma voor taal, schrijven en rekenen. Verder werkt hij waar mogelijk met de groep mee. Momenteel zit hij in groep 5. Hij krijgt een aantal uren per week individuele instructie en verder werkt hij in de groep aan zijn eigen programma. Dit verloopt allemaal prima. De groep accepteert Sander zoals hij is en helpt hem waar nodig. Toch zijn we aan het begin van dit schooljaar tegen een probleem aangelopen. Tijdens de gymlessen (spellessen), gegeven door de groepsleerkracht, bleek Sander erg angstig te reageren. Vorige jaren mocht Sander tijdens een spel dat hij eng vond badmintonnen met een ander kind uit de groep in een gedeelte van de zaal dat niet gebruikt werd. Dit jaar worden er veel balspellen gedaan. Voor Sander betekende dit dat hij niet goed mee kon doen met de lessen. Er is toen besloten om Sander niet mee te laten gaan naar de gymlessen en de tijd die vrij kwam in te zetten voor instructie.

Nadat ik een aantal boeken gelezen had over oplossingsgericht werken, vroeg ik me af of het mogelijk zou zijn om hem door middel van oplossingsgericht werken over zijn angst voor een bal heen te helpen. Gelet op het angstig reageren van Sander in bepaalde situaties heb ik gemeend mij ook verder in het fenomeen 'angst' te moeten verdiepen.

Hoewel Sander leesboeken Avi M5 goed kan lezen, vindt hij het heel moeilijk te verwoorden wat hij denkt en voelt. Hierdoor is het lastig om een goed gesprek met hem te voeren. Het gegeven dat Sander goed kan lezen, maar zich niet kan uiten, voldoet aan het beeld van veel kinderen met het syndroom van Down (Graaf de, 2002). Toch wilde ik proberen om met deze werkwijze aan de slag te gaan. Mijn beweegredenen waren:

- o Het kind krijgt mogelijk meer grip op het probleem
- o Het kind kan zelf de stapjes aangeven die het wil en kan nemen
- o Het kind krijgt zicht op het einddoel

Voor Sander en ook voor de school, zou het fijn zijn als Sander deel kan nemen aan de gymlessen. Mijn hoop en verwachting is dat ik door middel van oplossingsgericht werken hier een bijdrage aan kan leveren. Het is de vraag of het mogelijk is om gedurende de periode van het onderzoek het uiteindelijke doel te bereiken, maar iedere stap in de goede richting is er één.

Bij positief resultaat is de vraag aan het eind van het onderzoek of de vooruitgang die Sander geboekt heeft in verhouding staat tot de tijd en inspanning die ik geleverd heb. Aan het eind van het onderzoek zal ik in overleg met de directie van de school moeten bekijken of het voor de toekomst haalbaar is om in een dergelijke situatie dezelfde aanpak toe te passen, of dat het qua tijdsinspanning wenselijker is een andere oplossing te zoeken.

1.3. Platform

Ouders, groepsleerkracht en de directie staan achter mijn onderzoek. Ik heb formele toestemming en krijg de steun van alle partijen. Op school wordt momenteel door mijn collega's nog niet oplossingsgericht gewerkt, maar ze staan wel open voor de mogelijkheden van oplossingsgericht werken. De mogelijkheid bestaat dat mijn collega's naar aanleiding van dit onderzoek enthousiast raken en ook oplossingsgericht gaan werken.

Door de opleiding en het lezen van de literatuur weet ik inmiddels wat oplossingsgericht werken inhoudt en welke protocollen gevolgd kunnen worden. Toch zal ik mij verder moeten verdiepen in de mogelijkheden die oplossingsgericht werken mij bieden om met Sander aan de slag te gaan.

1.4. Het belang van het onderzoek voor alle betrokkenen

Blijkt uit dit onderzoek dat oplossingsgericht werken, positieve effecten heeft voor Sander, dan bestaat de mogelijkheid om hem in de toekomst meer op deze wijze te begeleiden. Dit is voor alle betrokkenen belangrijke informatie. De ouders van Sander zijn zeer gemotiveerd en zetten zich volledig in om hem zo goed mogelijk te ondersteunen in zijn ontwikkeling. Oplossingsgericht werken zou nieuwe mogelijkheden kunnen bieden.

Ook voor de school is dit onderzoek belangrijk. Als blijkt dat oplossingsgericht werken voor Sander een goede manier van begeleiden is, dan is dat misschien ook het geval voor andere kinderen en kan het ook in andere situaties toegepast gaan worden. De vraag is wel of deze manier van werken haalbaar is voor de school. Gaat er vergeleken met de vooruitgang niet teveel tijd in zitten?

Het belang van het onderzoek voor mezelf is dat ik door het bestuderen van het theoretische gedeelte van het onderzoek meer zicht krijg op de mogelijkheden die oplossingsgericht werken mij biedt in het begeleiden van een kind met beperkingen. Door de theoretische kennis kan ik vervolgens keuzes maken voor mijn praktijkonderzoek. Tijdens het praktijkonderzoek doe ik ervaring op met oplossingsgericht werken. Door ervaringen op te doen leer ik welke interventies ik in de toekomst kan gebruiken en welke interventies ik eventueel aan zal moeten passen. Door de theoretische kennis en de ervaringen bij het praktijkonderzoek zal ik in de toekomst beter in staat zijn om keuzes te maken in de begeleiding van leerlingen.

1.5. Doelen

Het doel in het onderzoek is:

- o Ik ben in staat een adequate keuze te maken, uit de mogelijkheden die oplossingsgericht werken mij biedt, passend bij de karakteristieken van een pupil (in dit geval Sander).
- o Ik kan de gekozen interventies van oplossingsgericht werken toepassen in de praktijk.

Het doel van het onderzoek:

- o Sander begeleiden zodat hij zonder angst deel kan nemen aan een balspel met een zachte bal.
- o Bekijken of het mogelijk is oplossingsgericht werken, bij een kind met het syndroom van down, efficiënt in te zetten op school.

1.6. Mijn onderzoeksvraag is:

Hoe kan ik Sander, een jongen van 9 jaar met het syndroom van Down, die niet in staat is goed verbaal te communiceren, door middel van oplossingsgericht werken begeleiden, om hem te leren met zijn angst om te gaan, zodat hij met zo min mogelijk belemmeringen, deel kan nemen aan de balspellessen?

Ik heb daarbij de volgende deelvragen:

- Hoe kan ik oplossingsgericht werken inzetten bij een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren?
- Welke interventies zijn er bij oplossingsgerichte gespreksvoering en kan ik gebruiken bij een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren?

1.7. Verzamelen van data

Om mijn onderzoeksvragen en deelvragen te kunnen beantwoorden, ga ik op verschillende manieren gegevens verzamelen. Door middel van literatuurstudie wil ik informatie verzamelen over oplossingsgericht werken in het algemeen (achtergronden, interventies en dergelijke), maar ook over oplossingsgericht werken met kinderen en met verstandelijk beperkten. Naast de literatuur over oplossingsgericht werken, wil ik ook boeken bestuderen die gaan over angst. Ik wil vooral weten hoe angsten ontstaan en hoe ze in stand gehouden worden, met als doel deze informatie te gebruiken voor de opzet van mijn onderzoek.

Naast de literatuurstudie ga ik informatie verzamelen bij de ouders, de groepsleerkracht en de vakdocent gym. Met Sander ga ik oplossingsgericht werken. Tijdens deze sessies zal ik Sander observeren om te kijken hoe hij reageert op de gesprekken en de spelvormen.

De theoretische onderbouwing van mijn onderzoek wordt in hoofdstuk 2 opgenomen. De onderzoeksmethodologie wordt in hoofdstuk 3 beschreven.

2. Theoretische onderbouwing

De theoretische onderbouwing van mijn onderzoek wordt in dit hoofdstuk beschreven. Het doel van deze onderbouwing is om aan te geven op welke uitgangspunten mijn onderzoek is gebaseerd. Vanuit de theorie en de praktijkervaring zal ik ook beslissingen kunnen nemen voor eventuele aanpassingen in het vervolg van mijn onderzoek.

In paragraaf 2.1 wordt beschreven wat oplossingsgericht werken inhoudt, welke interventies er gebruikt worden en hoe deze interventies toegepast kunnen worden bij een kind dat verbaal niet goed kan communiceren.

Paragraaf 2.2 zijn de hulpmiddelen vermeld die gebruikt kunnen worden tijdens oplossingsgericht werken.

In paragraaf 2.3 wordt mijn rol in de begeleiding toegelicht.

Omdat Sander angstig reageert in verschillende situaties wordt in paragraaf 2.4 het ontstaan van angst in kaart gebracht en beschreven hoe angst in stand gehouden wordt. Bij oplossingsgericht werken, wordt niet naar de oorzaak van het probleem gekeken, maar de informatie over angst helpt mij om inzicht te krijgen in de situatie. Hierdoor hoop ik de communicatie met Sander te kunnen verbeteren.

In paragraaf 2.5 staat een sterkte / zwakte analyse gegeven van Sander. De sterkte / zwakte analyse is nodig om in paragraaf 2.6 een koppeling te kunnen maken tussen de interventies die aangegeven worden bij oplossingsgericht werken (paragraaf 2.1) en de mogelijkheden die de interventies bieden om Sander, een leerling met het syndroom van Down die verbaal niet goed kan communiceren, te begeleiden.

Tot slot geef ik in paragraaf 2.7 een korte samenvatting van dit hoofdstuk.

Mijn deelvragen die ik in dit hoofdstuk beantwoord zijn:

- Welke interventies zijn er bij oplossingsgerichte gespreksvoering en kan ik gebruiken bij een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren? (paragraaf 2.1 en 2.6)
- Hoe kan ik oplossingsgericht werken inzetten bij een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren? (paragraaf 2.6)
- Hoe ontstaan angsten, waardoor worden ze in stand gehouden, hoe zijn ze herkenbaar bij Sander en op welke manier kan ik daarop afstemmen? (paragraaf 2.4)

2.1. Oplossingsgericht werken

Steve de Shazer en Insoo Kim Berg en hun collega's van het Brief Family Therapie Center in Milwaukee (Jong en Berg, 2009) hebben een gespreksmethode ontwikkeld die niet uitgaat van het probleem, maar van de oplossing. Hun ideeën wijken af van het probleemgericht denken. In plaats van te proberen het probleem te begrijpen en een cliënt te helpen om dat probleem op te lossen, gingen ze cliënten vragen stellen en opdrachten geven (Durrant, 2007).

Bij probleemgericht denken wordt er gekeken naar wat niet goed gaat, hoe het probleem is ontstaan en waarom. De verantwoordelijkheid wordt bij probleemgericht denken weggehaald bij de cliënt en er wordt een diagnose gesteld. De therapie en het probleem staan centraal (Teggelaar, Bosch en Monster, 2008).

De therapie die Steve de Shazer en Insoo Kim Berg en hun collega's hebben ontwikkeld wordt oplossingsgerichte therapie genoemd. In tegenstelling tot de probleemgerichte aanpak, wordt bij oplossingsgericht denken gekeken naar wat er

goed gaat. Het is een manier van werken waarbij ervan uit gegaan wordt dat de cliënt zelf de deskundige is. De behandelaar draagt geen oplossingen aan, maar begeleidt de cliënt met behulp van gericht vragen stellen, zodat de cliënt zelf tot een oplossing komt. Bij oplossingsgericht denken wordt in tegenstelling tot probleemgericht denken niet gekeken naar de oorzaken van het probleem. Voordelen van het oplossingsgericht werken zijn (Le Fevere de Ten Have, Callens, Gheysen en Maene 2008) :

- Het verhoogt de samenwerking tussen het kind en de professional.
- Het creëert hoop en optimisme. Er wordt vanuit gegaan dat de oplossing al aanwezig is.
- Het kind ontdekt dat het zelf de oplossing heeft en dat versterkt het zelfvertrouwen.
- Het kind wordt als expert gezien die in staat is om zelf zijn doel te bepalen.

Bij oplossingsgericht werken wordt gebruik gemaakt van verschillende interventies. Om de interventies te beschrijven maak ik gebruik van de theorie zoals beschreven door Cauffman en van Dijk (2009).

In eerste instantie werd het oplossingsgericht werken gebruikt tijdens therapeutische sessies. Cauffman en van Dijk hebben de theorie toegankelijk gemaakt voor het onderwijs. De verschillende interventies die genomen kunnen worden tijdens oplossingswerken hebben ze omgezet in een zevenstappendans (Cauffman en van Dijk, 2009)

Zij vergelijken de interactie tussen leerkracht en leerling met het dansen van een tango. Tijdens het dansen van de tango probeer je zo harmonieus mogelijk samen te bewegen: je leidt, je volgt, je danst in verschillende ritmes en je combineert de verschillende passen. De zevenstappendans die Cauffman en van Dijk hebben beschreven is een onderwijstango, waarmee je samen met de ander naar oplossingen danst. Er worden zeven verschillende basisstappen beschreven die je steeds kan combineren. Het is niet de bedoeling dat je altijd alle stappen 'danst'. Je zet alleen die stappen die in de situatie die zich voordoet nuttig zijn.

De zeven basisstappen zijn: contact leggen, context verkennen, doelen stellen, sterke punten markeren en krachtbronnen aanboren, complimenten geven, differentiatiemogelijkheden aanreiken, je op de toekomst oriënteren. De dans wordt geopend met het leggen van contact, daarna kunnen de stappen door elkaar gedanst worden.

2.1.1. Interventies oplossingsgericht werken aangepast aan een kind dat verbaal niet goed kan communiceren.

Hieronder wordt in het kort een beschrijving gegeven van de verschillende stappen aangepast aan een kind dat niet goed verbaal kan communiceren op.

In paragraaf 2.6 maak ik een koppeling naar de situatie van Sander.

2.1.2. Stap 1: Contact leggen

Contact leggen is een belangrijke stap. Door contact te leggen open je de dans. Het kind moet zich op zijn gemak voelen.

Als je weet wat een kind belangrijk vindt en bezig houdt kan je daar op inspelen en er tijdens de gesprekken gebruik van maken. Tijdens de begeleiding van een kind dat zelf niet in staat is goed te communiceren, is het belangrijk vooraf informatie in te winnen over de hobby's, thuissituatie, interesses e.d. van het kind, zodat je aan kan

sluiten bij de belevingswereld van het kind. Tijdens het eerste contact kan je dan toch aansluiten bij de interesses van het kind.

Door middel van tekeningen kan je het kind zelf laten 'vertellen' wat het belangrijk vindt. Het kind communiceert dan via tekeningen (Berg en Steiner 2004). Je kan bijvoorbeeld vragen naar: zijn favoriete plaatsen, de hond, het gezin, of iets dat het leuk vindt.

2.1.3. Stap 2: Context verkennen

Bij het verkennen van de context vertelt het kind zijn verhaal. De behandelaar luistert en observeert. Een kind dat verbaal niet goed kan communiceren, is niet in staat om zijn eigen verhaal te vertellen of om antwoord te geven op vragen. Om de context te verkennen kan je net als bij het contact leggen, gebruik maken van tekeningen, maar je kan ook gebruik maken van foto's, pictogrammen en plaatjes waarop situaties staan afgebeeld. Met behulp van deze hulpmiddelen kan het kind communiceren. Deze manier van communiceren werd ook gebruikt door Paolo Freire¹.

2.1.4. Stap 3: Doelen stellen

Oplossingsgericht werken gaat ervan uit dat eerst moet worden vastgesteld waar naar toe wordt gewerkt en wat voor eisen er verder aan de gesprekken worden gesteld. Deze doelen moeten aan de volgende eisen voldoen:

- Realistisch
- Realiseerbaar
- Praktisch
- In gedragstermen van observeerbaar gedrag
- Voorzichtig (van klein naar groot) opgebouwd

Als de doelen al aan het begin van de behandelingen besproken worden zal het kind automatisch het optimistische gevoel krijgen dat het probleem opgelost kan worden. Door gebruik te maken van de wondervraag (stap 7) en schaalvragen (stap 6), kunnen doelen concreet en in detail beschreven worden.

Ook nu kan, als het kind niet goed kan communiceren, gebruik gemaakt worden van tekeningen (maak eens een tekening van jezelf nadat het wonder is gebeurd) en plaatjes (plaatjes met daarop een kind in verschillende gemoedstoestanden: Hoe voel jij je na het wonder?), foto's, of pictogrammen.

Met behulp van deze hulpmiddelen kan je het kind ook duidelijk maken wat het probleem is en wat je graag zou veranderen. Je laat het kind bijvoorbeeld een foto zien van een kind dat tijdens het spel aan de kant zit, terwijl alle kinderen lekker aan het spelen zijn. Op een andere foto staat hetzelfde kind, maar dit keer speelt het lekker mee met de groep. Het kind kan dan met behulp van de foto's aangeven wat het wil bereiken.

¹ Paolo Freire werkte in Latijns Amerika met mensen die in armoede leefden. Als gevolg van de armoede en onderdrukking ontwikkelden zij een 'cultuur van het zwijgen'. Freire moedigde mensen aan om samen te spreken over hun leven, hun ervaring en hoop. Hij ontdekte dat beelden (foto's) van alledaagse situaties tot gevolg had dat mensen gingen praten. Door samen te praten over hun leven kwam bewustwording op gang en groeide het zelfrespect. Hierdoor werd de basis gelegd voor veel mensen om te durven en te kunnen leren lezen en schrijven (Boerma, T. Konijn, H., Lindgren, Z., (PJ Partners) (2005), *Alfabetisering en Welzijnswerk; Een eerste inventarisatie 2005*)

2.1.5. Stap 4: Sterke punten markeren en krachtbronnen aanboren.

Om tot een oplossing te komen voor een probleem is het niet nodig om te achterhalen waar het probleem vandaan komt. In veel gevallen is het niet mogelijk de oorzaak te achterhalen of als de oorzaak achterhaald is, blijkt het onmogelijk daar iets mee te doen. Bij oplossingsgericht werken wordt gebruik gemaakt van de uitzonderingen. Uitzonderingen zijn de keren dat het huidige probleem op had kunnen treden, maar dat het om de één of andere reden niet gebeurde. Een gedeelte van de oplossing is in deze situaties zichtbaar. Het is dan ook belangrijk om goed door te vragen wat er in deze situatie anders was.

- Wat deed je anders toen je probleem er niet was?
- Wat deed je omgeving anders op het moment dat het beter ging met je?
- Hoe merkte de omgeving dat het beter ging?
- Welke dagen gaan / gingen beter dan andere?
- In welke situaties voel je je beter?

Een kind dat niet goed kan communiceren kan gevraagd om de uitzonderingen te tekenen. Als dit moeilijk blijkt, zal om toch informatie te verkrijgen over de uitzonderingen, contact moeten worden opgenomen met de ouders en/of de groepsleerkracht. Dit zou kunnen door middel van een sterkte/zwakte analyse.

2.1.6. Stap 5: Complimenten geven

Iedereen is gevoelig voor complimenten. Als je een compliment krijgt, geeft dat een goed gevoel. In veel gevallen heeft een kind met een probleem het idee dat niets goed gaat. Op het moment dat het complimenten krijgt voor dingen die wel goed gaan, wordt het gewezen op de mogelijkheden die al aanwezig zijn. Dat geeft vertrouwen.

Een compliment moet wel gemeend zijn. Meen je niet wat je zegt, dan kan je het beter niet zeggen. Verder moet een compliment relevant zijn voor de situatie en moet het ook gebaseerd zijn op de werkelijkheid.

2.1.7. Stap 6: Differentiatiemogelijkheden aanreiken

Iemand met een probleem kijkt vaak erg zwart/wit naar de situatie. Door het zwart/wit denken, bestaat de kans dat het kind vast komt te zitten in zijn denkpatroon. Er is een probleem. Dingen die al goed gaan, worden vergeten. Kinderen reageren in de regel goed op communicatie via getallen, omdat ze getallen begrijpen. Een vraag die een getal als antwoord heeft noemen we een schaalvraag.

Het kind wordt gevraagd om zijn eigen situatie een cijfer te geven op een schaal van 0 tot 10. De nul geeft de situatie aan waarbij het helemaal niet goed gaat. Tien is de situatie dat het probleem is opgelost. Als het kind zichzelf een vier geeft, is het belangrijk samen met het kind te bekijken wat maakt dat het kind zichzelf al een vier geeft. Blijkbaar gaan er toch een aantal dingen goed. Als helder is wat al goed gaat, kan bekeken worden wat het kind moet kunnen om zichzelf een 4.5 of een 5 te geven. Het gaat om hele kleine, overzichtelijke stapjes.

Een schaalvraag biedt dus de mogelijkheid om te bekijken wat er al goed gaat en welke (kleine) stapjes er genomen moeten worden om een hoger cijfer te behalen.

De schaalvraag is persoonsgebonden en de 7 van het ene kind, kan dus een totaal andere 7 zijn als die van het andere kind.

Voor kinderen kan de schaal visueel gemaakt worden door middel van een lijn op het bord, een thermometer of een meetlat met daarop afbeeldingen of teksten met de te nemen stappen.

De schaalvraag kan bij een kind met beperkte verbale communicatie ingevuld worden met behulp van tekeningen. Het kind maakt een tekening van de situaties die het al beheerst en ook een tekening van de situatie die het wil bereiken. Blijkt tekenen te lastig, dan kan gebruik worden gemaakt van foto's of van plaatjes. Door het kind foto's of plaatjes aan te bieden met daarop verschillende situaties kan het aangeven wat het al kan en wat het nog moet leren.

2.1.8. Stap 7: Je op de toekomst oriënteren

Bij het oplossingsgericht werken zijn we meer geïnteresseerd in de toekomst dan in het verleden. Dat wil niet zeggen dat het verleden niet belangrijk is, want in het verleden liggen de mogelijkheden om het probleem van vandaag op te lossen. Het verleden is een voorraadschuur van krachtbronnen en uitzonderingen (Cauffman en van Dijk, 2009).

Een middel om zonder belemmeringen naar de toekomst te kijken is door het stellen van de wondervraag. Het helpt het kind zijn doelen duidelijk te verwoorden en geeft de mogelijkheid oplossingen te vinden die het anders niet had kunnen bedenken. Door de wondervraag kan een routekaart opgesteld worden. Aan het begin van de route staat de huidige situatie en aan het eind de gewenste situatie. Op de route kunnen vervolgens verschillende kleine stappen weergegeven worden.

De wondervraag kan er als volgt uitzien:

Ik heb hier een toverstafje waarmee ik problemen weg kan toveren. Als ik met het toverstafje zwaai, zijn al jou problemen opgelost. Kan jij mij vertellen hoe dat eruit ziet? Wat is er dan anders? Wat merken je ouders of je klasgenoten aan je?

Bij kinderen met beperkte communicatiemogelijkheden kan de wondervraag wel gesteld worden, maar het kind moet wel in staat zijn om de vraag te begrijpen. In plaats van te antwoorden kan het de nieuwe situatie tekenen of uitspelen.

2.2. Hulpmiddelen die gebruikt kunnen worden bij oplossingsgericht werken

Berg & Steiner (2009) en Bannink (2009) geven in hun boeken verschillende mogelijkheden om oplossingsgericht te werken met kinderen en met licht verstandelijke beperking. Kinderen communiceren niet alleen met woorden, maar ook door hun gedrag, visuele beelden, spelen, spelletjes en vele andere creatieve activiteiten. Door deze bronnen aan te boren, kunnen kinderen hun wil duidelijk maken, hebben ze de mogelijkheid keuzes te maken en krijgen ze meer grip op de omgeving. Hieronder een aantal hulpmiddelen die bij het communiceren met Sander gebruikt kunnen worden.

2.2.1. Foto's en afbeeldingen

Dankzij afbeeldingen kunnen kinderen zich beter richten op het levendiger maken van hun eigen visuele beelden (Steiner, 2004).

Door gebruik te maken van beelden kan het kind laten zien hoe hij zich nu voelt en hoe het zich zou willen voelen. Het kind kan bijvoorbeeld aangeven dat het in de huidige situatie op een muis lijkt, maar dat het in de toekomst op een tijger wil lijken. Met foto's en afbeeldingen kunnen doelen gesteld worden, de schaalvraag (paragraaf 2.1.7.) kan overzichtelijk gemaakt worden en eventueel kunnen deze hulpmiddelen ook gebruikt worden bij de wondervraag (paragraaf 2.1.8.).

Tijdens de begeleiding kunnen foto's gebruikt worden om inzichtelijk te maken wat al bereikt is en waar naar toe gewerkt wordt.

2.2.2 Handpop

Berg en Steiner (2004) beschrijven hoe je met een handpop kan werken. Een handpop kan het kind ondersteunen bij het leren. Het kind kan de handpop zelf vasthouden, zodat het samen met de handpop activiteiten kan ondernemen, maar de begeleider kan de handpop ook vasthouden. Op dat moment is het mogelijk het kind met de handpop te laten praten. De begeleider spreekt dan voor de handpop. Dankzij de handpop kan het kind een fantasiewereld binnentreden en een toestand van dissociatie bereiken.

Het gebruik van de handpop is gebaseerd op de ideeën van Vygotsky (Strumphler, 2003). Het is een krachtig hulpmiddel omdat je met behulp van de handpop vaardigheden die je zelf geleerd hebt, door kan geven aan een ander (in dit geval de pop).

Zelf heb ik ervaren dat het werken met een handpop een kind veel steun kan geven. Het kind kan de handpop dingen laten doen die het zelf niet durft. Tot groep 4 sprak Sander niet of nauwelijks. Nadat ik de pop Pluk geïntroduceerd had, begon Sander steeds meer te praten. Hij sprak tegen Pluk, maar liet Pluk zelf ook praten. Tot die tijd kon je Sander niet voor een kleine opdracht op pad sturen. Als ik hem vroeg een boek bij de groepsleerkracht te halen, bleef hij altijd voor de klas staan. Samen met Pluk ging hij op stap. Ik gaf Pluk de opdracht en liet Sander samen met Pluk naar de groep gaan. Alleen bleef hij voor de klas staan, maar met Pluk samen stapte hij de klas in en liet Pluk de vraag stellen.

Het is ook mogelijk om de pop de handelingen uit te laten voeren die je graag van het kind wil. Het kind kan, door te spelen met de pop, de handeling nadoen en zich er op die manier vertrouwd mee maken.

Een derde mogelijkheid is om het kind de pop te laten 'helpen'. De pop is in dat geval degene met een probleem en het kind 'helpt' de pop bij het zoeken van een oplossing.

2.2.3 Verhalen

De meeste kinderen houden van verhalen. Verhalen zijn een goede manier om met kinderen te communiceren. Het kind kan zich helemaal mee laten voeren door een verhaal, maar blijft tegelijkertijd op veilige afstand. Berg en Steiner (2004) maken gebruik van eigen gemaakte verhalen naar aanleiding van een probleem dat zich voordoet. In het verhaal bevindt de hoofdpersoon zich in een moeilijke situatie en moet om zijn probleem op te lossen een taak uitvoeren. Om zijn doel te bereiken moet de hoofdpersoon heel wat gevaren het hoofd bieden. De vijand probeert de hoofdpersoon te dwarsbomen, maar helpers helpen de hoofdpersoon. Uiteindelijk bereikt de hoofdpersoon toch zijn doel. Bij het maken van deze verhalen zorgden ze ervoor dat het kind zich met de hoofdpersoon kan vereenzelvigen.

Naast een verzonnen verhaal kan er ook gebruik worden gemaakt van een (prenten)boek. Een prentenboek geeft het kind naast het verhaal ook de mogelijkheid om mee te kijken naar de platen. De boodschap wordt zo op een zeer effectieve manier overgebracht.

2.2.4. Tekeningen maken

Bij het maken van een tekening is het niet nodig dat een kind goed kan communiceren. Het kind kan bijvoorbeeld gevraagd worden om te tekenen waar ze erg goed in zijn. Een tekening kan ook gebruikt worden om de beginsituatie en het uiteindelijke doel duidelijk te maken.

Met oudere kinderen kan een strip gemaakt worden. Hun verhaal wordt niet verteld, maar getekend.

2.2.5 Spel

Volgens Vygotsky (http://www.slo.nl/speciaal/so/zml_mg/publicaties/spel/) is spel de bron van ontwikkeling. Spel is zinvol, betekenisvol en ontwikkelend. Het creëert de zone van naaste ontwikkeling.

Door eerst te spelen, baant het kind zich een weg om iets ook te leren. Door middel van het spel kan het kind vertrouwen krijgen in zichzelf en leren met zijn emoties om te gaan. Bovendien is spel veilig; het kind kan niets fout doen. Het spel maakt het kind vertrouwd met de wereld om hem heen en het kind leert om zijn eigen handelen beter te controleren en zichzelf beter te sturen.

(http://www.slo.nl/speciaal/so/zml_mg/publicaties/spel/)

2.3. Mijn rol tijdens de begeleiding

Het is belangrijk dat we ons op ieder individueel kind af stemmen, zodat we toegang krijgen tot de wereld van het kind en in contact komen met zijn of haar hulpbronnen (Steiner, 2004).

Tijdens de begeleiding zal ik rekening moeten houden met een aantal zaken:

- Ik moet de ouders en de groepsleerkracht op de hoogte houden, omdat zij de personen zijn die het meest met hem te maken hebben
- De ouders, groepsleerkracht en groepsgenootjes moeten weten waar we aan werken, zodat zij het kind kunnen ondersteunen tijdens de begeleiding
- De oplossing ligt bij het kind
- Ik help het kind bij het aanleren van een vaardigheid
- De begeleiding moet plaatsvinden in de 'Zone van de naaste ontwikkeling' (Vygotsky). Dit is het niveau dat Sander nog niet uit zichzelf beheerst, maar waar hij nog hulp nodig heeft.
- Het kind moet zich veilig voelen, zodat het zich kan overgeven aan het spel en de begeleiding.
- Ik moet het kind de mogelijkheden bieden om te spelen en hem daar ook in stimuleren
 - o Ik moet de aandacht naar het balspel trekken
 - o Voordoen en vertellen wat je kan doen met de bal
- Mogelijkheden creëren voor succeservaringen
- Ik moet een positief verwachtingspatroon scheppen ten aanzien van de ontwikkeling van het kind (naar het kind, maar ook naar de ouders, groepsleerkracht en groepsgenootjes). Door uit te gaan van het positieve creëer je hoop en mogelijkheden.

2.4. Angst

Oplossingsgericht werken gaat ervan uit dat het niet nodig is om de oorzaak van het probleem te achterhalen. Toch wilde ik graag wat meer te weten komen over angst waardoor ik verwacht mijn interventies beter af te kunnen stemmen op Sander.

De deelvragen die ik in dit hoofdstuk wil beantwoorden zijn:

- Hoe ontstaan angsten?
- Waardoor worden ze in stand gehouden?

Definitie van angst: Angst is in eerste instantie iets dat gevoeld wordt. Het is een onplezierig gevoel van beklemming of spanning dat zich duidelijk onderscheidt van

andere onplezierige affecten zoals depressie, pijn en rouw, door de typische motorische en fysiologische verschijnselen (Verhulst, 2003).

Vanuit de ontwikkelingspsychologie (Delfos, 2002) wordt angst beschreven als een nuttige functie. Het is een signaal (fysiologische reactie: versnelde ademhaling, verhoogde hartslag, veel urineren, zweten, andere huidreacties) dat er gevaar dreigt en bereidt het lichaam voor om te kunnen vluchten. Angst is belangrijk om te kunnen overleven en heeft een beschermende signaalfunctie. In de ontwikkeling van het kind speelt angst van jongs af aan een rol. Tussen de geboorte en de leeftijd van zes jaar nemen sommige angsten toe en andere weer af. Als het kind ouder wordt, groeit het begrip van de wereld. Hierdoor kunnen angsten afnemen. Een aantal oerangsten kunnen min of meer aanwezig blijven. Onder de oerangsten worden onder andere de angst voor onweer, storm, donker, open vlakten, watervlakten en voor onbekende dieren verstaan. In de periode van de ontwikkeling dat het kind gaat fantaseren kunnen er nieuwe angsten ontstaan.

Wat maakt kinderen bang op verschillende leeftijden?

<u>Leeftijd</u>	<u>Wat maakt kinderen bang</u>
Vanaf de geboorte	Bang voor het onverwachte (plots lawaai, snel naderbij komend object)
Rond 6 maanden	Bang voor onbekende personen en situaties
Rond 2 jaar	Bang voor bepaalde dieren, om alleen te blijven en voor het donker
Rond 5 jaar	Bang voor wilde dieren en denkbeeldige wezens
Vanaf 7 jaar	Bang voor ongevallen, de dood en grote rampen
Tijdens de adolescentie	Bang voor negatieve beoordeling en voor mislukking

Tabel 1 - is overgenomen uit: Dumas, J.,(2007), *Het angstige kind; angstverschijnselen bij kinderen en jongeren begrijpen en aanpakken*. Leuven: Uitgeverij LannooCampus

Wanneer angsten niet meer bij de ontwikkelingsfase passen, of het functioneren van het kind sterk beïnvloeden, is er sprake van een stoornis.

Trix van Lieshout (2009) beschrijft in het boek 'Pedagogische adviezen voor speciale kinderen' verschillende vormen van angst. Ik beperk me hier tot de fobische angst omdat dit de angst is die ik bij Sander het meest herken.

Fobische angst wordt gekenmerkt door een extreme angst voor een bepaald voorwerp of een bepaalde situatie, waarbij geen sprake is van gevaar. Een kind kan een fobie hebben voor bepaalde dieren, voor het donker, voor onweer, enz... Deze angst wordt in stand gehouden omdat de situatie die angst oproept, vermeden wordt. Door dit vermijden kunnen ook geen positieve ervaringen opgedaan worden. Wordt het kind toch geconfronteerd met datgene wat angst oproept, dan ontstaan: spanning, rusteloosheid, hartkloppingen en ander angstsymptomen die zelfs tot paniek kunnen leiden.

Van Lieshout (2009) geeft aan dat de begeleiding van angst er onder andere op gericht moet zijn om de symptomen te reduceren en het kind vaardigheden te leren om met de angst om te leren gaan. Hier kan ik tijdens mijn begeleiding van Sander gebruik van maken.

2.5. Sterkte / zwakte analyse Sander

Om Sander goed te kunnen begeleiden, moet ik aansluiten bij zijn ontwikkeling. Hiervoor heb ik een sterkte/zwakte analyse gemaakt. De informatie hiervoor heb ik verkregen door observatie, van de ouders en de groepsleerkracht (bijlage 3) Een van mijn deelvragen: Hoe zijn de angsten herkenbaar bij Sander', kan ik naar aanleiding van de sterkte/zwakte analyse beantwoorden:

Sterke punten:

- Vrolijke enthousiaste jongen – Sander lacht veel en vindt het fijn om dingen te ondernemen
- Hij houdt van grapjes
- Visueel ingesteld – hij vindt steun bij pictogrammen en afbeeldingen
- Muzikaal – zingt graag. Via muziek kan ik aansluiting vinden bij Sander. Ik maak hier tijdens de begeleiding regelmatig gebruik van.
- Leest graag en kan ook goed lezen (AVI B5) – Sander kan al goed lezen en ook goed schrijven.
- Veel steun ouders – ouders steunen Sander zoveel mogelijk. Zijn moeder heeft ook verschillende cursussen gevolgd om Sander optimaal te begeleiden.
- Vrienden in de groep – De groep ondersteunt hem. Ze staan achter hem en accepteren hem zoals hij is. Hij speelt regelmatig bij groepsgenootjes thuis.
- Goed te stimuleren – Als iets niet lukt, of Sander heeft geen zin, is hij goed te stimuleren om toch aan de slag te gaan.
- Zet door bij zaken die hij leuk vindt.
- Gevoelig voor complimenten.
- Gevoelig voor beloningen: juichen, duim omhoog, high five, sticker, enz..

Zwakke punten:

- Voorzichtig.
- Geeft snel op, zeker als hij alleen aan het werk is.
- Hij vindt het moeilijk om strategisch te handelen.
- Weinig initiatief – Zonder 'stok achter de deur' gebeurt er niet veel.
- Gering voorstellingsvermogen – Sander vindt het moeilijk zich iets voor te stellen als hij er geen afbeelding bij heeft.
- Informatieverwerking is traag – het duurt vaak even voordat een boodschap bij hem doorkomt.
- Auditieve korte termijn geheugen beperkt – wat hij auditief aangeboden krijgt, is hij snel vergeten.
- Spraak beperkt – Sander begint wel steeds meer te praten, maar hij vindt het nog heel moeilijk om zijn gedachten onder woorden te brengen. Het uitspreken van een volledige zin, lukt nog niet.
- Moeite met complexere taken – Als je Sander meerdere opdrachten tegelijk geeft, of een moeilijke opdracht waarbij hij op verschillende dingen moet letten, blokkeert hij
- Ontwikkelingsachterstand in vergelijking met leeftijdsgenootjes.
- Angstig voor onder andere: een bal, harde geluiden, onweer, regen- dit uit zich in het ontwijken van een bal, harde geluiden en regen. Bij harde geluiden houdt hij, ook als hij alleen een hard geluid verwacht, zijn handen voor zijn oren, of hij vertoont vlucht gedrag.

- Motorisch zwak (zwemmen en fietsen bijvoorbeeld)
- Sander tekent op het niveau van een kind van 4 à 5 jaar.

2.6. Oplossingsgericht werken met Sander

Alle stappen die in paragraaf 2.1 beschreven staan, gaan uit van verbale communicatie. Dit is met Sander maar beperkt mogelijk. Bij kinderen met het syndroom van Down is de spraakontwikkeling over het algemeen het zwakste ontwikkelingsgebied (Graaf, 2002). De spraakontwikkeling loopt vaak achter bij de ontwikkeling van hun taalbegrip. Bij het inschatten van wat een kind begrijpt, kan je dus niet uitgaan van hoe het praat. Een kind met het syndroom van Down heeft vaak moeite met het verwerken van langere zinnen. Als je het kind iets vertelt of vraagt, kan je dat beter doen door korte zinnen te gebruiken en geen samengestelde vragen te stellen. Het verwerken van gesproken informatie en het oproepen van de benodigde informatie uit het geheugen om een antwoord te formuleren of op een andere manier te reageren, duurt langer dan we gewend zijn bij andere kinderen. Voor de begeleiding van Sander kan ik gebruik maken van de interventies zoals ze beschreven zijn in paragraaf 2.1. Verder kan ik gebruik maken van de hulpmiddelen, aangegeven in paragraaf 2.2.

Om Sander duidelijk te maken wat het probleem is, kan gebruik worden gemaakt van foto's. Foto's van de gewenste situatie en van de ongewenste situatie. Door het zien van de foto's kan hij zich er een voorstelling bij maken. Met de foto's kan ook de schaalvraag ingevuld worden. Ik kan hier geen gebruik maken van tekeningen, omdat Sander niet in staat is om een goede tekening te maken.

Bij het markeren van sterke punten en het aanboren van krachtbronnen komen er een aantal punten naar voren die voor Sander erg moeilijk zijn.

- a. De vragen die gesteld kunnen worden om achter de uitzonderingen en de krachtbronnen van Sander te komen zijn voor hem te abstract.
- b. Het is voor Sander lastig om de benodigde gegevens op te roepen uit zijn geheugen. Op het moment dat Sander iets doet, weet hij enige tijd later nog wel wat hij gedaan heeft en hij kan dan ook wel aangeven of dat goed of fout was. Het wordt echter moeilijker als het om een situatie gaat die verder in het verleden ligt.

Hierbij zal ik dus gebruik moeten maken van de sterkte /zwakte analyse en de antwoorden op het vragenformulier ingevuld door de ouders, groepsleerkracht en de vakdocent gym.

Het stellen van doelen kan ook weer door middel van foto's en afbeeldingen. Foto's geven Sander houvast, duidelijkheid. Hij is bang in verschillende situaties door de foto kan hij zien wat er gaat gebeuren en kan hij zich een voorstelling van de situatie maken. Een foto die gemaakt is op het moment dat iets lukte, kan hem later herinneren wat al gelukt is, wat hij al kan.

Nadat vastgesteld is wat het doel is, zal Sander moeten gaan oefenen. Tijdens die periode kan ik gebruik maken van boeken, de handpop, tekeningen (Sander kan niet nauwkeurig tekenen, maar kan wel een poppetjes/ zichzelf tekenen) en spel. Door de vorderingen te fotograferen kan Sander zien wat er goed gaat en kan tijdens het proces de doelstelling bijgesteld worden.

2.7. Samenvatting

In dit hoofdstuk worden de theoretische uitgangspunten van mijn onderzoek nader uitgewerkt. Het onderzoek is gebaseerd op "oplossingsgericht werken". Bij deze

methode gaat men niet uit van een probleem dat men probeert op te lossen, maar wordt er gekeken naar wat goed gaat. De cliënt wordt gezien als de deskundige. De behandelaar helpt de cliënt om zelf tot een oplossing te komen. De hierbij gevolgde werkwijze en de gebruikte hulpmiddelen worden puntsgewijs weergegeven. Hierbij wordt tevens verwezen naar de relevante literatuur.

Verder wordt mijn rol tijdens de begeleiding van de pupil beschreven.

Gezien de onder bepaalde omstandigheden optredende angstreactie van de pupil die ik bij dit project begeleid, leek het mij voor mijn rol als begeleider noodzakelijk dat ik meer te weten zou komen over de gemoedstoestand "angst".

Daarom heb ik op dit gebied enige relevante literatuur verzameld en bestudeerd.

Vervolgens heb ik gebaseerd op informatie ontvangen van de ouders en de groepsleerkracht en eveneens verkregen door eigen waarneming een sterke / zwakte analyse van de pupil gemaakt, die eveneens in dit hoofdstuk is opgenomen. Tenslotte heb ik in dit hoofdstuk aangegeven welke problemen er in dit specifieke geval van begeleiding zullen optreden en hoe ik daar mogelijk een oplossing voor zou kunnen vinden.

In hoofdstuk 3 volgt dan een plan van aanpak en hoe ik meen het onderzoek zo optimaal mogelijk te kunnen opzetten.

3. Onderzoeksmethodologie

3.1. Terugkoppeling naar mijn onderzoeksvraag

In dit hoofdstuk maak ik een terugkoppeling van mijn onderzoeksvraag en deelvragen naar de theorie die ik bestudeerd heb. Aan de hand van die informatie die ik verzameld heb uit de literatuur, heb ik beslissingen genomen over mijn verdere onderzoek. Ik heb beslissingen genomen over de manier waarop ik de data wilde verzamelen en vastleggen. Maar ik heb ook nagedacht over ethische kwesties. Aan het eind van dit hoofdstuk heb ik alle aandachtsvelden puntsgewijs weergegeven.

3.2. Mijn onderzoeksvraag is:

Hoe kan ik Sander, een jongen van 9 jaar met het syndroom van Down, door middel van oplossingsgericht werken begeleiden, om het te leren met zijn angst om te gaan, zodat hij met zo min mogelijk belemmeringen, deel kan nemen aan de balspellessen?

3.3. Deelvragen:

- Welke interventies zijn er bij oplossingsgerichte gespreksvoering en kan ik gebruiken voor oplossingsgerichte gespreksvoering bij een kind met het syndroom van Down dat niet praat?
- Hoe kan ik oplossingsgericht werken inzetten bij een kind met het syndroom van Down dat niet verbaal communiceert?

Naar aanleiding van de literatuurstudie kan ik mijn vragen gedeeltelijk beantwoorden. In hoofdstuk 2 zijn de volgende punten aan de orde geweest:

- Welke interventies kan ik gebruiken voor oplossingsgerichte gespreksvoering bij een kind dat niet verbaal communiceert.
- Het ontstaan van angst en de oorzaak van het in stand houden van angst.
- De mogelijkheden die er zijn om oplossingsgericht te werken met een kind met het syndroom van Down dat verbaal niet goed communiceert.

In hoofdstuk 2 heb ik een vertaalslag gemaakt om oplossingsgericht te kunnen werken met een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren. In de literatuur heb ik niets over dit onderwerp kunnen vinden. Mijn onderzoek is er dan ook op gericht of deze manier van werken toegepast kan worden in de praktijk.

De opzet van dit onderzoek is een gevalsstudie (Harinck, 2009). Gedurende een aantal weken ga ik een jongen met het syndroom van Down begeleiden. Daarbij maak ik gebruik van de 'aangepaste' zevenstappendans.

3.4. Onderzoek

De volgende punten kunnen over het onderzoek gezegd worden:

- Het gaat hier niet om een kwantitatief onderzoek, maar om een kwalitatief onderzoek. Het is geen kwantitatief onderzoek, omdat ik geen gebruik maak van meetbare gegevens, maar van ongestructureerde gegevens (notities, open enquête, open observatie, tekeningen en dergelijke). (Kallenberg, Koster en Onstenk, 2007)
- Het is een actieonderzoek. Actieonderzoek is een combinatie van planmatig handelen, onderzoeken en reflectie. Voor het onderzoek is een plan van actie

en een plan van onderzoeken nodig. De reflectie vormt in dit geheel het scharnier dat handelen en onderzoeken aan elkaar koppelt (Harinck, 2009)

- Het onderzoek is cyclisch. Tijdens het onderzoek is één cyclus doorlopen (Probleem → Plan → uitvoering → resultaat) (Harinck, 2009).
- Het is een gevalsstudie. Een gevalsstudie is een individugericht onderzoek. Hierbij wordt het gehele behandelproces beschreven met als doel de behandeling op papier te zetten voor een breder publiek. De resultaten van het onderzoek hebben echter alleen betrekking op deze specifieke leerling en hebben geen algemene geldigheid (Harinck, 2009).
- De casus wordt vanuit meerdere gezichtspunten belicht. Vanuit mijn gezichtspunt, maar ook vanuit het perspectief van de ouders, de groepsleerkracht en de vakdocent gym. Aan het eind van het onderzoek vindt tevens een gesprek met de directeur van de school plaats om te bekijken in hoeverre deze manier van werken mogelijk is binnen het reguliere basisonderwijs. Het is belangrijk dat het onderzoek vanuit meerdere perspectieven wordt bekeken, omdat ik als behandelaar eenvoudig dingen over het hoofd kan zien. Door het onderzoek vanuit meerdere perspectieven te bekijken kan ik bovendien afstand nemen van het onderzoek (helikopterview), zodat ik betere conclusies kan trekken uit de gevonden resultaten. Verder is dit belangrijk voor de validering. Tijdens het onderzoek heb ik geen vergelijkingsmateriaal en is het oordeel van derden belangrijk voor de betrouwbaarheid van mijn onderzoek.
- Reflectie
 - o Wat zijn de belangrijkste conclusies uit het onderzoek?
 - o Bij mijn evaluatie wil ik rekening houden met de verhouding tussen de vooruitgang en de inspanning die verricht is om de vooruitgang te bewerkstelligen.
 - o Mijn eigen handelen en ontwikkeling ga ik reflecteren met het reflectiemodel van Korthagen.

3.5. Verzamelen van gegevens

Door middel van **gesloten gerichte observaties** gedurende het onderzoek (week 0, 5 en 10) hoop ik te kunnen aantonen dat de angst voor het spelen met een bal is afgenomen. Deze observaties worden gedaan tijdens de gymlessen met de groepsleerkracht en vinden plaats in de gymzaal.

Voor de observatie heb ik twee mogelijkheden van observeren naast elkaar gelegd.

- a. Registreren hoelang een activiteit duurt
- b. Afvinken hoe vaak een activiteit plaatsvindt

Ik heb gekozen voor het afvinken van de activiteit. Het registreren hoelang een activiteit duurt, levert problemen als Sander actief mee gaat spelen. Een nadeel van het turven van het gedrag is in dit geval dat de mogelijkheid bestaat dat Sander een hele periode aan de kant zit of in het veld staat. De observatie geeft dan het verloop van de activiteiten niet goed weer in de tijd. Een mogelijkheid om dit te ondervangen zou zijn door op een tijdlijn te observeren en te turven. Uiteindelijk heb ik gekozen voor een variant. Gedurende 20 minuten vink ik iedere 20 seconde af wat de leerling op dat moment doet.

Sv: staat in het veld
 Zk: zit aan de kant
 Dam: doet actief mee: pakt de bal, rent naar de bal, schopt de bal, gooit de bal

Door de score per categorie te tellen, kan het percentage voor de categorie uitgerekend worden. Hierdoor ontstaat er een beeld (in percentages) wat Sander tijdens de gymles doet. Het nadeel van deze manier van observeren is dat niet alle activiteit van Sander goed weergegeven wordt. Bij de observatie heb ik daarom een mogelijkheid open gehouden om opmerkingen te maken.

Er is sprake van een anonieme observatie, omdat Sander niet weet dat hij geobserveerd wordt.

Tijdens de behandelingen ga ik mijn gegevens verzamelen door middel van vrije observatie (in de gymzaal, speellokaal, kamertje van de remedial teacher, plein) en door het bijhouden van een dagboek. In het dagboek beschrijf ik welke stappen genomen zijn, hoe Sander reageerde en welke vervolgstappen genomen zijn.

Bij een vrije observatie heeft de observator weinig houvast en veel vrijheid. Er is wel een hoofdonderwerp. In dit geval is het hoofdonderwerp: hoe reageert Sander op hetgeen aangeboden wordt.

Voor het verzamelen van data bij de ouders, de groepsleerkracht en de vakdocent gym heb ik gekozen voor een vragenformulier. Tijdens het onderzoek wordt op drie momenten een vragenformulier uitgereikt. Het doel van het vragenformulier is om een beeld te krijgen van de beginsituatie, de situatie halverwege het onderzoek en aan het eind van het onderzoek. Hoewel de betrouwbaarheid van een vragenformulier wellicht minder groot is dan een interview heb ik in verband met de tijdsinvestering en de belasting (het invullen van een formulier kost minder tijd en kan op ieder tijdstip uitgevoerd worden) die ik bij de ouders, groepsleerkracht en vakleerkracht gym leg, toch voor deze vorm gekozen. Doordat alle bronnen dezelfde vragen krijgen, heb ik de mogelijkheid om de antwoorden naast elkaar te leggen en te vergelijken.

Aan het eind van het onderzoek wil ik door middel van een interview gegevens verzamelen bij de directeur van de school. Een interview is een uitwerking van een gesprek tussen twee personen. Het interview wijkt af van een gesprek, omdat het een duidelijk doel heeft: het verzamelen van informatie over een bepaald onderwerp. Ik maak gebruik van een semi – gestructureerd interview. Een semi- gestructureerd interview heeft een onderwerp en een aantal hoofdvragen die aan de orde moeten komen. De onderzoeker kan wel in beperkte mate de volgorde van de vragen aanpassen. Er zijn ook aandachtspunten voor doorvragen, maar de interviewer bepaalt of dat doorvragen wel of niet nodig is. Doorvragen is noodzakelijk als er geen eenduidig antwoord op de vragen komt. Afwijkende antwoorden op de vragen zijn mogelijk zoals: “is voor mij nog niet helemaal zeker” of “dat zouden we van geval tot geval moeten bekijken”. Hierop zou dan doorgevraagd kunnen worden welke criteria de geïnterviewde zou willen hanteren. Spelen de kosten een rol, medewerking van ouders, medewerking van leerlingen, motivatie van de betrokken leerling of bijvoorbeeld beschikbaarheid van bekwame begeleiding?

Het doel van dit interview is om te bekijken of de manier van werken is voor school.

Gesprekspunten zijn:

- Gedurende 10 weken begeleiding is er een vooruitgang geboekt. Is deze vooruitgang in verhouding met de tijd die in de begeleiding gestopt is?
- Als in de toekomst zich een probleem voordoet waarbij extra hulp noodzakelijk is, zou de manier van werken (zoals dat is gedaan in het onderzoek) dan ingezet kunnen worden?
- Tijdens dit onderzoek is oplossingsgericht gewerkt met een rugzakleerling. Zou deze aanpak ook ingezet kunnen worden bij leerlingen die geen rugzak hebben?

3.6. Ethische kwesties

Voorafgaand aan het onderzoek heb ik toestemming gevraagd aan de ouders van Sander. Zij hebben een formulier getekend waarin ze toestemming geven om met Sander aan de slag te gaan, maar ook om foto's te maken en om deze te gebruiken in mijn verslag.

Hoewel Sander niet goed begrijpt waar het over gaat, heb ik hem ook om toestemming gevraagd.

Verder is toestemming gevraagd aan de directeur van de school om het onderzoek tijdens schooltijd uit te voeren en aan de groepsleerkracht van de groep.

De kinderen van groep 5 is gevraagd of zij mee wilden werken aan het onderzoek en de ouders van deze kinderen hebben allemaal een formulier ondertekend waarin zij toestemming geven dat hun kind meewerkt aan het onderzoek en dat er foto's gemaakt en gebruikt mogen worden.

Sander's ouders worden gedurende het onderzoek op de hoogte gehouden van zijn vorderingen.

De namen die gebruikt worden in het onderzoek zijn gefingeerd.

3.7. Plan van aanpak

Omdat Sander zich niet goed kan uitdrukken en het voor hem ook erg moeilijk is om zich dingen in de toekomst voor te stellen, wil ik beeldmateriaal maken. Hierbij denk ik aan foto's van de groep. Op de foto's wil ik de verschillende stappen die Sander moet nemen weergeven. Het beeldmateriaal wil ik gebruiken bij de schaalvraag (zie paragraaf 2.1.7 stap 6), zodat hij aan de hand van het gemaakte beeldmateriaal zelf een stappenplan kan maken. Verder kan ik het beeldmateriaal gebruiken voor het laten kiezen van een volgende stap.

Naast het maken van een stappenplan wil ik gebruik maken van het boek 'bang mannetje' van Mathilde Stein en Mies van Hout (2005). Sander leest graag, door gebruik te maken van een boek sluit ik aan bij zijn interesses. Het verhaal kan hem een stap op weg helpen.

Als derde hulpmiddel wil ik gebruik maken van een handpop. De handpop 'Pluk' speelt op school een grote rol voor Sander. Pluk is zijn kameraadje. Pluk helpt Sander als hij aan het werk is, praat met hem en speelt met hem. Tot vorig jaar sprak Sander nauwelijks. Door het werken met Pluk is hij steeds meer gaan praten en samen met Pluk kan hij veel meer situaties aan.

Mijn plan is om Pluk net iets banger te laten zijn dan Sander, zodat Sander hem kan helpen zijn angst te overwinnen.

3.8. Betrouwbaarheid en validiteit

- Observatie tijdens de begeleiding: tijdens de begeleiding bekijk ik als begeleider wat Sander doet. Deze observatie is minder betrouwbaar als een observatie waarbij duidelijk aangegeven wordt wat er geobserveerd moet

worden. Mijn eigen mening en ideeën spelen bij deze observatie een grote rol. Ik kijk door mijn eigen 'bril'. Wat in het dagboek geschreven is, is mijn interpretatie van de situatie.

- Observatie voor de begeleiding, tussentijdse observatie en eindevaluatie: deze observaties zijn betrouwbaarder als de open observatie tijdens de begeleiding. Hoewel er bij deze observatie duidelijker is waar naar gekeken moet worden, is het toch mogelijk dat twee verschillende observatoren andere waarnemingen doen. Het begrip actief meedoen, kan verschillend uitgelegd worden. Van te voren wordt goed besproken wat met actief bedoeld wordt, zodat de observator duidelijk weet waar hij of zij op moet letten.
- De observaties zijn wel in hoge mate valide. Het doel van de observatie is om te bekijken of de angst voor de bal afneemt en of hij in staat is om meer te participeren tijdens het balspel. Tijdens de observatie wordt gemeten of Sander aan de kant zit, in het veld staat of actief meedoet. De drie observaties kunnen aan het eind van het onderzoek vergeleken worden zodat duidelijk wordt of er een vooruitgang zichtbaar is.
- Het vragenformulier dat de ouders, groepsleerkracht en de vakdocent gym krijgen is minder betrouwbaar dan een interview. Bij een vragenformulier kan ik niet doorvragen en mis ik misschien punten. In verband met de tijdsinvestering heb ik toch gekozen voor het vragenformulier.
- Het vragenformulier is een middel om de mening van ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym te weten te komen. De vragen die in het vragenformulier staan, zijn wel valide. Het instrument heeft wel datgene te pakken wat ik wil weten (Harinck, 2009), maar doordat ik niet door kan vragen is het minder betrouwbaar dan een interview. Toch heb ik, in verband met de tijdsinvestering, voor een vragenformulier gekozen.

3.9. Puntsgewijze weergave van de onderzoeksopzet

3.9.1. Bij wie ga ik gegevens verzamelen?

Personen

- leerling
- ouders
- groepsleerkracht
- vakleerkracht gym
- directeur

Objecten

- speellokaal
- gymzaal

Documenten

- literatuurstudie

3.9.2. Hoe ga ik gegevens verzamelen?

- Open observatie van de leerling tijdens:
 - o Gesprekken met de leerling
 - o Spel met de leerling
- Gesloten observatie aan het begin van de sessies, halverwege en aan het eind.
- Bevragen van de ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym, door middel van een vragenformulier.

- Sterkte /zwakte analyse door middel van eigen observaties, informatie leerkracht en ouders.
- Interview met de directeur.

3.9.3. Welke instrumenten ga ik gebruiken?

- Open observatie met als doel om te bekijken hoe Sander reageert op de begeleiding.
- Gesloten observatie met als doel de vorderingen van Sander in kaart te brengen.
- Vragenlijst voor ouders en groepsleerkracht met als doel te bekijken of ouders en groepsleerkracht veranderingen opmerken.
- Dagboek registratie, met als doel de lezer van het onderzoek een duidelijk beeld te geven van de sessies.
- Beeldverhaal met foto's; visueel maken van de sessies voor Sander.
- Handpop
- Prentenboek
- Foto's van de vorderingen
- Reflectie (eigen vorderingen en handelen) aan de hand van het model van Korthagen.

3.9.4. Hoe vaak ga ik gegevens verzamelen?

- Er wordt per week 2 keer met de leerling gewerkt. Deze sessies worden beschreven in dagboekvorm. In verhaalvorm wordt beschreven hoe de leerling reageerde.
- Gesloten observatie aan het begin van het onderzoek, in week 5 en in week 10
- Vragenlijst ouders, groepsleerkracht, vakdocent gym: aan het begin van het onderzoek, in week 5 en in week 10.
- Interview directeur aan het eind van het onderzoek.

3.9.5. Ethische kwesties

Ik heb toestemming gevraagd voor medewerking aan het onderzoek aan:

- de leerling
- de ouders van deze leerling. Ik heb hen een toestemmingsverklaring laten tekenen (bijlage 1)
- directie
- groepsleerkracht
- leerlingen van groep 5
- ouders van de leerlingen van groep 5. De ouders heb ik een formulier laten tekenen waarin ze toestemming geven dat ik gebruik mag maken van beeldmateriaal van de leerlingen (bijlage 2).
- Gedurende het hele onderzoek worden ouders en de groepsleerkracht op de hoogte gehouden van het onderzoek.
- Sander is een gefingeerde naam. De naam van de school wordt niet genoemd.

3.9.6. Tijdpad

Week 0	4 t/m 8 januari 2010	1. Vragenlijst laten invullen door ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym 2. gesloten observatie tijdens de gymles 3. foto's maken van de leerlingen uit de groep met als doel deze te gebruiken tijdens het werken met Sander. Deze foto's wil ik gebruiken bij de toekomstvragen en de schaalvragen. De foto's geven verschillende situaties van kinderen die met een bal spelen weer.
Week 1 t/m 4	11 januari t/m 5 februari	Twee keer per week aan de slag met Sander.
Week 5	8 t/m 12 februari	1. evaluatiegesprek met Sander. Wat voor veranderingen merkt hij zelf. Is er een verandering op het schoolplein? En thuis? 2. gesloten observatie tijdens de gymles 3. vragenlijsten in laten vullen door de ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym
Week 6 t/m 9	15 februari t/m 19 maart	Twee keer per week aan de slag met Sander
Week 10	22 t/m 26 maart	1. evaluatiegesprek met Sander 2. gesloten observatie tijdens de gymles 3. vragenlijst in laten vullen door de ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym 4. gesprek met de directeur over de verhouding van de resultaten en geleverde inspanning. In dit gesprek zal aan de orde komen: a. is deze aanpak een volgende keer haalbaar voor de school? b. kan dit met meerdere leerlingen of alleen met de rugzakleerlingen? c. is het binnen het kader van de rugzak haalbaar?
week 0 t/m 15	1 januari t/m 30 april	Uitwerken van de gegevens. Schrijven van dagboekverslag. Overleg ouders, groepsleerkracht, collega's, studiegenoten en stagebegeleider.

3.10. Samenvatting

In dit hoofdstuk is de opzet van het onderzoek beschreven, uitgangspunt is de theorie van het oplossingsgericht werken. Hierbij was het, gelet op de betrokken pupil, nodig om een aantal aanpassingen te bedenken. Met name wat betreft de te gebruiken hulpmiddelen. Verder is een plan gemaakt voor het verzamelen van gegevens, hierbij is ook gedacht aan ethische kwesties.

Tenslotte heb ik een tijdpad gemaakt voor het uitvoeren van de verschillende activiteiten.

In het volgende hoofdstuk zijn de resultaten van het onderzoek weergegeven.

4. Resultaten

De resultaten van mijn onderzoek zijn in dit hoofdstuk opgenomen. De beginsituatie wordt in paragraaf 4.1 beschreven. De antwoorden op de vragenformulier en de resultaten van de begin observatie worden vermeld. Van de observatie is zowel het scoreformulier als een schemaweergave opgenomen.

Van iedere week is een dagboekverslag geschreven. Hierin staat in verhaalvorm beschreven wat die week is gebeurd. Dit dagboekverslag is na te lezen in bijlage 4. In de paragrafen 4.2 en 4.4 geeft ik per week de volgende gegevens aan:

- Interventies
- Effecten
 - o Voor mij als leerkracht
 - o Voor Sander
 - o Voor de situatie
- Voornemens

De resultaten van de tussenanalyse staan in paragraaf 4.3 en de resultaten van de eindevaluatie in paragraaf 4.5

Tot slot wordt in paragraaf 4.6. een overzicht gegeven van alle gebruikte interventies en de effecten ervan voor de begeleiding van Sander, een leerling met het syndroom van Down die moeilijk verbaal kan communiceren. Tevens besteed ik aandacht aan de waarde van de interventies voor mijn eigen professionele gedrag.

4.1. Nulmeting

4.1.1 Vragenlijst

De antwoorden op de vragenlijst zijn terug te lezen in bijlage 6. Hieronder volgt een beknopte samenvatting.

- Ouders:

De ouders van Sander geven aan dat ze hebben geprobeerd over te gooien en te rollen met een zachte ballen. Sander durft op afstand wel te kijken, maar niet mee te doen met een balspel.

- Leerkracht:

De groepsleerkracht heeft de eerste schoolweken Sander meegenomen naar de gym. Hij was echter erg bang voor de bal en hij was niet te motiveren om mee te doen.

- Vakleerkracht gym:

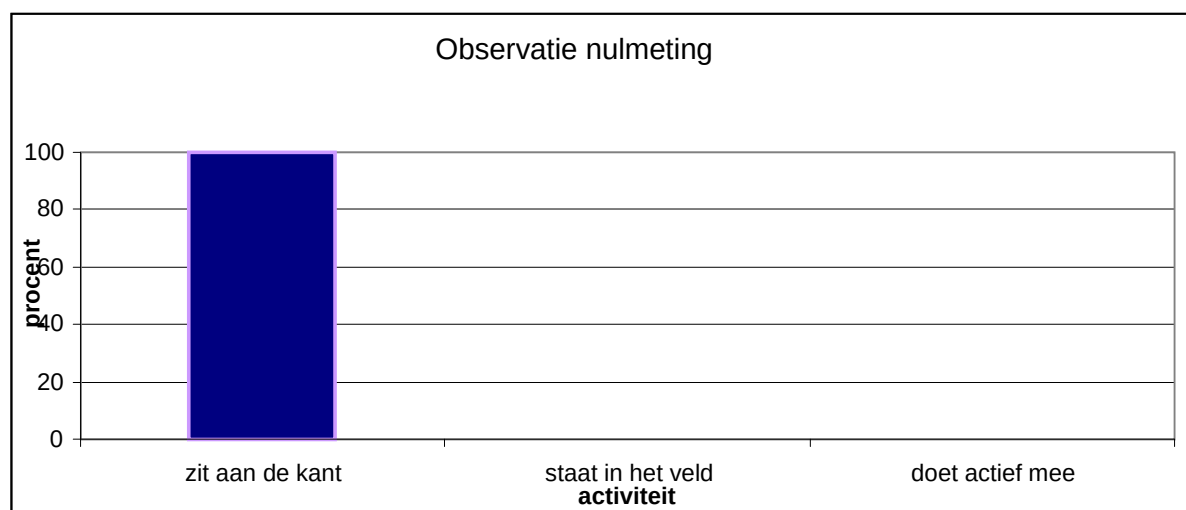
Sander durft, één op één, met een zachte bal wel te gooien en te vangen.

Extra opmerkingen van de vakdocent gym bij het vragenformulier: Als Sander één op één iets doet met iemand, bijvoorbeeld voetballen of badmintonnen, dan gaat dit prima. Dit is een hele statische vorm van bewegen. Sander durft niet in aan dynamische beweegvorm deel te nemen. Niet bij een balspel en ook niet bij een tikspel. Deze vorm gaat te snel voor hem. Teveel kinderen die kriskras door elkaar heen en weer rennen. Geen overzicht, maar een chaossituatie.

4.1.2. Observatie 05-01-2010

De observatiegegevens zijn na lezen in bijlage 7.

Tijdens deze observatie zat Sander de gehele les aan de kant. Hij weigerde mee te doen met de les.

Grafiek 1

4.1.3. Samenvatting nulmeting:

In het vragenformulier geven de ouders, de groepsleerkracht en de vakleerkracht gym aan dat Sander dusdanig angstig is voor de bal dat hij niet in staat is om deel te nemen aan de gymlessen. Door zijn ouders en de vakdocent gym is geprobeerd om Sander over zijn angst heen te helpen door over te gooien en te rollen met een zachte bal, maar dit is nog niet voldoende gelukt. De stappen die aangegeven worden om een stapje verder te komen zijn verschillend. Ouders geven aan dat het passief naar een balspel kijken zonder weg te draaien al een stap voorwaarts is. De groepsleerkracht neemt een grotere stap, zij geeft aan dat het een stap voorwaarts is als Sander deel kan nemen aan een spel. De vakdocent gym legt de nadruk op balbeheersing. Tijdens de observatie bleek dat Sander de gehele les langs de kant bleef zitten. Hij was niet te motiveren om mee te gaan doen en reageerde angstig als er toch een poging werd ondernomen om hem bij het spel te betrekken.

4.2

4.2.1 Week 1

Interventies:

Deze week zijn de volgende interventies aan de orde geweest:

- Context verkennen door middel van foto's.
- Helder maken van het probleem en formuleren van een doel. Ik heb dit gedaan door middel van foto's.
- Foto's zijn op een blad geplakt (blad: dit kan ik al, dit ga ik oefenen).
- De schaalvraag. Ook bij de schaalvraag heb ik gebruik gemaakt van foto's.

- Boek 'Bang mannetje' (Stein & van Hout, 2005) voorgelezen en met Sander besproken.
- Oefenen door middel van spel.
- Complimenteren.

Effecten:

Effect voor mij als leerkracht: Voordat ik met de sessies begon, had ik me voorgenomen om kleine stapjes te maken. De eerste sessie wilde ik samen met Sander een schaal maken met behulp van de foto's en het verhaal van 'bang mannetje' voorlezen. Doordat Sander Pluk gelijk wilde laten zien wat we gemaakt hadden, ben ik daarop ingegaan en heb ik Pluk bij het verhaal betrokken. Mijn planning voor de volgende sessie was om met Sander in het speellokaal te gaan oefenen, maar doordat hij zelf naar de gym wilde ben ik met hem meegegaan. Ik heb nog wel even getwijfeld of dit een verstandige stap zou zijn, omdat Sander nog nooit mee gedaan had met een balspel, maar omdat hij zelf aangaf dat hij wilde gymmen, wilde ik hem ook niet tegenhouden. Door met hem mee te gaan, gaf ik hem de boodschap dat ik er vertrouwen in had dat hij mee kon doen.

Ik was al heel enthousiast over het oplossingsgericht werken, maar door het effect dat deze manier op Sander heeft, ben ik nog enthousiaster geworden.

Effect voor Sander:

Na het maken van de schaal nam Sander zelf het initiatief om Pluk te laten zien wat we gedaan hadden. Hij wilde Pluk leren wat hij al kon en ging daarbij een grens over die hij even daarvoor nog niet aandurfde. Op de dag van de gymles had hij zijn gymspullen bij zich en kwam Pluk en mij vertellen dat we die dag naar de gym zouden gaan. Sander neemt gelijk het initiatief en gaat vol goede moed mee naar de gym.

- Neemt initiatief.
- Meer zelfvertrouwen.
- Verlegt zijn eigen grenzen.

Effect voor de situatie:

Sander reageerde tot nu toe altijd heel afwerend als hij in aanraking kon komen met een bal. Hij probeerde die situaties zoveel mogelijk te ontwijken. Op momenten dat hij toch in aanraking kwam met een bal, reageerde hij angstig. Nadat ik met hem de foto's bekeken had en het verhaal gelezen, leek het alsof hij voor zichzelf een grens over durfde. In plaats van te oefenen in het speellokaal wilde hij mee naar de gymzaal en mee gymmen met de groep.

Voornemens:

- Pluk bij de begeleiding blijven betrekken. Pluk was een duidelijk steun voor Sander.
- Sander volgen, maar hem ook sturen, omdat hij anders weer terugkruipt in zijn hoekje.
- Blijven oefenen met de bal samen met zijn klasgenootjes, maar ook samen, bijvoorbeeld ter afsluiting van een sessie van de remedial teaching.
- Verhaal 'Bang mannetje' herhalen en nog een keer met hem lezen. Sander laten vertellen waar het verhaal over gaat.
- Foto verhaal doornemen met Sander.
- Tijdens de gymles Sander begeleiden, zodat hij mee kan doen

- Extra oefenen met de bal (overgooien, stuiteren, enz.).

4.2.2. Week 2

Interventies:

- Doornemen van de opgeplakte foto's en het verhaal van 'Bang mannetje'. Door middel van de foto's werd Sander herinnerd aan wat we vorige week allemaal gedaan hebben. Het verhaal 'Bang mannetje' heb ik nog een keer in het kort met hem doorgenomen met als doel hem te laten verwoorden dat hij niet bang hoeft te zijn.
- Gesprekjes met Pluk over spelen met de bal.
- Samen met Pluk spelen met de bal.
- Vrijdag heb ik het initiatief genomen om Pluk aan Sander te laten vragen of hij tijdens de pauze buiten met de bal wilde spelen. Op het plein spelen verschillende groepjes kinderen altijd met een bal. De regel is dat er niet gevoetbald mag worden, maar overgooi spelletjes mogen wel. Sander durfde tijdens de pauze het plein niet op. Het liefst bleef hij binnen of speelde hij in een hoek bij de deur. Als hij het plein op durft en met andere kinderen mee durft te spelen, opent dat vele mogelijkheden voor hem. Omdat Sander de afgelopen weken onder mijn begeleiding samen met Pluk al hele grote stappen gemaakt heeft, wilde ik kijken of hij deze stap ook durfde te maken.
- Complimenteren.

Effecten:

Sander reageerde goed op de foto's en het verhaal. Hij herhaalde in zichzelf dat hij niet bang hoefde te zijn en ging enthousiast de gymzaal in. Tijdens de les deed hij goed mee. Ik had verwacht dat hij aan de rand van de zaal zou blijven staan, maar hij durfde ook midden in de zaal te staan. Bij het eindspel 'tikkertje met de bal' durfde hij zich nog niet vrij door de zaal te bewegen, maar speelde het spel vanaf de zijlijn mee.

Vrijdagmorgen nadat ik Pluk aan Sander had laten vragen of hij mee ging ballen, reageerde Sander enthousiast. Ik rekende er wel op dat hij mee zou gaan, maar hij reageerde veel enthousiaster dan ik had verwacht. Buiten heeft hij samen met mij naar zijn spelende groepsgenootjes gekeken en uiteindelijk heeft hij zelfs meegedaan.

Effect voor mij als leerkracht:

Door goed te bekijken hoe Sander reageert op de verschillende situaties kan ik aansluiten bij zijn eigen beleving.

Ik merk dat ik flexibel kan reageren en dat geeft mij ook zelfvertrouwen.

Effect voor Sander:

Als Sander bij mij in het kamertje komt, begint hij altijd een gesprekje met Pluk. De afgelopen week gingen die gesprekjes steeds over het spelen met de bal.

De bal is voor Sander al veel minder bedreigend. Hij heeft meer vertrouwen in zichzelf gekregen (durft al midden in de zaal te staan, terwijl er aan alle kanten ballen om hem heen rollen)

Effect voor de situatie:

Zowel tijdens de gymles als voor in de pauzes kan Sander meedoen met de andere kinderen.

Voornemens:

- Doornemen van het fotoverhaal en Sander laten bepalen wat we de volgende week gaan oefenen.
- Pluk heeft Sander de afgelopen twee weken veel steun gegeven, maar het is niet mogelijk om altijd met Pluk naar de gym te gaan. Sander heeft zo'n vooruitgang gemaakt, dat ik wil bekijken of het al mogelijk is om zonder de steun van Pluk naar de gym te gaan.
- Sander heeft deze les goed meegedaan, maar hij had wel extra uitleg nodig. Hier moet ik volgende week rekening mee houden.
- Indien mogelijk wat meer afstand van Sander nemen tijdens het spel.
- Extra blijven oefenen met de bal (spelenderwijs) met als doel:
 - a. Bal beheersing vergroten / vergroten zelfvertrouwen; ik kan de bal vangen en gooien!
 - b. Angst verkleinen.

4.2.3 Week 3

Interventies:

- De gemaakte foto's zijn weer bekeken en besproken. Wat gaat al allemaal goed en waar gaan we deze week op oefenen?
- Sander zijn doel laten aangeven voor de gymles van week 4. Hierbij heb ik gebruik gemaakt van allerlei plaatjes met daarop verschillende spelvormen.
- Spelenderwijs met de bal bezig zijn:
 - o Alleen.
 - o Samen met mij.
 - o Samen met Pluk.
 - o Met kinderen uit de groep.

Effecten:

Effect voor mij als leerkracht:

Sander bleef tijdens het trefballen alleen in het veld staan. Hij pakte de bal nog niet uit zichzelf. Na aanmoedigingen van mijn kant, pakte hij de bal en gooide hem naar de tegenpartij. Sander durfde in het veld te blijven. Hij had nog wel mijn steun nodig om aan het spel deel te nemen.

Dit bevestigt voor mij nog een keer dat ik goed moet kijken hoe Sander reageert en dat ik daarop moet aansluiten.

Effect voor Sander:

Het fotoverhaal hielp Sander om aan te geven wat hij al kan en wat hij wil gaan oefenen. Sander durfde deze week zonder mijn begeleiding in het slagbalveld te staan. Hij hield wel oogcontact, maar kwam niet naar mij toe en volgde het spel.

Effect voor de situatie:

Doordat Sander steeds meer durft tijdens een spel kan hij aan steeds meer verschillende spelvormen deelnemen. Voor de leerlingen van zijn groep betekent dat onder andere dat ze rekening met hem moeten houden. Sander weet nog niet alle spelregels en als hij de bal heeft overtreedt hij regelmatig de regels die bij het spel

horen (bijvoorbeeld niet lopen met de bal). De andere leerlingen reageren goed op hem. Ze proberen hem bij het spel te betrekken en op het moment dat hij de bal heeft en gooit, stimuleren ze hem ook de bal te gooien (ook als hij daarbij regels overtreedt).

De groep wordt steeds enthousiaster en ze zijn erg betrokken bij de begeleiding van Sander.

Voornemens:

- Foto's bekijken wat gaat goed, wat gaan we oefenen.
- Nieuwe foto's maken van situaties die Sander inmiddels beheerst.
- Sander heeft aangegeven dat hij volgende week wil gaan voetballen. Volgende week gaan we tijdens de gymles voetballen.

4.2.4. Week 4

Interventies:

- Sander heeft vorige week aangegeven dat hij deze week wilde voetballen. Ik heb met hem de foto's op het blad 'dit kan je al en dit gaan we oefenen' doorgenomen en hem laten aangeven wat hij deze week wilde gaan oefenen.
- Oefenen tijdens de gymles en in spelsituaties
- Complimenteren.

Effecten:

Effect voor mij als leerkracht:

Sander had voor deze week aangegeven dat hij wilde voetballen. Enthousiast begon hij aan de les, maar al snel bleek dat het spel toch te lastig voor hem was en dat hij blokkeerde. Doordat ik niet naast Sander stond, maar het spel leidde (zie dagboekverslag), kon hij het spel niet goed volgen. Vooraf dacht ik dat we hem door de groep in kleine groepjes te verdelen meer kansen zouden geven om zelf actief mee te doen. Dit bleek helaas niet het geval. Waarschijnlijk had ik beter naast Sander kunnen blijven staan of hem vanaf de kant aan kunnen moedigen. Tijdens deze les was er geen sprake van een succeservaring, niet voor Sander en niet voor mij als begeleider. Ik moet ervoor waken dat ik te grote stappen neem. Even een dip in het onderzoek.

Effect voor Sander:

Sander wilde graag voetballen. Hij begon erg enthousiast. Toen bleek dat een paar jongens uit de groep behoorlijk fanatiek waren, wist hij niet goed meer wat hij moest doen en trok hij zich terug. Hij miste duidelijk mijn steun.

Effect voor de situatie:

Doordat Sander blokkeerde, viel het spel ook een beetje 'dood'. De andere kinderen probeerden Sander weer enthousiast te maken, maar Sander was niet meer te motiveren om mee te doen.

Voornemens:

- Deze week bleek dat Sander mijn begeleiding nu nog nodig heeft, maar in de toekomst zal hij ook alleen aan een spel moeten kunnen deelnemen. De komende periode wil ik mijn begeleiding rustig afbouwen. Naast hem staan bij een nieuw spel, maar bij een spel dat hij al eerder gespeeld heeft hem begeleiden vanaf de kant. Dit kan onder andere door hem aanwijzingen te

geven, te complimenteren als het goed gaat en hem te stimuleren om actief met het spel mee te doen.

- Afhankelijk van de resultaten van de tussentijdse evaluatie kan ik de begeleiding aanpassen.

4.3 Tussentijdse evaluatie (week 5)

4.3.1 vragenformulier

De ouders, de groepsleerkracht en de vakdocent gym hebben deze week weer een vragenformulier ingevuld. Het doel van dit vragenformulier is om te bekijken wat voor vooruitgang zij waarnemen.

De resultaten zijn na te lezen in bijlage 6

Hieronder een korte weergave van de antwoorden:

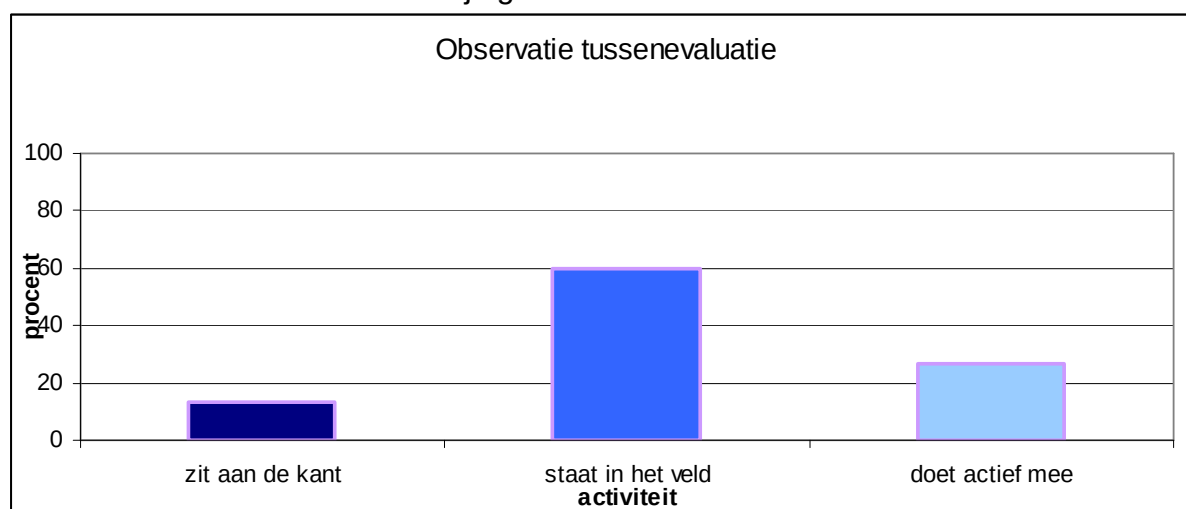
- Ouder:
Sander is thuis enthousiast. Hij vertelt wanneer hij gym heeft. Hij stapt niet meer weg voor een grote zachte bal, maar gooit en vangt ermee.
- Groepsleerkracht:
Sander heeft zin om mee te gaan naar de gym. Op het plein is hij ook actiever bezig. Hij is minder bang voor de bal. Onder begeleiding kan hij een spel meespelen.
- Vakleerkracht gym:
Bij de gym is nog weinig vooruitgang te zien. Zodra de één op één benadering stopt, haakt Sander af.

4.3.2 Observatie 08-02-2010

Omdat het in dit stadium van de begeleiding voor Sander nog nodig is dat ik naast hem sta, is de observatie gedaan door de ambulant begeleider van Sander. Ook de open observatie is door de ambulant begeleider van Sander geschreven.

De eerste 7 minuten van de observatie is de klas in groepjes van 3 verdeeld en speelden de kinderen het spel 'lummelen'. Na zeven minuten is de observatie even gestopt. Tijdens de 'stop' kregen de kinderen een uitleg over het volgende spel (trekbal met een paal in het veld). De observatie is weer gestart tijdens het begin van het spel.

De observatie is na te lezen in bijlage 7.

Grafiek 2 (De percentages zijn afgerond naar hele getallen omdat ik de betrouwbaarheid van de observatie niet gemeten heb)

Uit dit overzicht is duidelijk af te lezen dat Sander actiever is tijdens de lessen. Bij de eerste observatie scoorde hij 100% bij 'zit aan de kant'. Nu is dat een stuk minder (13%) en scoort hij voor een groot percentage 'staat in het veld' (60%).

4.3.3. Open observatie door ambulant begeleider

Als de leerlingen zijn omgekleed, laat Anja aan Sander de foto's van de gymlessen zien. Zo kan Sander zien wat hij al gedaan heeft en bespreekt Anja met hem welke onderdelen vandaag aan de beurt zijn. Ze gaan 'lummelen' en trefbal spelen. Sander kan zien dat hij die onderdelen al eerder heeft gedaan.

In de zaal gekomen moeten alle kinderen langs de kant gaan zitten. Ze krijgen uitleg over de warming up. Sander kijkt wat de andere kinderen doen en doet dat ook mee. Daarna mag een van de kinderen uitleggen wat 'lummelen' is. Vervolgens worden er steeds drie leerlingen opgenoemd die met elkaar gaan spelen. Als Sander wordt opgenoemd blijft hij zitten. Als hij individueel wordt aangesproken door de groepsleerkracht gaat hij met twee andere kinderen mee.

Het spel begint. Sander straalt; hij heeft zichtbaar plezier in het spel. Als de bal dichtbij komt, wendt hij zich soms af en lijkt hij het toch een beetje eng te vinden. Anja is in de buurt en stimuleert hem. Ze krijgt hem weer snel enthousiast.

De kinderen van zijn groepje helpen hem door te zeggen wat hij moet doen. Ook zorgen ze er soms voor dat hij de bal af kan pakken.

Tot twee keer toe krijgt Sander de (zachte) bal tegen zich aan. Even is hij dan uit het veld geslagen en trekt zich een beetje terug, maar Anja kan hem gemakkelijk motiveren. Hij gaat toch weer meedoen en is al snel weer enthousiast bezig.

Hierna volgt de uitleg van trefbal. Dit is veel verbale informatie voor Sander.

Tijdens de uitleg zit Sander ver van Anja vandaan. Hij houdt haar wel in de gaten en maakt af en toe oogcontact.

De ploegen worden gemaakt en de groepsleerkracht spreekt Sander individueel aan. Hij gaat zelf in het vak op de grond zitten en kijkt even om naar Anja ter bevestiging.

Als de ballen in het spel komen blijft Sander stil staan. Nu heeft hij de support van Anja nodig. Anja komt ook in het veld staan en begeleidt Sander als het nodig is. Ze helpt hem om steeds te kijken waar de bal is, om snel te reageren als hij de bal kan pakken. Ze legt uit wat hij moet doen als hij het even niet weet. De spelregels zijn moeilijk voor Sander en de situatie bij trefbal is onoverzichtelijk. Toch kan Sander goed meedoen. Met de begeleiding van Anja is hij actief bezig. Ook op momenten dat hij de bal niet heeft is hij vaak betrokken en alert terwijl hij in het veld staat.

Sander ziet er blij en trots uit. Bij de afsluiting gaat Sander uit zichzelf in het veld staan zonder Anja. Hij kijkt wel regelmatig naar haar en houdt contact op afstand, maar doet zelfstandig mee.

4.3.4 Gesprek met Sander

Het doel van dit gesprekje was om te bekijken in hoeverre Sander zelf vorderingen ziet. Wat gaat er goed? Hoe voelt hij zich? Wat kan hij allemaal al?

Omdat Sander het heel moeilijk vindt om iets te vertellen, heb ik een tekenblaadje gepakt en hem gevraagd te tekenen of te schrijven wat hij de afgelopen periode allemaal geleerd heeft. Sander schreef op het blaadje: speelbal gooi. In zijn eigen woorden vertelde hij dat hij nu kan spelen met de bal en dat hij geleerd heeft om te gooien. Vervolgens heb ik hem gevraagd om zichzelf na te tekenen en te laten zien hoe hij zich voelt als hij met een bal speelt. Sander tekende op het blad een poppetje met een lachend mondje. Naast het poppetje schreef hij 'blij'. Als hij met de bal mee

kan spelen is hij blij. Spontaan tekende hij Pluk en zichzelf spelend met de bal. Allebei met een lachend gezicht.

Als laatste heb ik hem gevraagd of hij alleen tijdens de gym met de bal speelt. Hij schudde zijn hoofd en scheef op het blaadje 'plein'. Op het schoolplein speelt hij nu ook steeds meer met de bal. Als ik erbij ben, durft hij midden op het plein te spelen. Als ik er niet ben, speelt hij regelmatig met één van zijn groepsgeenootjes aan de rand van het plein met een bal.

4.3.5. Samenvatting tussentijdse evaluatie:

Uit het vragenformulier blijkt dat de ouders en de groepsleerkracht een behoorlijke vooruitgang zien. De vakdocent gym ziet deze vooruitgang niet. Hieruit maak ik op dat Sander bij de vakdocent gym in zijn oude patroon vervalt. Op dit moment heeft hij de extra begeleiding nog nodig en is hij nog niet in staat om in een andere situatie het geleerde toe te passen.

Uit de observatie blijkt dat er tijdens de gymles van de groepsleerkracht wel degelijk een vooruitgang zichtbaar is. Tijdens de eerste observatie zat hij 100% van de tijd aan de kant. Tijdens deze tweede observatie zat hij niet meer echt aan de kant, maar staat hij een groot deel van de tijd in het veld (60%) en doet hij ook actief mee (27%).

4.4

4.4.1 Week 6

Interventies:

- Oefenen tijdens de gymles (slagbal) en in spelsituaties.
- Complimenteren.
- Fotoverhaal (wat kan je al en wat gaan we oefenen).

Effecten:

Effect voor mij als leerkracht:

Ik moest me aanpassen aan de situatie / kijken wat nodig is:

Nu de angst voor een bal steeds verder begint af te nemen en Sander steeds beter in staat is om mee te doen tijdens de gymlessen, is het belangrijk dat hij ook de vaardigheden die nodig zijn om actief mee te doen met het spel oefent. Voor het spel slagbal zijn dit: wegslaan van de bal, vangen, gooien, tegenhouden van een rollende bal, mikken (in de mand). Ook voor Sanders groepsgeenootjes zijn dit vaardigheden die nog lastig zijn. In overleg met de groepsleerkracht is besloten de komende les aandacht te besteden aan de balvaardigheden die nodig zijn om slagbal goed te spelen.

Extra: Sander gaat als hij het schoolplein op komt altijd in een hoekje van het plein staan. In eerste instantie deed hij dit omdat hij bang was voor alle ballen op het plein. Hoewel hij nu veel minder bang is voor de bal blijft hij toch in 'zijn' hoekje staan. De komende periode wil ik hieraan werken, zodat hij tijdens de gymles en op het plein met zijn vriendjes kan spelen.

Effect voor Sander:

Sander kon tijdens de gymles gewoon met de groep meedoen. Hij volgde het spel, stond in het veld en heeft ook een keer geslagen en gelopen. Hij was hier erg trots op en stond te juichen toen hij zijn rondje gelopen had.

Effect voor de situatie:

Sander kan de gymlessen steeds beter volgen, maar mist nog de nodige vaardigheden. Deze moeten geoefend worden.

Voornemens:

- Aan de hand van foto's bekijken wat Sander de afgelopen periode allemaal geleerd heeft.
- Aan de hand van foto's en een plattegrond van het schoolplein, met Sander bekijken wat hij doet als hij het plein op komt.
- Foto's van het plein
- Foto's van spelende kinderen op plein
- Foto van Sander bij het hek
- Inschalen situatie bij aankomst school

4.4.2 Week 7**Interventies:**

- Bekijken van de tekening (plattegrond) van het plein. Pluk actief laten deelnemen aan dit gesprek.
- Beginsituatie vaststellen: Sander zichzelf op de tekening laten tekenen als hij het plein opkomt.
- Schalen.
- Doelen stellen:
 - o Sander in de tekening aan laten geven wat hij wil.
 - o Hoe gaan we dat doel bereiken?
 - In de tekening aan laten geven.
- Oefenen tijdens de gymles en in spelsituaties van de aparte balvaardigheden.
- Complimenteren.

Effecten:**Effect voor mij als leerkracht:**

Ik heb deze week gebruik gemaakt van tekeningen. Het was even zoeken hoe ik dat het best kon invullen. Omdat Sander niet goed kan tekenen en de plattegrond niet te abstract mocht zijn, moest ik iets bedenken om het duidelijk te maken voor hem. Ik heb gebruik gemaakt van plaatjes en geschreven teksten en later van foto's. Het was leuk om te zien dat Sander zichzelf gelijk op de tekening kon plaatsen en dat hij ook aan kon geven dat hij eigenlijk naar zijn vriendjes wilde.

Het gebruik van de schaalvraag bleek te lastig voor Sander. Om toch gebruik van de schaal te maken, hebben we op de schaal getekend/geschreven hoe de situatie nu is en ook waar we naar toe gaan werken. Voor mij betekende dit dat ik me moest aanpassen aan de situatie. In feite moest ik ter plekke bedenken hoe ik de schaalvraag kon gebruiken zonder dat Sander zichzelf een cijfer gaf. De manier waarop we hem nu gebruiken hebben, was voor Sander wel heel duidelijk en het gaf mij een goed gevoel dat ik in staat was om in deze situatie te improviseren. Verder werd deze week weer duidelijk dat het werken met tekeningen en foto's mogelijkheden biedt.

Effect voor Sander:

Hoewel Sander niet in staat was om zichzelf een cijfer te geven, kon hij wel aangeven dat hij niet bij zijn moeder bleef staan en ook dat hij niet gelijk op het plein

gaat spelen. Door de tekening zag hij duidelijk wat hij al kan en waar we aan gaan werken.

Effect voor de situatie:

De komende weken gaan we op het plein oefenen. Als het Sander lukt om het geleerde ook op het plein toe te passen, geeft hem dat de mogelijkheid om met zijn vrienden te spelen.

- Meer oefening; spel en bal.
- Meer sociale contacten; omgang klasgenootjes.

Voornemens:

- Sander heeft tijdens de gymles steeds minder begeleiding nodig. Op het plein heeft hij nog wel begeleiding nodig. Zonder mijn begeleiding blijft hij aan de rand van het plein staan. De tekening die we gemaakt hebben, ga ik de komende weken gebruiken om Sander te bewegen 's morgens naar zijn groepsgenootjes te lopen en met hen mee te spelen in plaats van aan de rand van het plein te blijven staan.
- Foto's maken op het plein en deze met Sander bespreken.

4.4.3 Week 8

Interventies:

- Aan de hand van de foto's en de tekening bespreken wat al lukt en waar we nu aan oefenen.
- Doen alsof...oefenen op school komen.
- Oefenen tijdens de gymles en in spelsituaties.
- Complimenteren.

Effecten:

Effect voor mij als leerkracht:

Ik ben deze week vier keer 's morgens het plein op gegaan om Sander op te vangen. De eerste keer hebben we samen de tekening bekeken en gekeken waar zijn groepsgenootjes waren. De andere dagen keek hij naar de tekening en liep hij gelijk (wel samen met mij) door naar de andere kinderen. Omdat Sander zelf aangegeven heeft dat hij graag met zijn groepsgenootjes wil spelen, hoopte ik dat hij goed zou reageren op de tekening en de foto's. Ik verwachtte echter niet dat hij zonder tegenpruttelen zo maar mee zou lopen. Doordat Sander zo goed reageert op de aanpak, geeft mij dat vertrouwen in mijn eigen handelen.

Effect voor Sander:

Door te praten over de situatie, tekeningen te maken en door te doen alsof, was Sander in staat om 's morgens naar zijn vriendjes te lopen en met hen te gaan spelen.

Effect voor de situatie:

In plaats van aan de rand van het plein te staan, liep Sander het plein op en kon hij met zijn klasgenootjes spelen (hij heeft mijn steun nog wel nodig).

Voornemens:

- Doorgaan met de begeleiding, zowel in de gymzaal als op het plein.

4.4.4 Week 9

Deze week ben ik doorgegaan met de ingezette begeleiding. Zowel op het plein als in de gymzaal.

Interventies:

- Bekijken foto's – doornemen wat al goed gaat en nogmaals bespreken waar we voor oefenen.
- Oefenen tijdens de gymles en in spelsituaties.
- Complimenteren.

Effecten:

Effect voor mij als leerkracht:

Ik kon me deze week wat meer terugtrekken. In plaats van hem actief te begeleiden, gaat de begeleiding langzaam over in aanmoedigen en uitleggen van spel.

Effect voor Sander:

Aan het begin van de gymles (pionnenvoetbal) stond Sander veel bij zijn pion, maar gedurende de les kwam hij wat losser en schopte hij de bal een aantal keren weg. Het tikspel met de bal vond hij zo leuk, dat hij niet af wilde zijn. Hij wilde in het veld blijven. Hij werd zelfs boos toen een klasgenootje zei dat hij aan de kant moest gaan zitten.

Effect voor de situatie:

Sander wordt steeds meer een deelnemer aan de verschillende spelletjes. Zijn groepsgenootjes houden nog wel rekening met hem, maar ze betrekken hem ook steeds meer bij het spel.

Voornemens:

- Voortzetten van de begeleiding tijdens de gymlessen
- De rol van actieve begeleider steeds meer over laten gaan in een minder actieve rol (alleen aanmoedigen en uitleggen). Eerst langs de kant van het speelveld later langs de kant van de gymzaal.

4.5 Eindevaluatie (week 10)

4.5.1 Vragenformulier

De ouders, de groepsleerkracht en de vakdocent gym hebben deze week de eindevaluatie ingevuld. Het doel van deze eindevaluatie was om te kijken in hoeverre ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym vooruitgang hebben waargenomen gedurende de begeleiding. Andere doelen waren:

- nagaan hoe betrokkenen het nut van de begeleiding inschalen.
- antwoord vinden op de vraag of deze manier van begeleiden in de toekomst voor herhaling vatbaar is.
- Onderzoeken of deze manier van werken ook in de thuissituatie en in de groep toegepast zou kunnen worden.

De antwoorden van het vragenformulier zijn terug te vinden in bijlage 6.

Hieronder volgt een korte weergave van de antwoorden:

- Ouder:
Sander gaat graag naar de gym. Hij is niet meer zo bang voor zachte ballen en durft ook veel meer met harde ballen

- **Leerkracht:**

Sander doet veel actiever mee tijdens de gymles. Tijdens een spel is hij veel minder bang. Hij voelt zich een stuk zekerder.

- **Vakleerkracht gym:**

Sander is geleidelijk aan steeds meer gaan mee doen tijdens balspelen. Hij houdt het echter niet de gehele les vol.

Extra opmerkingen van de vakdocent gym:

Het is gaaf om te zien dat Sander in zo'n relatief korte periode deze vooruitgang boekt.

Sander heeft deelgenomen aan:

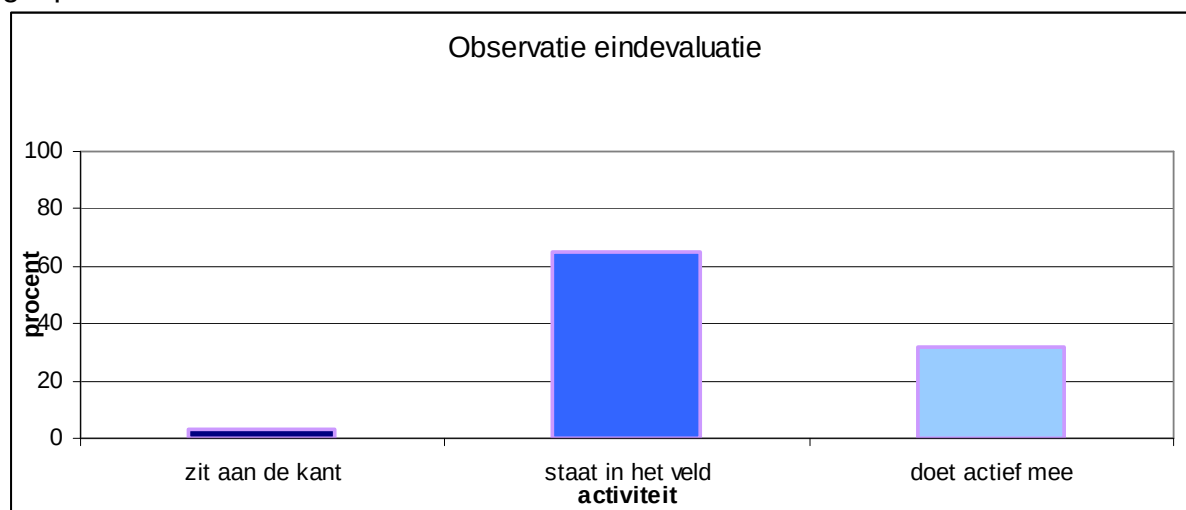
- *Iemand is hem niemand is hem (niet volledig).*
- *Penalty schieten (volledig).*
- *Stoepranden (niet volledig).*
- *Jagerbal (niet volledig).*

Niet deelgenomen aan de tikspellen.

4.5.2 Observatie 23-02-2010

De observatie is gedaan door een master student psychologie. Oorspronkelijk zou de ambulant begeleider van Sander de observatie doen, maar door familieomstandigheden was zij verhinderd.

In de eerste 9 minuten van de observatie is het spel tafeltennisvoetbal gespeeld. Van minuut 10 tot het eind van de observatie is het spel slagbal, met achtervakken, gespeeld.

Grafiek 3

De totale observatie is terug te lezen in bijlage 7.

Uit bovenstaand schema is duidelijk af te lezen dat Sander nu actief met bij de les betrokken is. Het percentage dat hij actief deelneemt aan de les of dat hij in het veld staat is nu bij elkaar bijna 100%. Voor de begeleiding zat hij 100% aan de kant.

Gymles tijdens de observatie:

Tafeltennisvoetbal:

Dit spel wordt iedere dag op het plein gespeeld. Sander deed actief mee met het spel, maar begrijpt de spelregels nog niet helemaal (achter de lijn is uit, niet vangen,

maar gelijk terugslaan, enz.). We hebben bij hem niet op het vangen en slaan gelet. Het ging er alleen om dat hij mee deed met het spel.

Trefbal:

Sander deed tijdens de les actief mee. Hij volgde het spel en op het moment dat de bal in zijn buurt kwam, pakte hij de bal en probeerde hij iemand af te gooien. Op een gegeven moment werd hij door iemand van de tegenpartij afgegooid. Dat vond hij niet leuk, omdat hij dan af was en naar het achtervak moest. In zijn idee kon hij dan niet meer meedoen met het spel. Al snel kon ik hem ervan overtuigen dat hij vanuit het achtervak ook kinderen af mocht gooien. Vanaf dat moment werd hij ook in het achtervak actief en begon hij zelfs te roepen dat hij de bal wilde hebben.

In het tweede gedeelte van het spel kreeg hij de bal recht in zijn gezicht. Iedereen schrok ervan. Sander keek even sip, maar nadat ik hem heel even getroost had, speelde hij weer gewoon mee. Na de les hadden de andere kinderen het er nog over dat ze hem zo knap vonden.

Gedurende het spel werd Sander steeds actiever. Hij probeerde actief de bal te pakken en iemand af te gooien. Hij volgde het spel en hield goed in de gaten of iemand af was.

Tot slot (niet opgenomen in de observatie) is nog even het spel 'iemand is hem niemand is hem' gespeeld. Dit is een spel waarbij iedereen de tikker is. Zodra je de bal hebt, ben je de tikker en mag je de andere kinderen afgooien. Sander deed ook met dit spel goed mee. Aan het begin van het spel keek hij wat de andere kinderen deden, maar op een gegeven moment pakte hij uit zich zelf de bal en probeerde iemand af te gooien. Tijdens dit spel deed ikzelf (samen met de student en de groepsleerkracht mee), zodat hij geen steun had van één van de volwassenen.

4.5.3 Interview met de directeur

Tijdens dit interview zijn de volgende punten aan de orde geweest:

- Gedurende 10 weken begeleiding is er een vooruitgang geboekt. Is deze vooruitgang in verhouding met de tijd die in de begeleiding gestopt is?
 - o Er is veel tijd in de begeleiding van Sander gaan zitten; begeleiding tijdens de gym, tien weken lang op vrijdag en tussendoor in de pauzes en voor schooltijd. Een gedeelte van de tijd was 'vrije tijd' van mij als begeleider, maar iedere week is er ook een stuk van de 'rugzaktijd' in de begeleiding gestopt. Sander is in die periode zo vooruit gegaan dat hij nu in staat is om mee te doen met de gymlessen. Dit was voor de begeleiding niet mogelijk met als gevolg dat hij tijdens de gymlessen opgevangen moest worden. Dat is nu niet meer nodig. Voor de school is deze begeleiding zeer nuttig geweest. De tijd die erin gestopt is, is zeker in verhouding met de vooruitgang die geboekt is.
- Als in de toekomst zich een probleem voordoet waarbij extra hulp noodzakelijk is, zou de manier van werken (zoals dat is gedaan in het onderzoek) dan ingezet kunnen worden?
 - o Dit onderzoek is gedaan met een 'speciale leerling'. Sander heeft het syndroom van Down en is nog niet in staat om goed te communiceren. Dit zijn punten die de begeleiding 'apart' maken. Bij vrijwel alle andere kinderen is het mogelijk om oplossingsgericht te werken zoals beschreven in hoofdstuk 2. De verwachting is dat de begeleiding bij andere kinderen minder tijd vraagt en dat oplossingsgericht werken dan een goede manier is om in te zetten.

- Tijdens dit onderzoek is oplossingsgericht gewerkt. Een aantal collega's heeft gedurende die weken het één en ander meegekregen van het oplossingsgericht werken. De groepsleerkracht gaf tijdens de evaluatie aan dat ze wel meer van deze manier van werken wil weten. Hoe staat u daar als directeur tegenover?
 - o Tijdens het gesprek werd al duidelijk dat de directeur nog geen goed beeld heeft van oplossingsgericht werken. Informatie over deze manier van werken zou voor het team zeer gewenst zijn. En de wedervraag was dan ook of ik dat zou willen doen.

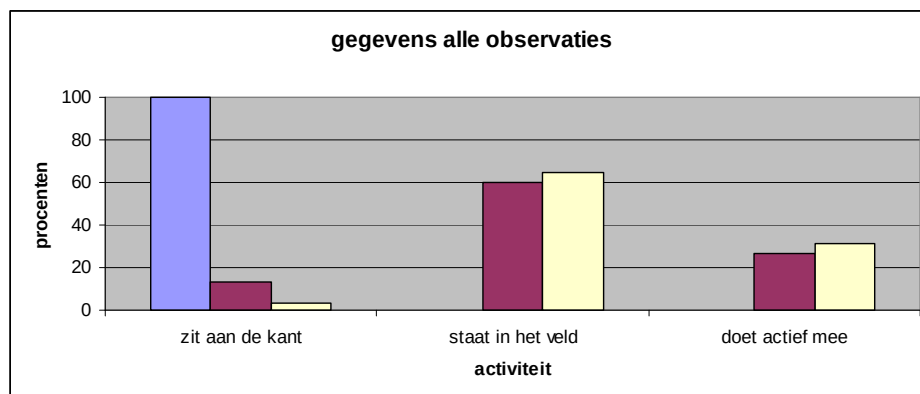
4.5.4. Evaluatiegesprek met Sander

Het doel van dit gesprek was om met Sander samen te bekijken wat hij de afgelopen weken allemaal geleerd heeft. Aan het begin van de begeleiding hebben we samen een schaal gemaakt met daarop allemaal foto's. Die schaal heb ik er weer bij gepakt en ik heb Sander aan laten geven wat hij nu allemaal al kan. Voor de begeleiding scoorde hij een 3. Nu aan het eind van de begeleiding scoort hij een 9 (ik heb hem een cirkel laten zetten om alle foto's met situaties die hij beheerst). Sander begon te 'fladderen' en te stralen toen hij zag wat hij nu allemaal al kan.

Naast de schaalvraag over de gymlessen hebben we ook bekeken hoe het nu op het plein gaat. Ik heb ervoor gekozen om Pluk voor dit gesprekje te gebruiken. Pluk stelde de vragen en Sander reageerde daarop. In het gesprekje vertelde Sander aan Pluk dat hij niet bang hoeft te zijn voor de bal, maar dat hij met de andere kinderen mag gaan spelen. Het voorstel van Pluk om hem te laten zien wat hij op het plein doet, pakte Sander met beide handen aan en zo waren ze samen even later op het plein aan het spelen met de bal.

4.5.5 Samenvatting van de eindevaluatie

- Resultaten observatie:

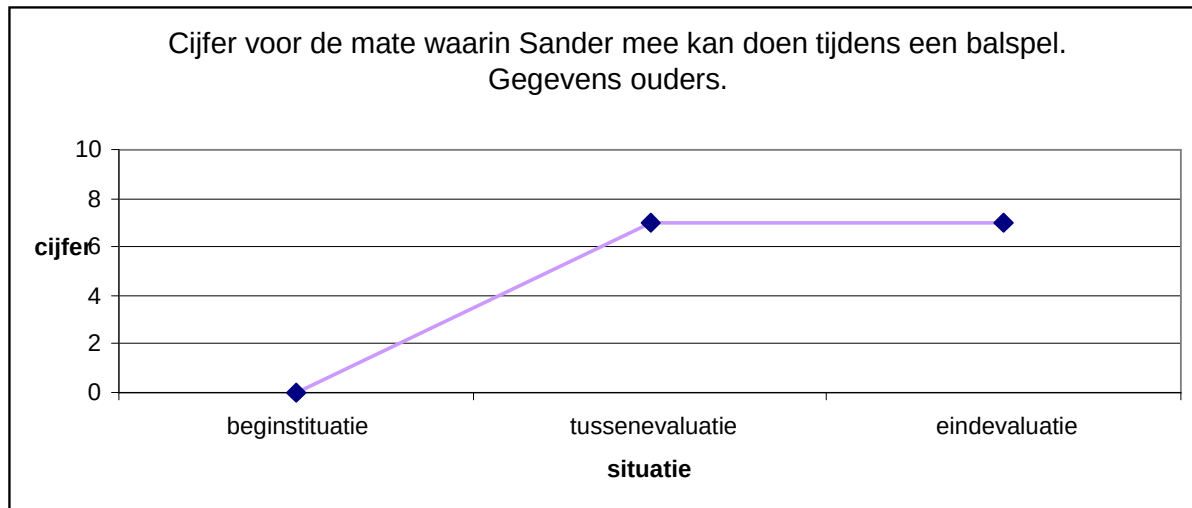

Grafiek 4 Blauw = eerste meting paars = tweede meting geel = derde meting

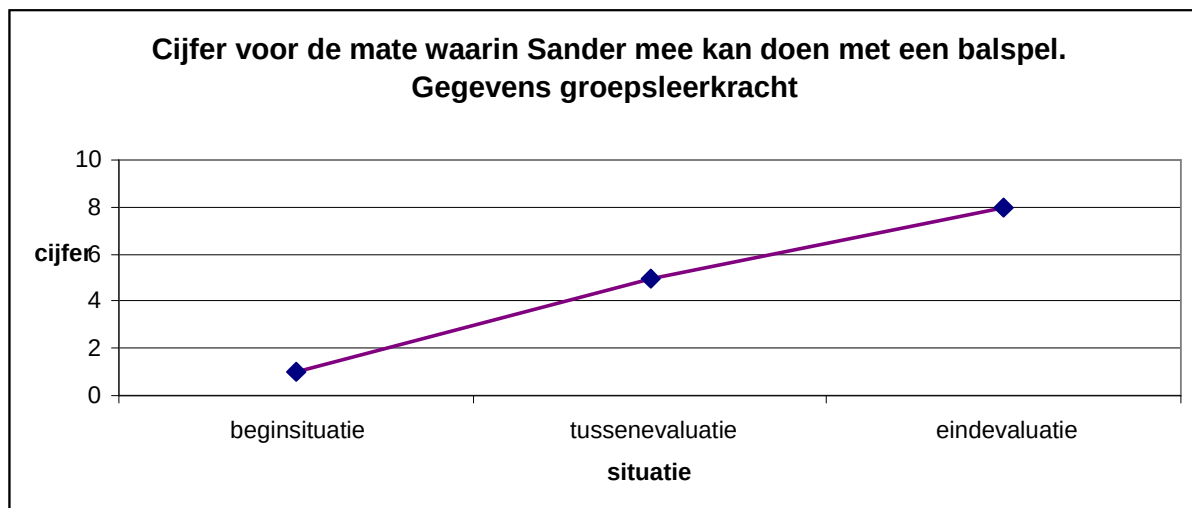
De resultaten van de observatie geven een duidelijke vooruitgang weer. Tijdens de beginobservatie scoorde hij 100% 'Zit aan de kant'. De tweede observatie is er al een vooruitgang zichtbaar. Sander staat al veel meer in het veld, maar is nog niet de hele tijd actief. De laatste observatie geeft aan dat hij niet alleen veel in het veld staat, maar dat hij ook een groot gedeelte van de les actief bij het spel betrokken is.

- Cijfer van ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym voor de mate waarop angst de activiteit beïnvloedt:

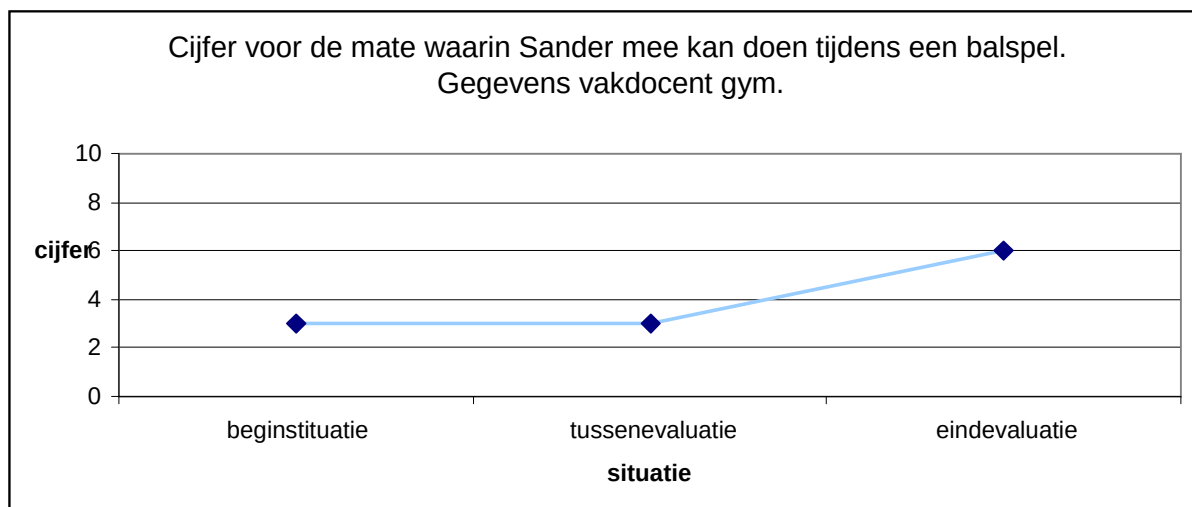
Vraag: Wat voor cijfer geeft u Sander? Een 0 staat voor de situatie dat Hij helemaal niets met een bal doet en een 10 voor de situatie dat hij volop mee kan doen met het spel.

Grafiek 5

Grafiek 6

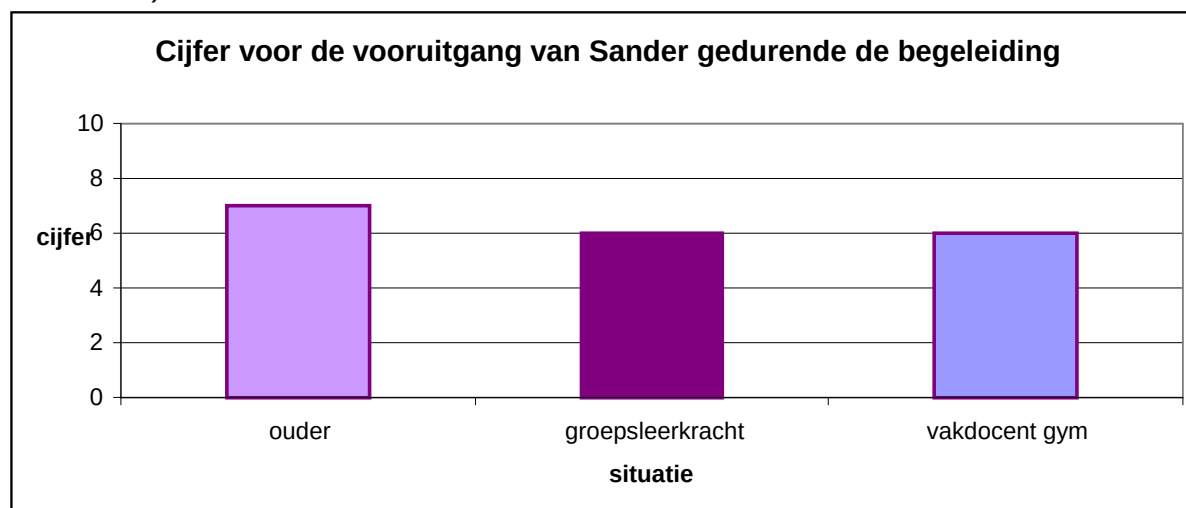

Grafiek 7

In de eindevaluatie geven alle ondervraagden aan dat er duidelijk een vooruitgang te zien is. Bij de tussenevaluatie gaven de ouders en de groepsleerkracht al aan dat er vorderingen zichtbaar waren. De vak docent gym zag die vorderingen nog niet tijdens de tussenevaluatie. Bij de eindevaluatie is ook bij hem in de lessen een vooruitgang zichtbaar. Dit betekent dat Sander het geleerde ook toepast in een situatie waar geen extra begeleiding aanwezig is. In het evaluatieformulier schrijft de vakdocent gym dat Sander nog wel wegdraait voor de bal. Bij de spellessen doet hij dat ook, maar hij wacht dan op een reactie van mijn kant. Ik vraag me daarom af of hij echt bang is, of dat het een houding van Sander is. Ik kan me voorstellen dat als de vakdocent hem even extra aanmoedigt Sander stopt met wegdraaien en gewoon meedoet.

- Vooruitgang van Sander gedurende de begeleiding:

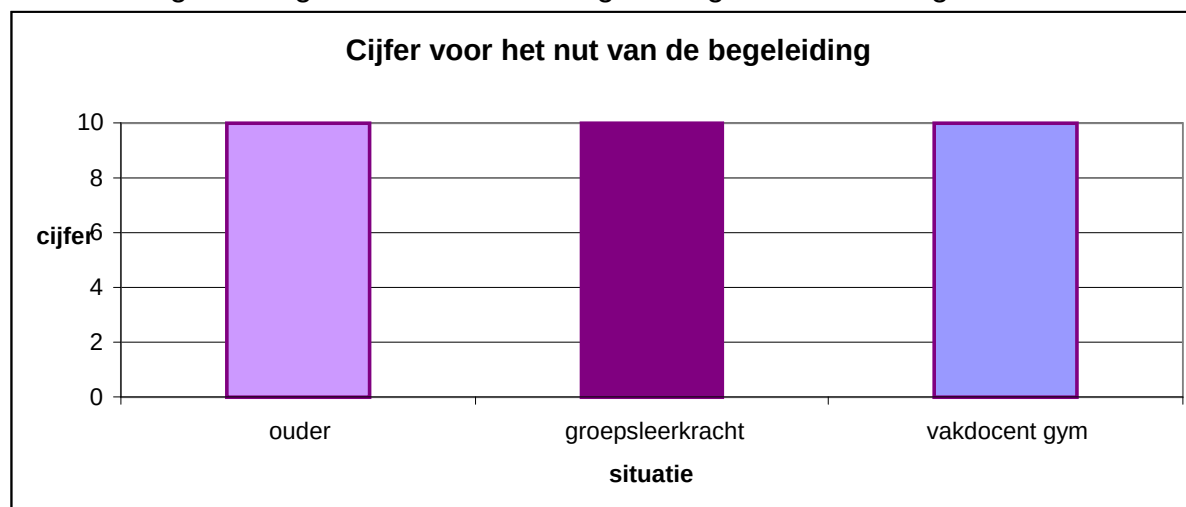
Vraag: Wat voor cijfer geeft u aan de vooruitgang? Een 0 staat daarbij voor geen vooruitgang en een 10 voor maximale vooruitgang (voor de periode van het onderzoek)

Grafiek 8

- Nut van de begeleiding:

Vraag: Wat voor cijfer geeft u het nut van de begeleiding? Een nul is: de begeleiding heeft totaal geen nut gehad. Een 10 is: de begeleiding was zeer nuttig.

Grafiek 9

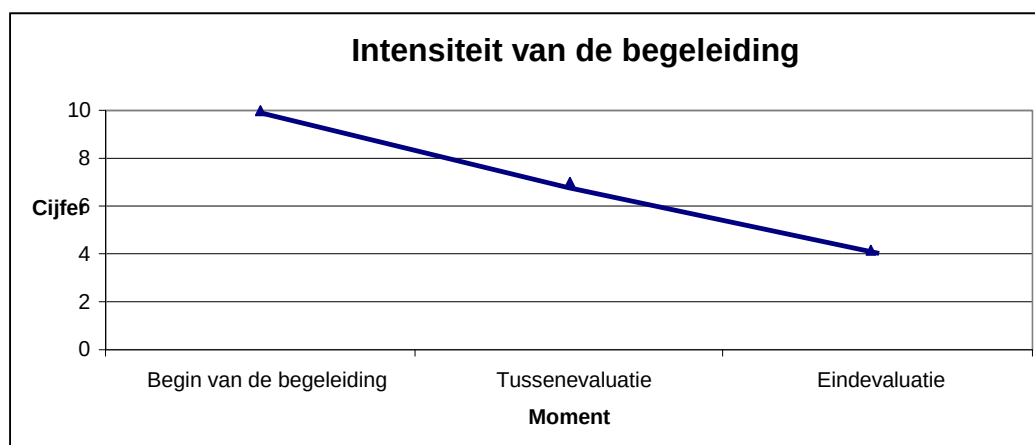
Ook de directeur geeft aan dat de begeleiding voor school nuttig geweest is.

- Nut van de begeleiding voor ouders: De ouders geven aan dat er niet alleen een verandering is te zien op het gebied van angst en gym. Sander kijkt nu uit naar de gymlessen maar daarnaast vertelt hij uit zichzelf over school, onderzoekt meer dingen en hij lijkt zelfstandiger geworden.
- Nut van de begeleiding voor leerkracht: Sander kan nu deelnemen aan de gymles terwijl dat voor de begeleiding niet mogelijk was. Mijn begeleiding is in steeds mindere mate noodzakelijk
- Nut van de begeleiding voor de vakdocent gym: Sander kon de lessen niet goed volgen. Zijn programma moest iedere les aangepast worden. Nu is hij in staat de les voor een groot deel te volgen en is het niet meer noodzakelijk om het programma voor hem aan te passen.

De intensiteit van de begeleiding

Aan het begin van de begeleiding was het noodzakelijk om tijdens het hele spel of de gehele les naast Sander te staan. Na een paar weken kon ik hem steeds meer begeleiden vanaf de kant. Hij had genoeg aan een korte aanwijzing, een blik of een duim omhoog. Tijdens de laatste observatie kon ik al een groot deel van de tijd naast het veld staan. Om dit ook in een grafiek weer te geven heb ik een cijfer gegeven voor de intensiteit van de begeleiding. Een 0 staat voor: hij heeft geen extra begeleiding nodig. Sander is in staat om het spel zelfstandig te volgen. Een 2 of een 3 staat voor: hij heeft voldoende aan de begeleiding door de groepsleerkracht. Een 10 staat voor: Sander heeft gedurende de gehele les extra begeleiding nodig om deel te kunnen nemen aan een spel.

Aan het begin van de begeleiding kon Sander niet deelnemen aan een spel als ik niet naast hem stond. Voor die situatie geef ik een 10. Tijdens de tussenevaluatie was Sander al in staat om een gedeelte van de les zonder extra hulp te volgen. Ik moest nog wel bij hem in de buurt blijven. Voor die situatie geef ik een 7. Tijdens de eindobservatie was hij nog beter in staat om de les zelfstandig te volgen. Ik kon hem een groot gedeelte van de les vanaf de zijlijn begeleiden. Hij had duidelijk minder begeleiding nodig. Ik geef voor die situatie een 4.

Grafiek 10

4.5.6 Betrouwbaarheid van de resultaten

De resultaten zijn verkregen vanuit 4 verschillende invalshoeken; leerling, ouders, groepsleerkracht en vakdocent gym. Bij Sander is een vooruitgang zichtbaar (zie

observaties) en ook vanuit de andere invalshoeken wordt een vooruitgang aangegeven. Dit wijst erop dat de resultaten van het onderzoek betrouwbaar zijn.

4.6 Overzicht gebruikte interventies en de effecten hiervan op de begeleiding van Sander

Tijdens de begeleiding is gebruik gemaakt van de volgende interventies:

1. Contact leggen: dit gebeurde iedere keer als ik met Sander aan het werk ging. We zeggen elkaar altijd gedag en beginnen met een algemeen gesprekje. Als we in mijn kamertje zijn, betreft Sander Pluk altijd bij het gesprekje. Voor deze interventie was het niet nodig om iets aan te passen.
2. Context verkennen: tijdens de eerste bijeenkomst heb ik samen met Sander bekeken wat hij al kan en wat hij nog moet leren. Aan de hand van de foto's gaf Sander aan dat hij: stuiteren, zelf gooien en vangen, over rollen, gooien tegen de muur en overgooien met een ander kind al wel kan. Omdat ik twijfelde of hij zelf goed wist wat hij wel en niet kan, zijn we alles uit gaan proberen. Op deze manier werd duidelijk wat hij al beheerste en waar we nog aan moesten werken.
3. Doelen stellen: Doordat we uitgetoetst hadden wat Sander al kon en wat hij nog moest leren, kon hij ook gelijk het eerste doel aangeven. Aan het begin van de sessies en een aantal keer aan het eind hebben we bekeken wat hij inmiddels beheerste en wat we nog moesten oefenen. Dit hebben we steeds met foto's gedaan. Doordat de stapjes klein waren en er geen andere dingen van hem gevraagd werden, wist Sander precies waar hij aan toe was (het was overzichtelijk)
4. Complimenten: Sander reageert sterk op complimenten; een gebaar, even juichen, een duim. Zodra hij een compliment kreeg, ging hij 'fladderen' en zag je dat hij trots was op zichzelf. Aan het begin van de sessies hebben we afgesproken dat hij taart zou krijgen als hij met de bal spelen mee kon spelen en dat hij dan ook de groep mocht trakteren. De taart had hij naar aanleiding van het verhaal van bang mannetje zelf bedacht. Gedurende de sessies is hij hier niet meer op terug gekomen. Het was voldoende om hem te complimenteren door een schouderklopje, juichen enz. De groep speelde tijdens het complimenteren ook een grote rol. Ze waren oprecht trots op Sander als hij weer iets nieuws geleerd had. Het gebeurde regelmatig dat ze in de kleedkamer Sander nog steeds complimentjes gaven omdat hij zo goed mee had gedaan. Ook onderling spraken ze erover. Toen Sander tijdens de laatste observatie een bal midden in zijn gezicht kreeg, was de groep helemaal apetrots op hem. Sander was heel even van zijn stuk gebracht, maar ging na even troosten weer gewoon verder met het spel. Sander groeide hiervan.
6. Schaalvraag: de schaalvraag heb ik tijdens de sessie twee keer gebruikt. Tijdens de eerste en de zevende bijeenkomst. De eerste keer had ik verschillende foto's gemaakt en die hebben we samen op de schaal in een volgorde gelegd en geplakt. Bij iedere foto stond automatisch een cijfer. De tweede keer heb ik geprobeerd of ik Sander zichzelf een cijfer kon geven. Dit lukte niet. Op de schaal hebben we toen de beginsituatie aangegeven en de eindsituatie. Zijn huidige situatie en de gewenste situatie hebben we erbij getekend/geschreven. Het gebruik van de schaalvraag volgens de oorspronkelijke bedoeling bleek te moeilijk, maar door de schaalvraag aan te passen, kreeg Sander wel een duidelijk beeld.

Extra hulpmiddelen:

- Foto's en afbeeldingen: Zoals ik verwachtte, kreeg Sander door de foto's een duidelijk beeld van de situatie. Hij begreep wat ik bedoelde en kon door middel van de foto's ook aangeven wat hij zelf wilde. De foto's gaven hem een beeld bij de gesproken woorden. Bovendien gaven de foto's van hemzelf steeds een bevestiging; Kijk dat kan ik al!! Sander werd daar zekerder van.
- Handpop: de handpop heeft gedurende de gehele periode een belangrijke rol gespeeld. De eerste weken is de pop bij alle gesprekken en ook bij het oefenen aanwezig geweest. Later is de pop op school gebleven en vertelde Sander achteraf wat hij gedaan had. In eerste instantie trok hij zich aan de pop op. Hij wilde de pop iets leren, maar als de pop iets al kon, wilde Sander het leren. Ze leerden van elkaar. Later was de pop zijn praatmaatje. Hij vertelde wat hij gedaan had en beleefde alles daardoor nog een keer opnieuw. Op de momenten dat hij trots op zichzelf was, reageerde hij gelijk met de mededeling dat hij dat aan Pluk wilde vertellen.
- Verhaal: Het verhaal ('bang mannetje') is aan het begin van de sessies verteld en later een aantal keer kort doorgenomen. Het verhaal gaf Sander ook steun. Het jongetje in het verhaal geeft aan dat je niet bang hoeft te zijn. Sander herhaalde dat steeds voor zichzelf: Sander, je hoeft niet bang te zijn, dat weet je toch!. Hij overtuigde en bevestigde zichzelf dat hij niet bang hoefde te zijn.
- Tekenen: Sander is niet echt een hele goede tekenaar, maar door middel van kleine tekeningen, vaak ondersteund door geschreven woorden, wist hij heel goed door te geven wat hij bedoelde.
- Spel: dit is een krachtig hulpmiddel. Door te doen alsof, door te spelen met Pluk en met de andere kinderen, lukte hem ineens dingen die hij daarvoor nog niet durfde. Zeker de eerste weken maakte hij grote sprongen voorwaarts. Gedurende de gehele periode zijn we blijven spelen. Spelen met Pluk, spelen met de andere kinderen. Het doen alsof heb ik gebruikt tijdens de achtste week. We hebben toen geoefend om het plein op te lopen. Net gedaan alsof hij 's morgens op school kwam. Hierdoor wist Sander wat hij moest doen en kon hij het de dagen erna toepassen.

Voor de interventie 'sterke punten markeren en krachtbronnen aanboren', heb ik gebruik gemaakt van een sterkte / zwakte analyse. Hiervoor is gebruik gemaakt van de informatie van ouders, groepsleerkracht en eigen bevindingen.

4.7 Afsluiting

Mijn vraagstelling aan het begin van het onderzoek was:

Hoe kan ik Sander, een jongen van 9 jaar met het syndroom van Down, die niet in staat is goed verbaal te communiceren, door middel van oplossingsgericht werken begeleiden, om hem te leren met zijn angst om te gaan, zodat hij met zo min mogelijk belemmeringen, deel kan nemen aan de balspellessen?

Vanuit de theorie (Bannink en Roeden, 2007; Bannink en Westra, 2006, Berg en Steiner, 2009 en Furman, 2004)) kreeg ik voor een deel antwoord op mijn vraag. De verschillende interventies zijn duidelijk beschreven, echter bij alle interventies wordt uitgegaan van gesproken taal. Berg & Steiner (2009) geven mogelijkheden om met kinderen te werken. Hiervan heb ik tijdens mijn onderzoek gebruik gemaakt. Uit het onderzoek blijkt dat het ook zonder gesproken taal mogelijk is om oplossingsgericht te werken. Door de interventies aan te passen, ontstaan er een legio aan

mogelijkheden waarvan gebruik gemaakt kan worden. Per situatie zal bekeken moeten worden of en hoe de interventie aangepast kan worden.

In dit hoofdstuk heb ik alle resultaten vermeld. In hoofdstuk 5 worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan naar aanleiding van het onderzoek.

5. Conclusies

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op mijn onderzoeksvraag en op de verschillende deelvragen. Tevens zal ik de antwoorden op de deelvragen relateren aan de literatuur. In hoofdstuk 5.2 worden de conclusies wat betreft de vorderingen van Sander gedurende het onderzoek gegeven. Tenslotte zal ik de aanbevelingen die hieruit voortkomen weergeven.

5.1 Onderzoeksvraag en deelvragen

Hoe kan ik Sander, een jongen van 9 jaar met het syndroom van Down, die niet in staat is goed verbaal te communiceren, door middel van oplossingsgericht werken begeleiden, om hem te leren met zijn angst om te gaan, zodat hij met zo min mogelijk belemmeringen, deel kan nemen aan de balspellessen?

Deelvraag 1 :

Hoe kan ik oplossingsgericht werken inzetten bij een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren?

- Door de vragen aan te passen en tijdens de begeleiding gebruik te maken van hulpmiddelen is het goed mogelijk om met een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren te werken. Tijdens de begeleiding heb ik gebruik gemaakt van een praatpop, foto's, tekeningen, spelletjes, doen alsof. Het is belangrijk om aan te sluiten bij het kind. Dat betekent voor de begeleider dat hij of zij creatief moet zijn.

Deelvraag 2:

Welke interventies zijn er bij oplossingsgerichte gespreksvoering en kan ik gebruiken bij een kind met het syndroom van Down dat niet goed verbaal kan communiceren?

- In de literatuur worden verschillende manieren aangegeven voor oplossingsgerichte gespreksvoering. Het is niet mogelijk om de interventies, zonder aanpassingen, in te zetten bij een kind dat niet goed kan communiceren. Om toch te kunnen communiceren met het kind kunnen, foto's, tekeningen, plaatjes en bijvoorbeeld picto's ingezet worden. Voor de begeleider betekent dit dat het gesprek goed voorbereid moet worden. Er moeten materialen verzameld worden zodat het kind ook daadwerkelijk zelf kan beslissen. Tijdens mijn onderzoek merkte ik dat Sander door de verschillende plaatjes en foto's goed in staat was om aan te geven wat hij wilde leren.
- Naast het probleem van de communicatie speelt ook het begrijpen van de vragen een rol. Het kind moet in staat zijn om de vragen te begrijpen. De schaalvraag bleek bij Sander een probleem. Hij kon zichzelf geen cijfer geven. Ik kan me voorstellen dat dit ook een probleem kan zijn bij kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum. De schaalvraag zal dan anders ingevuld moeten worden. Er kan weer gewerkt worden met foto's of met picto's zodat het minder abstract wordt voor het kind.

5.2 Conclusies naar aanleiding van de vorderingen van Sander

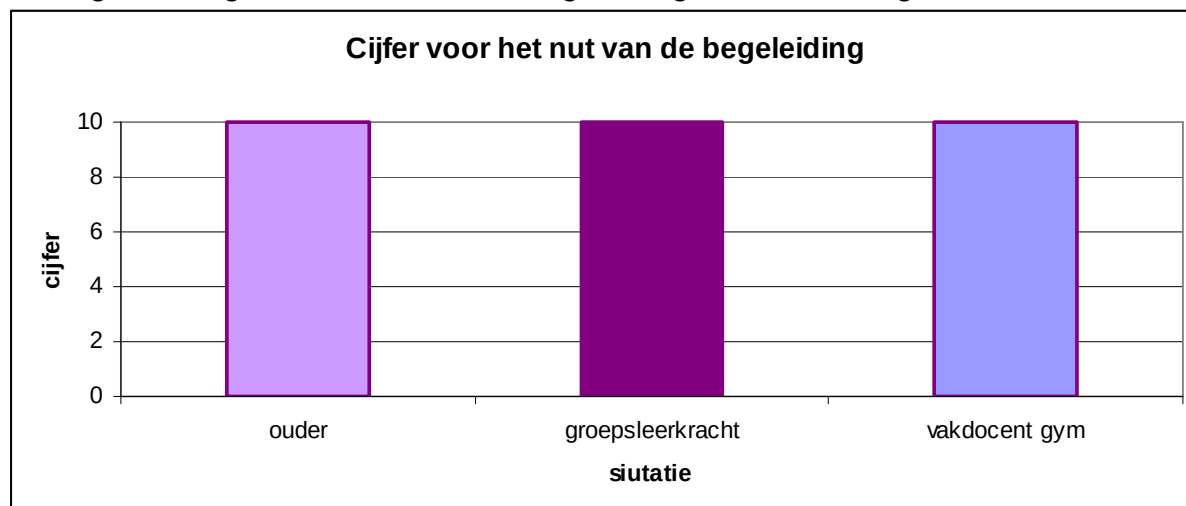
Sander heeft in een periode van 10 weken door middel van oplossingsgericht werken een groot deel van zijn angst voor een bal overwonnen. In het begin van de begeleiding maakte hij grote sprongen vooruit. Hij nam zelf het initiatief en stelde zelf zijn doelen. Door de gesprekjes en door het oefenen durfde hij steeds meer. De

steun van de groep, de groepsleerkracht en van mijn begeleiding was voor hem zeer belangrijk. Wij waren zijn supporters (Furman, 2004).

Voor Sander was deze manier van werken zeer effectief. De ouders geven aan dat ze thuis ook op deze manier willen gaan werken. De groepsleerkracht geeft aan dat deze manier van werken erg goed uitpakte, maar dat ze in de klas niet de mogelijkheden / tijd heeft om hem zo intensief te begeleiden.

5.3 Nut van de begeleiding

Aan de ouders, groepsleerkracht en de vakdocent gym is gevraagd een cijfer te geven voor het nut van de begeleiding. Een nul staat voor: de begeleiding heeft totaal geen nut gehad. Een 10 is: de begeleiding was zeer nuttig.

Grafiek 11

Uit deze cijfers blijkt dat de begeleiding door allen als zeer nuttig is ervaren.

5.4 Eindconclusie

In de literatuur worden mogelijkheden beschreven om oplossingsgericht te werken. Hoewel het, bij een kind met een beperking, niet altijd mogelijk is om alle interventies in te zetten, is het wel mogelijk om oplossingsgericht te werken. Als het niet mogelijk is om de standaard procedure in te zetten, vraagt dat van de begeleider een creatieve manier van denken en handelen. Toch is het de moeite waard om oplossingsgericht te gaan werken. Door het oplossingsgericht werken krijgt het kind:

- meer grip op het probleem.
- de mogelijkheid om zelf de stapjes aan te geven die het wil en kan nemen.
- zicht op het einddoel.

Voor kinderen zoals Sander kan op school oplossingsgericht werken ingezet worden voor begeleiding buiten de groep. Voor andere kinderen kan de begeleiding ook ingezet worden in de groep, maar daar zal het team meer informatie over deze manier van werken moeten krijgen.

5.5 Aanbevelingen met betrekking tot mijn eigen praktijk

Momenteel wordt op school nog niet oplossingsgericht gewerkt. In het gesprek met de directeur kwam naar voren dat hij het belangrijk vond om meer informatie te ontvangen over deze manier van werken. Ook de groepsleerkracht van Sander gaf aan dat zij meer informatie zou willen hebben om het oplossingsgericht werken zelf toe te kunnen passen in de groep. In overleg met de directeur is besloten dat ik, op korte termijn, het team informatie ga verstrekken over oplossingsgericht werken.

Zelf heb ik van het onderzoek veel geleerd. Door de praktische ervaring ben ik beter staat om oplossingsgericht te werken en de hulpmiddelen die daarvoor beschikbaar zijn flexibel in te zetten. Hierdoor ben ik beter in staat om leerlingen of leerkrachten met een probleem te ondersteunen. Mijn inzetbaarheid is vergroot.

6. Evaluatie onderzoek

In dit hoofdstuk evalueer ik het onderzoek. In paragraaf 6.1 reflecteer ik volgens het model van Korthagen op mijn eigen handelen. Vervolgens reflecteer ik in paragraaf 6.2 op het onderzoek zelf. Beschreven wordt hoe het onderzoek is verlopen en wat het onderzoek voor mij betekent.

6.1 Reflectie volgens het model van Korthagen op mijn eigen handelen

Fase 1: Handelen

- Wat wilde ik bereiken?

Het doel van het onderzoek was om na te gaan of ik Sander, een jongen met het syndroom van Down, met oplossingsgericht werken zou kunnen begeleiden zodat hij zonder angst kan deelnemen aan een balspel met een zachte bal. Om dit doel te bereiken was het noodzakelijk dat ik voldoende informatie verzamelde over de mogelijkheden die oplossingsgericht werken biedt, zodat ik in staat was adequate keuzes te maken tijdens de begeleiding van Sander.

- Waar wilde ik op letten?

- o Ik wilde de ouders en de groepsleerkracht op de hoogte houden, omdat zij de personen zijn die het meest met hem te maken hebben.
- o De ouders, groepsleerkracht en groepsgenootjes moesten weten waar we aan werken, zodat zij het kind konden ondersteunen tijdens de begeleiding.
- o De oplossing lag bij het kind.
- o Dat ik het kind help bij het aanleren van een vaardigheid.
- o De begeleiding moest plaatsvinden in de 'Zone van de naaste ontwikkeling' (Vygotsky).
- o Het kind moest zich veilig voelen, zodat het zich kon overgeven aan het spel en de begeleiding.
- o Ik wilde het kind de mogelijkheden bieden om te spelen en hem daar ook in stimuleren.
- o Ik wilde de aandacht naar het balspel trekken.
- o Voordoen en vertellen wat je kan doen met de bal.
- o Mogelijkheden creëren voor succeservaringen.
- o Ik wilde een positief verwachtingspatroon scheppen ten aanzien van de ontwikkeling van het kind (naar het kind, maar ook naar de ouders, groepsleerkracht en groepsgenootjes). Door uit te gaan van het positieve creëer je hoop en mogelijkheden.

- Wat wilde ik uitproberen?

Tijdens het onderzoek wilde ik bekijken of het mogelijk is om oplossingsgericht te werken met een kind met het syndroom van Down dat niet verbaal communiceert.

Fase 2: Terugblikken op het handelen

Wat gebeurde er concreet?	Mijn perspectief
Wat wilde ik?	Ik wilde voldoende informatie verzamelen zodat ik in staat zou zijn om adequaat te kunnen werken met Sander. Het doel was hem zodanig te begeleiden dat zijn angst voor een bal zou verminderen.
Wat deed ik ?	Nadat ik verschillende boeken over oplossingsgericht werken gelezen had, ben ik gaan kijken wat de sterke en zwakke punten van Sander zijn en wat voor mogelijkheden ik had om vanuit het oplossingsgericht werken met hem aan de slag te gaan. De verschillende mogelijkheden heb ik naast elkaar gelegd en ik heb daar keuzes uit gemaakt.
	Tijdens de begeleiding heb steeds geprobeerd om zo goed mogelijk aan te sluiten bij Sander. Daarbij heb ik gebruik gemaakt van de hulpmiddelen die mij door de literatuur werden aangedragen.
	Verder heb ik veel met Sander geoefend om hem over zijn angst heen te helpen.
Wat dacht ik?	De ouders heb ik zoveel mogelijk geprobeerd op de hoogte te houden. Ik merkte dat er in de literatuur veel geschreven is over oplossingsgericht werken: in therapeutische sessies, met volwassenen en met kinderen. Verder is er ook het één en ander geschreven over oplossingsgericht werken in schoolsituaties en met verstandelijk gehandicapten, maar in alle situaties wordt er vanuit gegaan dat het kind verbaal goed kan communiceren. Bij Sander is dit niet het geval. Toch ben ik ervan af het begin van uitgegaan dat het ook in dit geval mogelijk moest zijn om oplossingsgericht te werken. Ik vond het een uitdaging om uit te zoeken wat ik kon gebruiken en hoe ik dat aan moest pakken.
Wat voelde ik?	Tijdens het lezen van de literatuur en tijdens het uitzoeken van de verschillende interventies en de mogelijkheden daarvan, voelde ik me steeds zekerder worden. Tijdens het werken met Sander, voelde ik me in mijn element. Ik heb tien weken lang genoten van hem. Door de vorderingen van Sander was ik blij verrast. Ik voelde me trots in zijn plaats.

Wat gebeurde er concreet?
Wat wilde de leerling?

Leerling perspectief

Aan het begin van het onderzoek ging Sander niet mee naar de gymlessen omdat hij angstig reageerde tijdens spelsituaties en het voor de groepsleerkracht niet mogelijk was hem goed te begeleiden. Sander was zich daar niet bewust van. Tijdens de gymlessen, gegeven door de groepsleerkracht, werd hij uit de groep gehaald en kreeg hij buiten de groep extra begeleiding op het gebied van taal en rekenen. Nadat ik hem ervan bewust had gemaakt dat hij niet mee ging met de gymlessen omdat hij niet met de bal durfde te spelen, gaf hij aan dat hij graag mee wilde gymmen.

Wat deed de leerling?

De dag nadat ik met Sander gesproken had over zijn angst voor de bal, nam hij zijn gymkleding mee naar school. Die dag had de groep gym van de groepsleerkracht. De weken daarvoor was hij niet mee geweest, maar nu nam hij, uit zichzelf, zijn spullen mee. Thuis had hij verteld dat hij ging gymmen en dat hij zijn spullen mee moest nemen.

De eerste week reageerde Sander nog angstig (wegdraaien, niet kijken, weglopen) op de bal, maar na verloop van tijd ging hij steeds actiever met de bal spelen. Het begon met vangen en gooien, maar na verloop van tijd ging hij ook zelf de bal pakken.

Tijdens de gymlessen had hij de eerste weken steun nodig om aan een spel deel te nemen, maar met mijn begeleiding ging hij al wel in het veld staan. Eerst alleen aan de rand van het veld, maar gedurende de weken steeds meer in het veld. Zijn rol werd tijdens het spel ook steeds actiever. De eerste tijd pakte hij de bal alleen als ik hem stimuleerde om de bal te pakken en te gooien, maar na een paar weken ging hij de bal ook uit zichzelf pakken en gooien. De laatste week begon hij zelfs te roepen dat de kinderen de bal naar hem moesten gooien.

Wat dacht de leerling?

Wat Sander precies dacht weet ik niet. Hij kan zijn gedachten niet verwoorden.

Wat voelde de leerling?

Door middel van een smiley heb ik hem verschillende keren aan laten geven hoe hij zich voelde. Alle keren tekende hij een lachend gezichtje. Non verbaal straalde hij iedere keer als het hem gelukt was om weer een hindernis te nemen. Ook in spelsituaties kon je aan zijn lichaamstaal duidelijk zien dat hij het naar zijn zin had.

Fase 3: Bewust worden van essentiële aspecten

Ik ben dit onderzoek gestart op een reguliere basisschool met Sander, een jongen met het syndroom van Down. Sander zit al vanaf groep 1 bij ons op school en krijgt extra begeleiding van mij voor lezen, taal, spelling en rekenen. Dit jaar kon hij niet mee naar de gym, omdat hij angstig reageerde op de bal. Voor mijn studie kreeg ik de mogelijkheid om hem te gaan begeleiden met als doel; verminderen van de angst voor een bal, zodat hij mee kan doen aan de gymlessen. Doordat ik al vele jaren met Sander werk, wist ik wel wat hij leuk vindt en wat niet, waar zijn sterke en zwakke punten zitten. Het werken met hem was niet vreemd voor me, maar voordat ik dit onderzoek startte, ging mijn aandacht voornamelijk uit naar de leergebieden en veel minder naar gedrag en sociaal emotionele aspecten. Bij het onderzoek kwamen deze aspecten wel aan de orde.

Voor de theoretische achtergrond heb ik me ingelezen en kennis opgedaan tijdens de opleiding. De extra informatie die ik nodig had om met Sander te werken heb ik ook uit de literatuur; Bannink en Roeden (2007) en Berg en Steiner (2009). Deze kennis gaf me een stuk zekerheid. Ik had een basis, kon terugvallen op de theorie. Aan de andere kant, wist ik niet of de begeleiding bij Sander aan zou slaan en had ik het gevoel dat ik in het diepe sprong. Ik vond het echt een uitdaging om met hem aan de slag te gaan. Toen ik na de eerste week merkte dat Sander goed reageerde, gaf mij dat meer zelfvertrouwen en werd ik ook steeds enthousiaster. Mijn enthousiasme sloeg weer over op Sander, de groepsleerkracht en de kinderen uit de groep. Tijdens het onderzoek moest ik me flexibel opstellen. Ik moest steeds inspelen op de situatie. Mijn gedrag en mijn handelen afstemmen op Sander. Met dit onderzoek heb ik ervaring opgedaan, waardoor ik in de toekomst beter in staat ben om in te schatten wat voor middelen ik in kan zetten.

Oplossingsgericht werken, heb ik als zeer prettig ervaren. Ik vond het heel mooi om te ervaren dat Sander zelf in staat was om aan te geven waar hij aan wilde werken. Voordat ik met oplossingsgericht werken in aanraking kwam, zou ik met hem zijn gaan oefenen, maar hem niet betrokken hebben bij de stappen die genomen moesten worden. Doordat hij betrokken werd bij het invullen van de te nemen stapjes, had hij het idee dat hem dat al ging lukken. Vooral in het begin van de begeleiding was dat duidelijk te zien. In de eerste weken veranderde hij van een jongetje dat alleen maar aan de kant zat in een actief meespelend kind. Hoe verder het onderzoek vorderde des te enthousiaster werd ik over de begeleiding. Vooral het spelenderwijs bezig zijn met een kind vind ik erg leuk. De theoretische kennis die ik heb over begeleiding door middel van spel is echter beperkt. Dit heeft er toe geleid dat ik me na dit onderzoek verder wil gaan verdiepen in de begeleiding van kinderen door middel van spel.

Fase 4: Formuleren van handelingsalternatieven.

Oplossingsgericht werken is me erg goed bevallen. Doordat gekeken wordt naar de uitzonderingen en het kind zelf gezien wordt als de deskundige ontstaan mogelijkheden om het kind te begeleiden. Hier wil ik in de toekomst gebruik van blijven maken.

Tijdens dit onderzoek heb ik geen oplossingsgerichte gesprekken gevoerd met collega's of met ouders, maar in de toekomst wil ik ook hier gebruik van gaan maken.

6.2 Reflectie op het onderzoek

Bij aanvang van het onderzoek was ik erg onzeker. Het vinden van een onderwerp was niet het probleem. Vooral het hele proces om het onderzoek heen vond ik erg verwarrend. Tijdens de bijeenkomsten kregen we wel veel informatie. Het probleem voor mij was dat ik niet wist hoe ik de informatie die we kregen moest gebruiken in de praktijk. Het kwam op mij allemaal nogal theoretisch over en kon het nog niet toepassen. Na verloop van tijd kreeg ik meer grip op de stof en kon ik aan de slag gaan. Na het maken van de onderzoeksopzet, ben ik met Sander aan het werk gegaan. Dit was een hele leerzame ervaring. Tijdens het onderzoek kreeg ik de volledige medewerking van mijn collega en dat was erg prettig. Ook de kinderen van de groep reageerden heel positief. Hierdoor kon ik het onderzoek uitvoeren zonder dat ik met weerstanden te maken kreeg. Het onderzoek zelf was een klein feestje. Ik heb 10 weken lang genoten van de vorderingen die Sander maakte. Ieder klein stapje vooruit was weer een feest op zich.

Tijdens het onderzoek kreeg ik voor de observaties medewerking van de ambulante begeleider van Sander en een master student psychologie. Toen ik iemand zocht die mij kon helpen tijdens het observeren stonden zij gelijk voor mij klaar. Dat was erg prettig. Voordat ik aan mijn onderzoek begon, had ik me niet bedacht dat ik de tussenevaluatie en de eindevaluatie niet zelf kon doen. Ik moest dus een alternatief bedenken om toch te kunnen observeren. Doordat de ambulant begeleider en de student wilden observeren kreeg ik toch de vereiste gegevens voor de evaluatie. De begeleiding van Sander vond ik erg leuk, maar het schrijven van het verslag heeft me veel energie gekost. Ik weet wat ik heb gedaan, maar het goed op papier zetten vond ik moeilijk. Hoewel ik wel veel geleerd heb van het maken van het verslag (bijvoorbeeld het nauwkeurig en duidelijk uitwerken van je gegevens. Zorgen dat de lezer begrijpt wat je bedoelt), voelde ik me er erg onzeker bij. Vooral de hoofdstuk 1 t/m 3 kostten me veel tijd en ik ben een groot deel van het onderzoek met deze hoofdstukken bezig geweest. Hierdoor drukte het schrijven van het verslag voor mij een negatieve stempel op een onderzoek terwijl het onderzoek zelf juist zo'n positieve ervaring was. Het verwerken van de resultaten (hoofdstuk 4) en het trekken van conclusies (hoofdstuk 5) ging een stuk vlotter en ik vond het ook leuk om alle resultaten zo bij elkaar te zien. De vooruitgang werd daardoor inzichtelijk. Door de ervaring opgedaan tijdens dit onderzoek, zal ik een volgende keer beter in staat zijn een onderzoek op te zetten en te rapporteren.

6.3 Tot slot

In dit hoofdstuk reflecteer ik op mijn eigen handelen en op het onderzoek in het algemeen. Ik heb veel van dit onderzoek geleerd. Theoretische achtergronden over oplossingsgericht werken maar ook hoe ik die kan aanpassen aan de situatie. Vooral het inspelen op de situatie en het flexibel omgaan met de materialen die je ter beschikking staan, is iets wat ik in de toekomst ga gebruiken. De begeleiding van Sander was een schitterende ervaring. Ik hoop in de toekomst nog vele kinderen zoals Sander te mogen begeleiden.

Literatuurlijst

Angst

- Bogels, Susan M. (2008). *Denken + Doen = Durven; werkboek voor jezelf*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Dumas, J. (2007). Het angstige kind: angstverschijnselen bij kinderen en jongeren begrijpen en aanpakken. Leuven: Uitgeverij LannooCampus
- Delfos, M.F. (2002). Kinderen in ontwikkeling; stoornissen en belemmeringen. Lisse: Swets & Zeilinger B.V.
- Jong, W. de, (2009). Angst en depressie. Over angsten, depressie en aanverwante problematiek bij kinderen en jongeren. Egmond aan den Hoef: Pica.
- Lieshout, T., (2009) Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Stallard, P. (2006). Behandelwijzer denk goed voel je goed. Cognitieve gedragstherapie voor kinderen en jongeren. Nieuwezijds B.V.
- Teggelaar, J.J.N., Bosch, van den J. & Monster, T. (2008) *Oplossingsgericht werken met mensen met een verstandelijk handicap*. Barneveld: Uitgeverij H. Nelissen
- Verhulst, F.C. (2003). *De ontwikkeling van het kind*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Gesprekstechnieken

- Berg, I.K., Steiner, T. (2009). Het spel van oplossingen. Oplossingsgerichte psychotherapie voor kinderen. Amsterdam: Pearson.
- Jong, P. de, Berg, I.K. (2009). De kracht van oplossingen. Handwijzer voor oplossingsgerichte gesprekstherapie. Amsterdam: Pearson

Oplossingsgericht werken

- Bannink, F.P. & Roeden, J. (2007). Handboek oplossingsgericht werken met licht verstandelijk beperkte cliënten. Amsterdam: Pearson.
- Bannink, F.P. & Westra, E.J. (2006). 'Simpele oplossingen! Oplossingsgerichte therapie bij mensen met een lichte verstandelijke beperking (deel 1). *PsychoPraxis* 8, 4, 158-162.
- Bannink, F.P. & Westra, E.J. (2006). Simpele oplossingen! Oplossingsgericht werken bij mensen met een lichte verstandelijke beperking (deel 2). *PsychoPraxis* 8, 5, 213-218.
- Bannink, F.P. & Roeden, J. (2007). Hoe organiseer ik een etentje?: Oplossingsgerichte gedragstherapie met een verstandelijk beperkte vrouw. *Gedragstherapie*, 40, 251-268.
- Berg, I.K., Steiner, T. (2009). Het spel van oplossingen. Oplossingsgerichte psychotherapie voor kinderen. Amsterdam: Pearson
- Durrant, M. (2007). Creatieve oplossingen bij gedragsproblemen op school. Antwerpen/Apeldoorn: Garant
- Cauffman, L. en van Dijk, D.J. (2009). *Handboek oplossingsgericht werken in het onderwijs*. Amsterdam: uitgeverij Boom Onderwijs.

- Furman, B. (2004). *De methode Kids' Skills*. Op speelse wijze vaardigheden ontwikkelen bij kinderen. Soest: Nelissen
- Le Fevere de Ten Have, M., Callens, N, Cheysen, T. & Maene, W. (2008). *Survivalkit voor leerkrachten: oplossingsgericht werken op school*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.

Syndroom van Down

- Bosch, H. (1994). Niet passief accepteren maar actief ontwikkelen, een speciaal over Vygotsky, Feuerstein en early intervention. Down+ UpDate, bijlage nr 7
- Graaf, de G. (2007). *Regulier onderwijs biedt grote voordelen*. Down+Up, 80, 37-54.
- Graaf, de G. (2002). *Leren samen leven*. speciale uitgave bij Down+Up, 58.

Opzet onderzoek

- Kallenberg, T., Koster, B., Onstenk, J. & Scheepsmma, W. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Windesheim OSO-boeken nummer 6. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Kinderboeken

- Stein, M. & Hout, van M. (2005). *Bang mannetje*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Reynolds, P.H. (2008). *De stip*. Rotterdam: Lemniscaat

Overige

- Boerma, T. Konijn, H., Lindgren, Z., (PJ Partners) (2005), *Alfabetisering en Welzijnswerk Een eerste inventarisatie 2005*
- Nationaal expertise centrum leerplanontwikkeling, *Spel en spelontwikkeling; deel 1: theoretische uitgangspunten*. Geraadpleegd maart 2010, via <http://www.slo.nl/speciaal/so/zml mg/publicaties/spel/>
- Damen, L.H. (2003). *Onderwijsleermiddelen ZML; Activerend onderwijs: een weg naar gedeelde sturing*. Enschede. Geraadpleegd maart 2010, via <http://www.slo.nl/downloads/archief/Ontwikkeling.pdf>
- Strumphler, A.M.E.(2003). *Onderwijsleermiddelen ZML; Een kennismaking met twee Russische onderwijsprogramma's*. Geraadpleegd maart 2010, via <http://www.slo.nl/downloads/archief/rus onderwijs.pdf>

Overzicht bijlagen

Bijlage 1: Toestemming ouders

Bijlage 2: Toestemming ouders leerlingen groep 5

Bijlage 3: Sterkte / zwakte analyse van Sander

Bijlage 4: Dagboekverslag

Bijlage 5: Een gedeelte van de gebruikte materialen

Bijlage 6 : Vragenformulieren

- o 6.1 Vragenformulier voor aanvang van de begeleiding
- o 6.2 Vragenformulier tussenevaluatie
- o 6.3 Eindformulier eindevaluatie

Bijlage 7: Observatiegegevens

- o 7.1 Observatiegegevens voor de begeleiding
- o 7.2 Observatiegegevens van de tussenevaluatie
- o 7.3 Observatiegegevens van de eindevaluatie

Bijlage 1

Aan de ouders van

Momenteel ben ik bezig met een Master Sen opleiding tot gedragsspecialist. In juni 2010 hoop ik af te studeren. Omdat het om een Master opleiding gaat moet ik voor mijn afstuderen een onderzoek verrichten. Mijn onderzoek is gericht op de vraag of het mogelijk is om met oplossingsgericht werken (een manier van werken die uitgaat van de mogelijkheden en niet van het probleem) een kind met het syndroom van Down te begeleiden.

gymt op het moment op de dinsdag niet mee met de groep omdat hij erg bang is van balspelen. Ik wil proberen om hem met behulp van oplossingsgericht werken over zijn angst heen te helpen.

Hierbij vraag ik u om toestemming voor mijn onderzoek en het gebruiken van de gegevens, verslagen en beeldmateriaal, voor mijn verslag. De naam van wordt in mijn verslag gecensureerd.

Anja Poppe

De ouders van geven hierbij wel / toestemming voor medewerking aan het onderzoek. Foto's gemaakt gedurende het onderzoek mogen wel / in het onderzoeksverslag geplaatst worden.

Handtekening ouder:

Bijlage 2

Beste ouder(s) / verzorgers

Momenteel ben ik bezig met een Master Sen opleiding tot gedragsspecialist. In juni 2010 hoop ik af te studeren. Omdat het om een Master opleiding gaat moet ik voor mijn afstuderen een onderzoek verrichten. Mijn onderzoek is gericht op de vraag of het mogelijk is om met oplossingsgericht werken (een manier van werken die uitgaat van de mogelijkheden en niet van het probleem) een kind met het syndroom van Down te begeleiden.

.. gymt op het moment op de dinsdag niet mee met de groep omdat hij erg bang is van balspelen. Ik wil proberen om hem met behulp van oplossingsgericht werken over zijn angst heen te helpen. Dit kan ik echter niet zonder de hulp van de kinderen uit zijn groep.

Graag wil ik verschillende foto's van de groep maken waar de kinderen met een bal spelen. Omdat de foto's ook in mijn verslag komen te staan, heb ik hiervoor uw toestemming nodig. Wilt u onderstaand strookje alstublieft zo spoedig mogelijk invullen en met uw zoon of dochter meegeven, zodat ik weet welke kinderen ik wel en welke kinderen ik niet mag fotograferen.

Met vriendelijke groet,
Anja Poppe

De ouder(s) / verzorger(s) van geven hierbij wel/geen toestemming om foto's te maken ten behoeve van het onderzoek.

Handtekening:

Naam kind	Wel toestemming voor het maken van foto's	Geen toestemming voor het maken van foto's	Handtekening ouder
Lisa	X		Miriam Groeneveld
Sem	X		
Luc	X		
Lynn	X		Greetscholte
Puck	X		
Wouter	X		Maartese
Tom	X		
Sophie	X		
Nadia	X		
Daan	X		
Mats	X		H. v. Veer
Sarina	X		
Luka	X		E. K. M. I.
Esther	X		
Sylvie	X		Stoff
Judith	X		
Lucas	X		
Jeffrey	X		
Dion	X		
Vivian	X		

Bijlage 3 Sterkte – Zwakte analyse van Sander

	Sterkte	Zwakte
Ouders	Lezen – taal Visueel Details Gevoelens Muzikaal Voorzichtig Zet wel door voor wat betreft zaken die hij leuk vindt.	Vertellen – verbaal Rekenen Motorisch (zwemmen, fietsen) Geeft snel op Voorzichtig
Groepsleerkracht	Humor Rustig werken Netjes werken Opruimen Badmintonnen	Doorwerken als hij even geen aandacht krijgt Praten in de kring Soms plagerig gedrag Angstig op het plein Samenwerken
Eigen observatie	Vrolijk enthousiaste jongen Hij houdt van grapjes Visueel ingesteld Muzikaal Lezen Goed te stimuleren Gevoelig voor complimenten Gevoelig voor beloningen Extra: Hij krijgt veel steun van zijn ouders Groep steunt hem	Strategisch handelen Weinig initiatief Gering voorstellingsvermogen Informatieverwerking traag Auditief korte termijn geheugen zwak Moeite met complexere taken Ontwikkelsachterstand Angst voor onder andere: een bal, harde geluiden, onweer, regen. Tekent op het niveau van een kind van 4 jaar

Bijlage 4

Dagboekverslag

Week 1

Tijdens de eerste bijeenkomst heb ik samen met Sander de foto's bekeken die ik van de gymles gemaakt heb. Sander wil graag meedoen met de gym, maar vindt de bal erg eng. Ik heb hem de foto's uit laten zoeken met daarop de activiteiten die hij al kan. Dit vond hij best nog lastig. Hij haalde er 5 foto's uit; stuiten met de bal, zelf gooien en vangen, over rollen, gooien tegen de muur en overgooien met een ander kind. Nadat hij de foto's uitgezocht had, zijn we de situaties gaan naspelen. Het stuiten met de bal, het zelf gooien en vangen en het over rollen lukte hem zonder angstig te reageren. Toen ik hem vroeg om de bal tegen de muur te gooien net als op de foto, reageerde hij door zich weg te draaien. Ook het overgooien lukte niet. Samen hebben we vervolgens de foto's van de activiteiten die lukte opgeplakt op een blad (zie bijlage 5). Het blad is door midden gedeeld door een lijn met daarop een schaalverdeling. Boven de lijn staat: dit kan ik al, en onder de lijn staat: dit ga ik oefenen. De foto's met daarop de afbeelding van tegen de muur gooien en overgooien hebben we onder de lijn geplakt.

Terwijl we bezig waren met het opplakken van de foto's begon Sander, Pluk te vertellen wat hij aan het doen was. Ik heb daar op ingespeeld door Pluk te laten vertellen dat hij ook niet durft te stuiten en te rollen. Sander wilde hem wel helpen en gaf hem gelijk de bal en vertelde wat hij moest doen. Sander was daar zo mee bezig dat hij ook het tegen de muur gooien met Pluk wilde oefenen. Pluk wilde dat wel, maar Sander moest helpen. Wat Sander 10 minuten daarvoor nog niet durfde, deed hij nu. Na het opplakken van de foto's hebben we samen het boek 'bang mannetje' gelezen. Sander vond het een mooi verhaal en luisterde aandachtig. Tijdens het verhaal heb ik Pluk steeds de link laten leggen naar bang zijn voor de bal. Sander luisterde daar wel naar, maar was meer verdiept in het verhaal.

De volgende morgen kwam Sander naar me toe en vertelde dat hij zijn gymspullen had meegenomen. Hij wilde samen met Pluk mee naar de gym. Dit was niet de bedoeling, maar omdat hij het zelf aangaf, zijn we met de groep meegegaan naar de gym. Ook Pluk hebben we meegenomen.

Tijdens de gymles zijn er twee verschillende spellen gespeeld. Een tikspel met de bal en paaltjesvoetbal. Tijdens het tikspel zag je aan Sander dat hij het wel spannend vond, maar hij liep toch met Pluk mee aan de rand van het veld. Als de bal in de buurt kwam, reageerde hij niet echt angstig, maar probeerde hem ook niet te pakken. Een paar keer lag de bal vlak voor hem op de grond. In die situatie pakte hij de bal en probeerde hij een ander kind af te gooien. Eén keer werd hij zelf, in zijn buik, geraakt door de bal. Dat vond hij niet leuk en hij reageerde door te gaan huilen. Met de hulp van Pluk was deze bui weer snel over en speelde hij weer mee.

Paaltjesvoetbal vond hij lastiger. Sander liep wel mee het veld in en bleef ook bij zijn paaltje staan. Als de bal in de buurt kwam, schopte hij hem weg, maar hij deed verder niet actief mee. Ook niet als Pluk hem daartoe aanmoedigde.

Aan het eind van de les wilde Sander niet meer meedoen. Je zag aan hem dat hij in korte tijd veel indrukken opgedaan had. Ik ben toen, samen met een andere leerling, in een andere zaal met Sander gaan overgooien. Sander deed alsof dit heel gewoon was, pakte de bal op en gooide hem naar ons toe. Als wij naar hem gooide, ving hij hem. Ook tegen de muur gooien en vangen deed hij zonder problemen. Toen we in het spel per ongeluk tegen hem aangooide, reageerde hij niet angstig of boos, maar riep 'af!'

Na afloop van de gymles kwam één van de klasgenoten van Sander naar hem toe. Hij gaf Sander een compliment dat hij zo goed had meegedaan en legde gelijk de link naar de gymles van vrijdag onder begeleiding van de gymvakdocent; 'Sander, als we vrijdag een balspel gaan spelen, kan je ook meedoen, dat is leuk!'

Vrijdagmorgen heb ik met Sander samen nabesproken wat hij dinsdag gedaan heeft. We hebben de foto's bekeken en ik heb Sander aan laten geven wat hij inmiddels al gedaan had. Daarna ben ik met enkele kinderen van zijn groep naar het speellokaal gegaan en hebben we een aantal spelletjes gespeeld. Van alles heb ik een foto gemaakt, zodat Sander kon zien wat hij gedaan heeft. Zonder tekenen van angst gooide hij de bal over. Ook het tikspel met de bal, waarbij hij de tikker was, vond hij erg leuk. Het spel 'iemand is hem niemand is hem²', ging ook goed, maar daarbij probeerde hij zich een paar keer te verstoppen.

Tot slot hebben we in een kring overgegooid en nog even het spel lummelen gespeeld. In eerste instantie vond hij lummelen eng. Ik heb hem toen laten zien dat het eigenlijk overgooien is, met iemand ertussen die de bal af probeert te pakken. Daarna deed hij gelijk mee. Hij had zelfs dikke pret toen hij de bal te pakken kreeg en één van de andere jongens in het midden moest gaan staan.

Week 2

Dinsdagmorgen zijn we weer met de groep naar de gym gegaan. Voordat we de zaal in zijn gegaan, hebben we eerst de map met foto's en het verhaal van 'bang mannetje' bekeken. Sander gaf zelf aan dat hij niet bang hoefde te zijn en dat hij best met de bal durfde te spelen. In de gymzaal kregen alle kinderen een hockeystick en mochten oefenen met de bal. Ze begonnen met overslaan naar elkaar en daarna lopen met de bal. Sander stond midden in de groep en deed goed mee. Hij lette niet op de andere ballen, maar alleen op zijn eigen spullen.

² Bij het spel 'Iemand is hem niemand is hem', is het kind dat de bal kan pakken de tikker. Dit betekent dat alle kinderen de tikker kunnen zijn. Als een kind de bal heeft, moet het proberen een ander kind af te gooien.

Na het oefenen ging de groep een wedstrijdje spelen. Sander bekeek het spel vanaf de kant, maar maakte geen aanstalten om mee te doen. Het spel zag er ook best 'heftig' uit. Alle kinderen liepen door elkaar en er was weinig overzicht.

Aan het eind van de gymles werd er nog tikkertje met de bal gespeeld. Er werden twee ballen in het veld gebracht. Eén jongen en één meisje mochten de tikker zijn. De eerste keer mocht Sander de tikker zijn. Hij begon aarzelend, maar als snel rende hij in het rond om de andere kinderen af te gooien. Toen een andere tikker aan de beurt was, rende hij langs de rand van de zaal. Alleen samen met mij durfde hij de zaal over te steken.

Vrijdagmorgen kwam Sander voor de pauze bij mij. Hij pakte Pluk en begon hem te vertellen dat we weer met de bal zouden gaan spelen. Omdat het bijna pauze was, liet ik Pluk voorstellen om dit keer samen op het plein met de bal te gaan spelen. Sander reageerde enthousiast. In de pauze zijn we naar buiten gegaan en hebben we de jongens van groep 5 opgezocht die op het plein een balspel aan het spelen waren. De jongens reageerden enthousiast toen ze zagen dat Sander het plein op kwam en vroegen hem of hij mee wilde doen. Samen hebben we even gekeken wat de jongens aan het doen waren en daarna is Sander mee gaan doen. Het spel dat de jongens speelden was een overgooi spel met een harde bal. Sander bleef bij het spel staan en durfde de bal ook te vangen. Hoewel hij het spel niet helemaal volgens de regels speelde, durfde hij wel mee te doen.

Week 3

Deze week hebben we Pluk op school gelaten. Sander vond dat niet leuk, maar ging toch zonder tegensputteren met de groep mee. De groep ging trefballen. In eerste instantie bleef Sander aan de kant zitten, maar nadat ik hem aanspoorde om het veld in te gaan, ging hij met mij mee. Aan het begin van het spel ben ik bij hem in het veld blijven staan, maar al vrij snel ben ik hem vanaf de zijlijn aan gaan moedigen. Het spel was voor Sander vrij chaotisch. Je zag aan hem dat hij niet goed wist waar hij kijken moest, maar hij bleef wel in het veld staan en als ik hem aanmoedigde om de bal te pakken, pakte hij die ook en probeerde hij iemand af te gooien. Toen hij zelf afgegooid werd, reageerde hij niet boos of verdrietig, maar ging met mij mee naar het achterveld. Het spel is in het totaal vier keer gespeeld en Sander is gedurende het gehele spel in het veld blijven staan.

Vrijdagmorgen hebben we in de gang met de bal gespeeld. Ik had zowel een harde als een zacht bal gepakt. Het overgooien met een harde bal gaat wel, maar Sander reageert nog wel afwerend. Hij draait weg als de bal gegooid wordt. Soms vangt hij de bal. Ik probeer hem nu te leren dat hij naar de bal kijkt en de bal volgt, zodat hij weg kan stappen als de bal te dicht in de buurt komt.

Met de zachte bal kan hij al goed overgooien. Ook van grotere afstand. Hij duikt niet meer weg voor de bal en je merkt dat hij steeds meer durft. Vanmorgen probeerde hij de bal te koppen en over de bal te springen als die aan kwam. Op het moment dat de bal tegen hem aankwam, reageerde hij daar niet op.

Na afloop hebben we de foto's weer opgeplakt. Verder hebben we gekeken wat we volgende week gaan oefenen. Sander koos voor het voetballen. Toen hij aan zijn juf liet zien wat hij gekozen had, stelde ze gelijk voor om volgende week tijdens de gym te gaan voetballen.

Week 4

Afgelopen week heeft Sander aangegeven dat hij wilde voetballen. Omdat we met twee leerkrachten waren, hadden we de mogelijkheid om de klas in twee groepen te verdelen. Hierdoor konden alle kinderen gedurende de gehele gymles deelnemen aan het spel en waren de groepjes in het veld overzichtelijk.

In eerste instantie was Sander erg enthousiast. Hij zat aan de kant te juichen en wilde heel graag aan de slag. Toen het spel eenmaal begon, liep hij gelijk het veld in. Hij voetbalde niet actief mee, maar volgde het spel wel. In het team dat tegenover Sander's team stond, zaten een aantal fanatieke voetballers. Sander vond dat maar niets. Hij kon het spel niet goed volgen en kon ook niet bij de bal komen. Toen één van de kinderen een bal in zijn gezicht kreeg, deinsde Sander helemaal achteruit. Hij bleef wel in het veld staan, maar bleef op zijn plekje staan en verroerde zich niet. Hij deed niet meer actief met het spel mee.

Week 6

Dinsdag - gymles:

Tijdens de gymles hebben we deze week 'slagbal' gespeeld. Sander had dit spel nog nooit eerder gespeeld. Na de uitleg van de juf begon de groep van Sander als slagpartij. Sander zat aan de kant en keek wat de andere kinderen deden. Toen hij zelf aan de beurt was, waren er net drie 'uitjes' gemaakt en moest zijn groep het veld in. Sander ging vooraan in het veld staan. Ik heb hem erop gewezen dat hij de bal goed in de gaten moest houden en dat hij de bal moest pakken en naar de brander werpen als de bal in zijn buurt kwam. Na een paar slagbeurten kwam de bal inderdaad in de buurt van Sander. Hij pakte de bal en gooide hem netjes naar de brander. De rest van de tijd heeft hij in het veld gestaan en het spel gevolgd. De andere partij bleek een sterke partij, waardoor het even duurde voordat de partij van Sander weer aan de beurt was om te slaan. Sander sloeg de bal netjes met de knuppel het veld in en rende gelijk naar de eerst paal. Ik ben met hem mee gelopen om hem gedurende het spel te vertellen wat hij moest doen. Dat ging goed. Uiteindelijk kwam Sander binnen en scoorde een punt. Helaas bleek er geen tijd meer te zijn om nog een keer te wisselen, waardoor Sander maar één keer heeft kunnen slaan en ook maar één keer in het veld heeft gestaan.

Vrijdag – buiten spelen

Sander heeft tijdens de evaluatie aangegeven dat hij het erg leuk vindt om met de kinderen van zijn groep op het plein te spelen. Hij gaat regelmatig badmintonnen, maar soms is dat niet mogelijk en dan wil hij ook graag meedoen met het balspel. Op dit moment worden er op het plein twee verschillende balspelen gespeeld; lummelen en tafeltennisvoetbal. Deze spelen gaan we de komende weken op het plein oefenen, zodat hij straks zonder begeleiding het spel met zijn klasgenoten kan spelen.

Deze vrijdag hebben we het spel tafeltennisvoetbal geoefend op het kleine schoolplein. Op het moment dat wij op het plein waren, zaten de andere kinderen in de groep en konden we al onze aandacht op het spel richten. Met een groepje van 6 kinderen hebben we het spel gespeeld. Sander deed in eerste instantie actief mee, maar omdat het erg koud was, gaf hij na ongeveer 10 minuten aan dat hij naar binnen wilde. Nog even heb ik geprobeerd om verder te spelen, maar Sander was niet meer over te halen.

Week 7

Als Sander op school komt gaat hij bij het hek in een hoekje op het schoolplein staan, omdat hij het eng vindt het plein over te steken. Andere kinderen rennen over het plein, maar zijn ook met ballen en ander speelgoed aan het spelen. Tijdens de gymlessen doet Sander, onder begeleiding, goed mee. Wat hij geleerd heeft bij de gym, past hij niet automatisch toe op het plein.

Aan de hand van foto's van het schoolplein en een plattegrond (tekening van het plein met daarop plaatjes die de situatie op het plein weergeven), heb ik met Sander gekeken wat hij doet als hij op school komt. Op de tekening heb ik Sander laten tekenen waar hij altijd gaat staan. Sander tekende zichzelf aan de rand van het plein. Daarna heb ik samen met hem een schaal getekend. Op de schaal gaf de nul aan dat Sander bij zijn moeder bleef staan en de 10 gaf aan dat hij zich vrij op het plein durft te bewegen. Toen ik vroeg wat voor cijfer hij zichzelf gaf, reageerde hij niet. Mijn volgende vraag was of hij bij zijn moeder bleef staan, daar antwoordde hij met nee op. Ga je dan gelijk spelen op het plein? Weer gaf Sander 'nee' als antwoord. Vervolgens wees hij naar de tekening 'daar bij het hek'. We hebben op de schaal bij cijfer 4 (willekeurig) een poppetje getekend bij het hek. Vervolgens heb ik Sander weer het blad met de tekening van het plein voorgelegd. Samen hebben we 'het plein' nog eens goed bekeken. Sander zag dat er kinderen aan het tafeltennissen waren, dat er met de bal gespeeld werd en dat er kinderen stonden te kletsen. Op de vraag 'wat zou jij willen doen?' wees hij naar groep 5. Mijn volgende vraag was: 'Wat moet je dan doen als je op school komt?' Sander's reactie was; 'daar met Tom en Daan' (gelijktijdig wees hij naar de kinderen op de plaat). Met een grote pijl hebben we samen op het blad getekend wat hij dan moet doen. Op de schaal hebben we ter hoogte van cijfer 6 een tekening gemaakt en erbij geschreven: Sander loopt met de juf naar de kinderen van groep 5 en gaat meespelen. Bij cijfer 8 hebben we geschreven: Sander loopt alleen naar de kinderen van groep 5 en gaat meespelen. We hebben afgesproken dat ik hem ga helpen om over het plein naar de andere kinderen te lopen. Als dat goed gaat, kan hij alleen naar de andere kinderen lopen. Tijdens de gymlessen hebben we deze week geoefend met het gooien, vangen, rollen en tegenhouden van een tennisbal (basisoefeningen van slagbal). Sander deed enthousiast mee. Hij gooide de bal goed en ook hard. Het vangen ging niet altijd goed, maar hij deed wel zijn best om de bal te vangen. Eén keer kreeg hij de bal tegen zijn borst aan zonder dat hij de bal ving. Je zag dat hij even twijfelde wat hij zou doen, huilen of verder spelen. Een klein zetje van mijn kant was voldoende om hem weer actief mee te laten doen.

Naast het oefenen met de bal zijn er twee andere spelletjes gespeeld. Een tikspel en kwartetten. Sander deed met allebei de spelletjes actief mee.

Week 8

Maandagmorgen ben ik samen met Sander en Pluk het schoolplein opgelopen. We hebben de tekening en de foto's erbij genomen en we hebben net gedaan alsof Sander op school aankwam. We hebben dit een aantal keren herhaald en ik heb Sander aan Pluk laten vertellen wat hij moet doen.

Dinsdagmorgen ben ik met de tekening naar buiten gegaan en heb ik Sander bij het hek opgevangen. Samen hebben we de tekening bekeken. Ik heb hem laten vertellen wat er op de tekening te zien is en daarna zijn we samen naar zijn vriendjes gelopen. Ook woensdag en vrijdag heb ik hem 's morgens opgevangen. Omdat Sander vaak laat op school aanwezig is, was het niet iedere dag mogelijk om met de kinderen van zijn groep te spelen, maar hij liep wel alle dagen samen met mij over het plein naar de deur (voorheen ging hij over een paadje langs de ramen).

Woensdag vertelde Sander aan Pluk dat hij niet bij het hek had gestaan, maar dat hij met zijn vriendjes met de bal gespeeld had.

Tijdens de gymles is deze week geen spel met een bal gespeeld. De juf had drie verschillende spelen uitgezocht: tikkertje, water en vuur en slingertikkertje. Sander deed met alle drie de spelen actief mee. Hij had weinig hulp nodig. Alleen bij het spel 'water en vuur' had hij niet genoeg aan de uitleg van de juf. Bij de beide tikspelletjes viel op dat Sander steeds meer gebruik gaat maken van de ruimte. Tot voor kort bleef hij alleen aan de rand van de zaal, maar tijdens deze les durfde hij zich ook midden in de zaal te begeven.

In de pauzes heb ik deze week een aantal keren (zonder dat ik zelf op het plein aanwezig was) gekeken wat Sander aan het doen was. Drie van de vier keer dat ik gekeken heb, speelde hij met andere kinderen (niet alleen kinderen uit zijn groep). Twee keer was hij aan het overgooien met een zachte bal, een keer was hij aan het badmintonnen en een keer stond hij samen met een meisje bij de deur te kletsen.

Op vrijdagmorgen hebben we samen het tafeltennisspel geoefend. Sander kan en durft de bal goed terug te slaan.

Week 9

Vorige week heeft Sander geoefend om gelijk het plein op te lopen als hij op school aankomt. Deze week gaan we daar verder mee oefenen.

Maandagmorgen kwam Sander op school, zei bij het hek zijn moeder gedag en liep vervolgens gelijk het plein op. Hij liep niet naar de jongens van zijn eigen groep, maar naar een meisje dat bij de deur van de school aan het ballen was. Samen hebben ze even overgegooid met de bal.

In de pauze ben ik naar buiten gegaan en samen hebben we met een grote harde bal overgegooid. We zijn niet aan de rand van het plein gaan staan, maar in het

midden waar nog genoeg ruimte was om te spelen. Hoewel de andere kinderen om Sander heen renden en de bal van een ander groepje soms heel dicht bij hem kwam, trok hij zich daar weinig van aan.

Tijdens de gymles zijn deze week twee verschillende balspelen gespeeld. Het eerste balspel was pionnenvoetbal. Sander reageerde enthousiast toen hij zag wat ze gingen doen. Hij had toevallig zijn voetbalshirt aan en vond het prachtig dat ze gingen voetballen. Voor Sander begon het spel aan de kant, maar toen hij aan de beurt was om het veld in te gaan, sprong hij overeind en ging direct naar zijn pion. Ik heb geprobeerd om samen met hem achter de bal aan te rennen en de bal weg te schoppen, maar dat was nog iets te veel gevraagd. Door tegen te sputteren, liet hij duidelijk blijken dat hij dat niet leuk vond. Hij was niet bang voor de bal, maar je zag aan hem dat hij geen overzicht had over het spel. Ik heb hem daarom bij de pion laten staan en hem aangemoedigd om iedere keer als de bal in de buurt was deze weg te schoppen. In het begin deed hij dit heel voorzichtig en moest ik hem echt aanmoedigen, maar gedurende het spel werd hij wat vrijer en schopte hij de bal een aantal keer vol overgave weg. Het tweede spel was tikkertje met de bal. Sander mocht de tikker zijn. Hij vond het prachtig om de andere kinderen af te gooien. Na een aantal minuten kwam er een tweede tikker in het spel. Sander bleef vol overgave achter de kinderen aanrennen om ze af te gooien. Tot slot werden er twee andere tikkers uitgezocht. Op een gegeven moment werd Sander afgegooid, maar hij weigerde naar de kant te gaan. Hij werd min of meer boos dat hij was afgegooid en niet meer mee kon doen. Het meisje dat hem afgooide probeerde hem uit te leggen dat hij aan de kant moest gaan zitten, maar Sander pakte de bal van haar af en schopte hem weg. Hij wilde niet af zijn, hij wilde mee doen! Dit was natuurlijk tegen de regels. Maar het was wel een teken van goede inzet en een teken dat zijn angst is afgenomen.

Week 10

Dinsdagmorgen heeft een master student psychologie de gymles geobserveerd. De gegevens hiervan zijn vermeld in hoofdstuk 4.

Aan het eind van de les kreeg Sander van de hele groep een applaus. Zijn groepsgenootjes waren allemaal heel trots op hem. Een paar weken geleden nog kon hij niet mee naar de gymlessen of kreeg hij een andere opdracht tijdens de gym. Nu kan hij gewoon meedoen.

Aan het begin van de sessies mocht Sander kiezen wat hij wilde doen als het hem lukt om actief deel te nemen aan de gymlessen. Zelf wilde hij graag taart (naar aanleiding van het boek 'bang mannetje') en voor zijn groep chips. Vrijdagmorgen mocht hij trakteren. Het werd een klein feestje. Sander wist heel goed waar hij de taart voor kreeg en kon dat ook goed verwoorden. De klas genoot ook van de traktatie en Sander kreeg nogmaals een luid applaus van iedereen.

Inschalen van de situatie aan de hand van foto's

Maandag 11 – 01 - 2010

Ik zit
aan
de
kant

Ik kan
over-
rollen
met
de
bal

Ik kan de bal
tegen de muur
gooien en
weer
opvangen

Ik kan met
z'n drieën
overgooien
(lummelen)

Ik kan
trefbal
meespelen

Ik kan de mat vasthouden
met trefbal

0

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Ik kan
stuiten
met de
bal

Ik kan de bal
opgooien en
vangen

Ik kan
over-
gooien

Ik kan de tikker zijn
bij het spel tikkertje
met de bal

Ik kan het
spel
tikkertje
met de bal
meespelen

Ik kan
in het
doel
staan

Voorbeeld fotoverhaal: Dit kan ik al / eind week 1

Tegen de muur gooien

gooien en vangen

overgooien

tikkertje ik ben de tikker

Tikkertje, iemand is 'em niemand is 'em

overgooien met alle kinderen

lummelen

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Tussenevaluatie tekening gemaakt met Sander

Bijlagen 6

Bijlage 6.1 – Vragenformulieren voor aanvang van de begeleiding

Vraag	Ouder	Groepsleerkracht	Vakleerkracht gym
Wat hebt u tot nu toe geprobeerd om het probleem te verminderen en hoe hielp dat?	Overgooien met zachtere ballen. Rollen met een gewone bal.	De eerste paar weken is hij meegegaan naar de gym. Proberen hem mee te laten doen, lukte niet. Hij bleef in een hoekje zitten. Tijdens gymmen met de groep heb je als leerkracht geen tijd voor individuele begeleiding. Sander durfde wel in een hoekje een ander spel te doen met een klasgenoot.	Individueel met Sander aan de slag. Dus 1 op 1. Het ligt eraan welke balsoort gebruikt wordt. Deze vorm is puur gooien en vangen, dus statisch 1 op 1. Geen spelvorm.
Sander reageert angstig als hij in contact komt met een bal. Als u hem een cijfer mag geven tussen de 0 en de 10, waarbij de 0 de situatie is dat hij een bal totaal ontwijkt en 10 de situatie dat hij volop mee kan doen met het spel, wat voor cijfer geeft u hem dan op dit moment?	0 (als rollen meetelt dan wel wat hoger)	1	2/3
Als u Sander een cijfer gegeven hebt, wat maakt dat u hem dat cijfer geeft?	Een 0, omdat hij de gewone voetbal echt ontwijkt al hij stuitert of door de lucht komt. Rollen met een harde bal, durft Sander wel.	Kan totaal niet meedoen met een spel. Een eenvoudig balspel als iemand is 'm, niemand is 'm kan hij niet meedoen. Hij kruipt dan in een hoekje.	Sander durft best een bal te vangen, zolang deze maar zacht is (eerst aan laten voelen). De afstand tussen Sander en gooier (meester W.) is klein. Het is een statische vorm.
Stel u heeft Sander een 3 gegeven. Hoe ziet een 4 (één cijfer hoger) er dan uit?	Eén cijfer hoger zou zijn: niet omdraaien en weglopen, bij een balspel durven staan.	Een 2 ziet er bij mij uit dat hij een spel mee kan doen. Een zachte bal tegen hem aan kan krijgen moet hij niet eng vinden (en nog mooier, dat hij zelf ook nog anderen probeert af te gooien).	Afstand vergroten en het lukt om de bal te gooien en te vangen = 1 punt hoger.
Wanneer is het probleem minder of niet aanwezig?	Hij durft wel in het gras te zitten bij voetballen (om te kijken). Dat zal echter voorbij zijn zodra hij een keer een bal tegen zich aan krijgt.	Een normaal tikspel zonder bal. Rennen kan Sander wel. Of een estafetterace.	Als de bal door Sander geschopt mag worden, vindt hij dit prachtig. Een bal tegen houden met zijn voet vindt hij volgens mij minder eng dan tegenhouden/ vangen met zijn handen.

Bijlage 6.2 - Vragenformulier tussenevaluatie

Vraag	Ouder	Groepsleerkracht	Vakleerkracht gym
Wat voor veranderingen heeft u de afgelopen periode opgemerkt (in het algemeen)?	Sander geeft nu thuis al aan dat hij gym heeft. Hij is er duidelijk mee bezig in zijn hoofd. Hij is er ook heel enthousiast over. Kinderen uit zijn klas komen mij blij vertellen dat ze met Sander gebald hebben (op het plein of tijdens de gym)	Sander heeft zin om mee te gaan naar de gym. Tijdens de gym is hij minder angstig, kruipt niet meer in een hoek weg. Op het plein is hij ook actiever bezig.	In mijn gymles haakt Sander af als de 1-1 begeleiding (met mij) weg is. Als een les is opgestart en de kinderen gaan zelfstandig aan de slag dan kan ik Sander in het begin helpen/begeleiden, maar na een aantal minuten hebben ook de andere kinderen mijn aandacht nodig. Vanaf dat punt laat Sander alles gaan en zoekt zijn 'vertrouwde' hoek/muur op. En stopt het spel dus voor hem...
Wat voor veranderingen heeft u de afgelopen periode opgemerkt wat betreft de angst voor een bal?	Sander stapt niet meer weg voor de grote zachte bal; gooit en vangt ermee. Ook met de harde voetbal gooit en stuitert hij. Vangen doet hij soms en soms stapt hij opzij. Voorheen wilde hij alleen schoppen met de harde bal. Hij is blij tijdens het spel en sneller 'om te draaien' als hij op lijkt te geven.	Hij heeft minder angst voor de bal. Het is nog niet zo dat hij helemaal uit zichzelf kan meespelen, maar er zit duidelijk vooruitgang in. Sander is nog wel erg afhankelijk van Anja (+Pluk), die hem hierbij heel erg stimuleert tijdens de les. Hij blijft nog wel vaak op één en dezelfde plek staan, beweegt zich niet door het veld.	Ik heb alleen gewerkt met de zachte blauwe bal(len). Hier is Sander totaal niet angstig voor. Hij weet dat deze niet hard is. Ik vermijd de roze (harde) bal, maar hier durft hij wel mee te voetballen!
Aan het begin van het onderzoek heeft u Sander een cijfer gegeven tussen de 0 en de 10. De nul stond daarbij voor de situatie dat Sander helemaal niets met de bal deed en de 10 voor de situatie dat hij volop mee kan doen met het spel. Wat voor cijfer geeft u hem op dit moment?	7	5	3; hetzelfde als de vorige keer. Hij is niet vooruitgegaan in 4 lessen van 45 minuten.
Stel u heeft Sander een 3 gegeven. Hoe ziet een 4 (één cijfer hoger) er dan uit (klein stapje!)?	Een 8 zou zijn: nog meer met de hardere voetbal durven, maar ik denk dat hij dan ook nog wat groter en sterker moet worden.... Wie weet na de zomer.	Een 6 zou het zijn als hij zelfstandig naar de bal zou gaan om hem te pakken. En als hij weg zou rennen als iemand klaar staat om hem af te gooien, dus als hij meer gebruik zou maken van	Hetzelfde als de vorige keer.

		de zaal.	
Wat wilt u dat Sander aan het eind van de behandelingen bereikt heeft, om te kunnen zeggen dat ze zinvol en nuttig waren?	Het is nu al heel zinvol en nuttig geweest! Verder nog iets meer initiatief nemen en durven tijdens een spel met de grote, zachte bal.	Het is nu al zinvol, maar als Sander zelfstandig een spel op zijn niveau zou kunnen meespelen is dit een uitkomst. Een bal ontwijken of er naar toe lopen om hem te pakken zou voor zijn doen prima zijn.	Het ideale doel is dat Sander zelfstandig participeert in een dynamisch (bal)spel waarbij hij geen angst kent voor de kinderen (kris-kras rennen) en geen angst kent om een bal tegen zich aan te krijgen. Iemand-is- hem-niemand-is-hem is echt heel moeilijk voor hem, als iedereen de bal mag pakken. Dit is een heel dynamisch en open spel. Een doelstelling op korte termijn is dat Sander zelfstandig deelneemt aan een (bal)spel in gesloten vorm. Hierbij bedoel ik: het spel en de regels staan vast. Bijvoorbeeld een tikspel met 2 vaste tikkers. Baltikkertje kan ook: 2 vaste baltikkers. En dan nog is het lastig want er rennen kinderen rondom hem (kris-kras). Slagbal is best gesloten als je aan slag bent. Je hoeft alleen maar van honk 1 naar honk 2 te rennen als de bal geslagen is. Een prima spel om aan te bieden. Alleen deelnemen aan de veldpartij zal wel lastiger zijn. De bal en de kinderen kunnen alle kanten op gaan.

Bijlage 6.3 - Vragenformulier eindevaluatie

Vraag	Ouder	Groepsleerkracht	Vakleerkracht gym
Wat voor veranderingen heeft u in de afgelopen 10 weken opgemerkt (in het algemeen)	Hij gaat graag naar gym (geeft zelf aan dat hij zijn gymkleding mee moet nemen). Hij vertelt uit zichzelf over school. Hij onderzoekt meer dingen (stelt zichzelf vragen). Hij lijkt zelfstandiger geworden.	Sander doet veel actiever mee tijdens de gymles. Is gemotiveerd, heeft er zin in. Tijdens een spel is hij veel minder bang dan in het begin.	Geleidelijk aan is Sander 'meer' gaan participeren tijdens balspelen en dus de gymles. Hij houdt het echter niet de gehele tijd vol. Haakt na verloop van tijd af en blokkeert.
Wat voor veranderingen heeft u gedurende de begeleiding opgemerkt wat betreft de angst voor een bal?	Hij is nu niet meer zo bang als de zachte ballen hard naar hem gegooid worden. Hij durft nu ook meer met de harde bal.	De angst is verminderd. Hij vangt zelfs af en toe de bal. Kan er ook heel hard mee gooien. Er zelf achteraan gaan is nog moeilijk, maar begint te komen.	Hij durft meer dus de angst is afgenomen, maar niet zodanig dat hij geen angst meer kent. Hij draait nog wel met zijn rug naar de bal toe.
Aan het begin van het onderzoek heeft u Sander een cijfer gegeven tussen de 0 en de 10. De nul stond daarbij voor de situatie dat Sander helemaal niets met de bal deed en de 10 voor de situatie dat hij volop mee kan doen met het spel. Wat voor cijfer geeft u hem op dit moment	7	8	6/7 Hij heeft stappen vooruit gemaakt.
Wat voor cijfer geeft u aan de vooruitgang? Een 0 staat daarbij voor geen vooruitgang en een 10 voor de maximale vooruitgang (voor de periode van het onderzoek)	7	6	5/6 Hij participeert, maar valt halverwege wel uit.
Wat voor cijfer geeft u het nut van de begeleiding? Een nul is: de begeleiding heeft totaal geen nut gehad. Een 10 is: de begeleiding was zeer nuttig.	10	10	10 Er is vooruitgang
Wat maakt dat deze begeleiding nuttig is geweest?	Door dingen met hem samen te doen (1 op 1), wordt hij over een drempel getild en door dat vaak te doen, krijgt hij zelfvertrouwen in zichzelf. Door hem kleine stapjes te laten doen en deze ook zichtbaar te maken, middels foto's, wordt het veel	Sander voelt zich een stuk zekerder zoekt ook tijdens een spel die blik (juf Anja) wel even op soms, om te weten wat hij moet doen. Als leerkracht heb je die tijd niet, dus begeleiding was noodzakelijk!	Sander neemt deel aan verschillende beweegsituaties wat hij voorheen weigerde. Hij houdt het niet vol tot het einde maar wel langer als voorheen.

	overzichtelijker voor hem en doet hij een eerste (2 ^e en 3 ^e ...) stap in plaats van te blokkeren.		
Is deze manier van het begeleiden (oplossingsgerichte begeleiding) van Sander voor herhaling vatbaar of zou u dan eerder voor een andere aanpak kiezen?	Ja, voor herhaling vatbaar	Nee, ik zou geen andere aanpak weten. Door deze manier is hij enorm vooruitgegaan.	Sander boekt vooruitgang dus zeker voor herhaling vatbaar.
Zou u in de thuissituatie / klassensituatie ook met deze manier van werken uit de voeten kunnen of heeft / wilt u daarvoor extra informatie?	Ja	Ik denk dat er te weinig tijd is om dit zo uitgebreid met hem te bekijken en te bespreken, maar extra info over deze aanpak zou wenselijk zijn. (Je hebt hem bijv apart genomen, foto's gemaakt, dit met hem doorgenomen, situaties besproken, daar heb je in de klas geen tijd voor)	

Bijlage 7. 1- Observatiegegevens meting voor de begeleiding

(De percentages zijn afgerond naar hele getallen omdat ik de betrouwbaarheid van de observatie niet gemeten heb)

Observatie aan het begin van de begeleiding (tijdens de gymles)				
		Vak: gym		
		Sv – staat in het veld	0	0 %
		Zk – zit aan de kant	60	100 %
		Dam – doet actief mee	0	0 %
		Totaal	60	100%
Min	Na 20 seconden	Na 40 seconden	Na 60 seconden	Opmerkingen
1	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
2	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
3	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
4	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
5	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
6	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
7	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
8	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
9	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
10	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
11	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
12	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
13	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
14	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
15	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
16	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
17	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
18	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
19	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	
20	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	

Bijlage 7.2 - Observatiegegevens tussenevaluatie

Tussenevaluatie tijdens de gymles						
				Vak: gym		
				Sv – staat in het veld	36	60 %
				Zk – zit aan de kant	8	13 %
				Dam – doet actief mee	16	27 %
				Totaal	60	100%
Min	Na 20 seconden	Na 40 seconden	Na 60 seconden	Opmerkingen		
1	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
2	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
3	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Uitleg		
4	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Bal tegen hoofd gehad		
5	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
6	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
7	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
8	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
9	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sander heeft intussen 3 x de bal gegooit		
10	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
11	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
12	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Volgt spel, is betrokken		
13	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
14	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
15	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
16	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
17	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
18	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
19	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Support van klasgenoten		
20	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			

Bijlage 7.3 - Observatiegegevens eindevaluatie

Eindobservatie tijdens de gymles						
				Vak: gym		
				Sv – staat in het veld	39	65 %
				Zk – zit aan de kant	2	3 %
				Dam – doet actief mee		32 %
				Totaal		
Min	Na 20 seconden	Na 40 seconden	Na 60 seconden	Opmerkingen		
1	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Slaat de bal terug als hij aan de beurt is		
2	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
3	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
4	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
5	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
6	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
7	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
8	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Is af, daarom staat hij aan de kant		
9	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
10	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
11	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
12	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Probeerde de bal te vangen		
13	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
14	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
15	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Staat met armen open, vraagt om de bal		
16	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
17	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Roept mee, wil de bal		
18	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Kreeg bal vol in zijn gezicht, maar ging snel weer verder. Probeerde bal te pakken		
19	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			
20	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam	Sv Zk Dam			